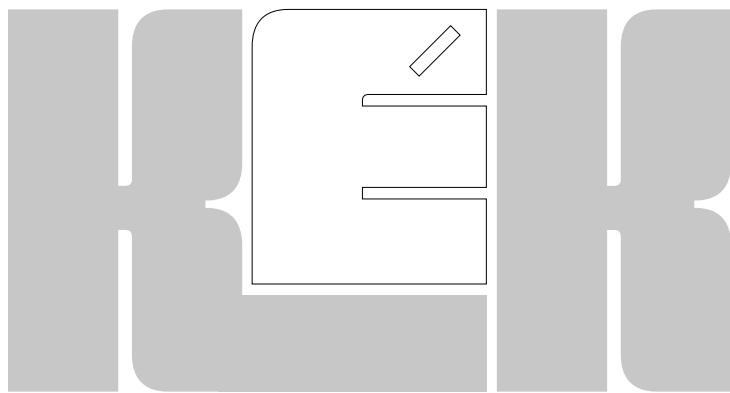

Kultúra és Közösség
művelődéstudományi folyóirat

Esélyek, értékrend és társadalom

Kultúra és Közösség

művelődéstudományi folyóirat

Lapunk szerkesztősége az MTA Szociológiai Kutatóintézetének Kultúrakutató Műhelyében működik.

Főszerkesztő: Tibori Tímea

Főszerkesztő-helyettes: A. Gergely András

A szerkesztőbizottság tagjai:

A. Gergely András, Kraiciné dr. Szokoly Mária, Laki Ildikó, Paksi Veronika, T. Kiss Tamás

Szerkesztőség címe:

MTA Szociológiai Kutatóintézet

1014 Budapest, Úri utca 49. Tel./Fax: +36 1 224 0790

Kiadja:

Belvedere Meridionale

6725 Szeged, Hattyas sor 10.

www.belvedere.meridionale.hu

Felelős kiadó: Jancsák Csaba

Fotók: Laki Ildikó

Tematikus számunk felkért szakszerkesztője Laki Ildikó.

Nyomdai kivitelezés:

s-Paw Bt.

6794 Üllés, Mező Imre u. 7.

www.s-paw.hu

Felelős vezető: Szabó Erik

ISSN 0133-2597

A lap megrendelhető a kiadó címén és a következő e-mail címen: terjesztes@belvedere.meridionale.hu

A lap ökotudatos szellemben készül.

nka

Nemzeti Kulturális Alap

TARTALOMJEGYZÉK

ESÉLYEK, ÉRTÉKREND ÉS TÁRSADALOM

Balázs János: Értékrend, egyenlőtlen esélyek és a befogadás esélyei.....	5
Keszi Roland – Kiss László – Márkus Marcell: Hallássérült fiatalok iskolai és munkaerő-piaci integrációja.....	11
Laki Ildikó – Ságvári Bence: A Közép-Magyarországi régió egy szervezetének bemutatása. A Magyar Posta Zrt.	23

KUTATÁS KÖZBEN

Laki Ildikó: A Fogyatékossgal élő fiatal felnőttek társadalmi integrálódásának esélyei és lehetőségei a mai Magyarországon című kutatás bemutatása.....	25
Albert Fruzsina – Laki Ildikó: Állami, nonprofit és gazdasági szervezetek elemzése. (A fogyatékos személyek munkaerő-piaci helyzetének rövid áttekintése)	29
Hangya Dóra: Az esélyegyenlőség, mint társadalmunk mércéje. A fogyatékossgal élők felnőttképzésének jelene	43

MŰHELYMUNKÁK

Kállai György: Fogalmi szárnypróbálgatások.....	59
Tóthné Aszalai Anett: Logopédiai tevékenység, dadogó gyermekek komplex kezelése.....	65
Matatek Judit: Térhasználat és térérzékelés egy budapesti látássérült közösségben	73

SZEMLE

Tibori Tímea: Hogyan tanítható a sportszociológia?	95
A. Gergely András: Türelem-policy. Megismeréstől elfogadásig, kirekesztéstől jövőképig	97
Szerzőink.....	104
Kultúra és Közösség közlési feltételek.....	105

A SZOCIÁLIS TÉR, MEGVÁLTOZOTT KÉPESSÉGŰ EGYÉNEK HELYZETE

A társadalom együttélése során kiküszöbölhetetlen a különböző terek és intézmények, a különféle csoportok, egyének közötti interakciók, sajátos helyzet jelenléte, aktív működése. Ennek részben árnyékában, részben főszereplőjeként tűnnek fel a szociális és közösségi terek, a kulturális valamint a speciális oktatási, tudást átadó intézmények. A szociális szféra egésze a kirekesztett, peremhelyzetű társadalmi csoportok támogatására, segítésére, gyakran érdekvédelmére kötelezi el magát, mellyel felelősséget is vállal az adott csoportok, közösségek társadalmi integrációjában való aktív közreműködésre, a különféle mikro- és makro-szintű társadalmi folyamatok elindítására. A szociális tér ellenben olyan multifunkcionális teret is jelent, amelyben a társas interakciók eltérő formáinak megvalósulására van mód, lehetőség.

Rovatunk célja:

- olyan tanulmányok, vizsgálatok, értékelések bemutatása, amelyek a szociális szféra különböző szereplőit – intézmények, szakmapolitika képviselői, érdekvédők, kritikus területek stb. – kívánja bemutatni,
- a hazai és nemzetközi gyakorlatok speciális vonatkozásait, aktuális jogi kérdések ismertetését,
- az oktatási és kulturális intézmények, valamint a munkaerő-piaci szereplők és a szociális szféra változó viszonyrendszerében bekövetkező helyzetek elemzését,
- a hátrányos helyzetű csoportok, megváltozott munkaképességűek, egyének interakcióinak, mindennapjainak sajátos helyzetét.

Laki Ildikó

Balázs János

ÉRTÉKREND, EGYENLŐTLEN ESÉLYEK ÉS A BEFOGADÁS ESÉLYEI

Amikor az alább következő gondolatmenetben az egyenlőtlenségek és az értékrend szociológiai értelmezése alapján azok összefüggéseinek egyes következményeit taglaljuk, mindezt azért tesszük, hogy a fogyatékos emberek esélyeinek az objektív társadalmi viszonyként megjelenő egyenlőtlenségei oly nagyon aktuális kérdését egy általánosabb gondolati keretbe ágyazzuk. Közel tíz éve, hogy ennek a gondolatmenetnek egy korábbi változatát az Eötvös Loránd Tudományegyetem (akkori nevén) Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar tudomány napi konferenciáján előadtam.¹

Kiindulópontunk a társadalmi egyenlőtlenségek rendszerének két alapvető összetevője.

Első a *pozíciók egyenlőtlensége*, amit statikusan, állapotnak képzelünk el, és ami hatalmi, gazdasági, presztízs és kulturális (életmód-életminőség) egyenlőtlenségeket jelent. A pozíciók egyenlőtlenségének rendszere a társadalomszerkezet és rétegződés problémaköréhez tartozik.

Második a pozíciókhoz rendelhető *esélyek egyenlőtlensége*, a társadalmi pozíciókban való előrelépés vagy visszaesés, az ún. társadalmi mobilitás, valamint a *javakhoz és a cselekvési lehetőségekhez* való hozzáférés, vagy az azokból való kirekesztődés esélyei. Amennyiben az esélyek *viszonylagos egyenlősége* áll fenn, annak nagy jelentősége lehet a társadalmi pozíciók között lévő egyenlőtlenségek mint társadalmi *igazságtalanságok* kiegyensúlyozásában, ellentételezésében.

A modern kor fejlett társadalmainak sajátossága, hogy az egyenlőtlen pozíciókból származó hátrányok ellensúlyozásában a tanultság, képzettség egyéni, és a szolidaritás társadalmi értékeinek van egyre nagyobb jelentőségük. A kedvező társadalmi pozíciók elérésében és megtartásában ill. elvesztésében pedig hosszútávon az *értékrendnek* van nagy jelentősége. Úgy is mondhatnánk, hogy az értékrend az a legfőbb *erőforrás*, ami az esélyek *realizálásában* szerepet játszik, egyrészt az érvényesülés eszközeinek (tudás, munka, javak felhasználása, kapcsolatok) megszerzésére, másrészt az eszközök hatékony

felhasználására. Még pontosabban, az esélyek realizálása – sikeres vagy akadályozott volta – annak kérdése, hogy az egyéni értékrend mint erőforrás hogyan illeszkedik be a társadalmi értékek rendszerének szövevényébe, mint *erőtérbe*. Egy önmagában pozitívnak tekinthető, vagy koherens értékrend követése negatív eredményre vezethet, ha a társadalmi értékek rendszere ezt az értékrendet nem fogadja be.

Az értékrendek hosszútávon megmutatkozó erejére példaként hozható fel *Nagy Olga* néprajzkutató elemzése erdélyi falusi közösségekről, amelyek életében belső tradicionális értékrendjük következményeként a modernizációs kihívás ellentétes kimenetelű változásokat idézett elő; egyes esetekben fellendülést, máskor hanyatlást, vagy éppen stagnálást eredményezett (*Nagy, 1989*). Ugyanez a jelenség azonban családtörténetekben, egyéni sorsokban is megfigyelhető. *Utasi Ágnes* középosztálybeli családokat vizsgálva mutatja ki, hogy az ötvenes években bekövetkezett kényszerű deklasszálódás után ezeknek az embereknek nagy része, bizonyos belső értékeket aktivizálva, sikeresen épült be a szocialista társadalom középosztályába úgy is, hogy ehhez nem volt szüksége a megalkuvó politikai karrierizmus eszközét igénybe vennie (*Utasi, 1996*). *Kézdy Éva* az arisztokrata származásúak fiatal generációját vizsgálva kimutatja, hogy a volt főnemesek Magyarországon élő utódai valamennyien diplomás, értelmiségi foglalkozásúak (*Balázs – Kézdy, 2001*). A fontos, pozitív értékek tekintetében mindegyik említett esetben különös jelentősége volt a *tudás* és az *alkalmazkodókészség* értékeinek.

Mindemellett fontos tudatosítani, hogy az értékrend egyáltalán nem eleve, vagy kizárólag az osztály-réteghelyzethez rendelt képződmény, sőt ellenkezőleg, inkább jellemző, hogy az értékrendek keresztbe metszik a társadalmi rétegek határait. Azonos vagy hasonló értékrendek egyszerre magasabb vagy alacsonyabb társadalmi szinten is jelen vannak, főképpen ha olyan erősen kulturális meghatározottságú jellemzőkhöz köthető, mint a nem, az etnikum, a települési lejtő² vagy a vallás. Ez utóbbi példánál maradva, egy ember értékrendjét erősen befolyásolja, ha erősen kötődik

² A települési lejtő kifejezés a *nagyváros-város-község-tanya* irányban a csökkenő társadalmi esélyekre utal.

¹ Szerkesztett formában a Gyógypedagógiai Szemle 2002. évi Különszámában jelent meg *Értékrend és egyenlőtlen esélyek* címmel. Jelen szöveg ahhoz képest több részletben is bővebb kifejtést tartalmaz. B.J.

valamilyen vallási közösséghez, habár társadalmi pozíciója emellett éppúgy lehet alacsony, mint magas. A fentebb említett jellemzőket egyébként gyakran „hátrány”-jegyekként értelmezzük, pl. ha a nők vagy a kisebbségek helyzetére gondolunk. Minél inkább tartozik valaki olyan szubkulturális csoporthoz, amelyik hátrányos helyzetben van az esélyek tekintetében, annál inkább igaz, hogy az egyéni pozíció kedvezőbbé tételéhez az egyéni erőforrások fokozottabb igénybevételére van szükség, beleértve az érték-erőforrást. Míg azonban az egyéb erőforrásokat többnyire az ember maga aktivizálja cselekvéseivel, az érték-erőforrás mint a környezeti kultúrával örökölt és a korai szocializációban tanult lehetőség áll rendelkezésünkre, és alig befolyásolhatjuk.

A fenti példákhoz hasonlóan, a fogyatékoság is a társadalmi ranglétrán elfoglalt helyzettől viszonylag független hátránytényező. Független azért, mert a veleszületett fogyatékoságok éppúgy a szülői társadalmi pozíciótól³ szinte teljesen függetlenül fordulhatnak elő, mint ahogy a később kialakuló és a szerzett fogyatékoságok lehetőségei is szinte teljesen függetlenek a fogyatékoságot megelőző saját társadalmi pozíciótól.

Fogyatékos emberek esetében azonban van egy különleges erőforrás-lehetőség is, ez pedig a segítők hozzájárulása. Segítőknél jelen esetben mindazokat a személyeket értjük, akik akár közeli hozzátartozóként, akár kevésbé közvetlen viszonyban, de személyes jellegű társadalmi kapcsolatban állnak a fogyatékos személyekkel, valamint akik – emberbaráti megfontolásból vagy hivatásszerűen – a fogyatékos embereket támogató tevékenységet folytatnak. Témánk szempontjából ezt az erőforrást nem az esély-egyenlőtlenséget csökkentő anyagi természetű, tárgyasult hozzájárulása miatt említjük, hanem amiatt az emberi értékekben is megragadható hozzájárulás miatt, amit egyrészt személyes kapcsolatban nyújtanak, amikor a segítő saját érték-erőforrásával járul hozzá a fogyatékos személy fokozottan igénybe vett, de véges, tehát korlátozott érték-erőforrásának megnöveléséhez – ez az eset főképp a közeli hozzátartozók részéről fennálló lehetőség –, másrészt ami a támogató tevékenységgel összefüggő társadalmi normákban, szerepelvárásokban, attitűdökben, magatartásformákban és közösségi társadalmi cselekvésekben stb. ragadhatók meg.

³ Az egyes fogyatékoságok előfordulási gyakorisága és a családoknak a fogyatékos családtag problémájának kezelésére rendelkezésre álló eszközök viszont egyáltalán nem függetlenek a társadalmi helyzettől. Lásd Bánfalvy 2000.

Ezen a ponton érdemes megvizsgálni, hogy mit értünk az egyéni és társadalmi értékeken, és azok milyen formákban jelennek meg.

Legáltalánosabban az értékeket (értékrendet, értékrendszer) úgy határozhatjuk meg, hogy egy adott korban, adott feltételek között melyek azok a társadalmat integráló, meghatározó jelentőségű elvek és minták, amelyeket a társadalom többsége vagy meghatározó csoportjai érvényesnek, helyesnek tartanak, amelyeket a társadalmi cselekvésekben követnek, vagy amelyeket követni *kellene, illene*, amelyek szerinti viselkedést a közösség által elvártan feltételezik a társadalom tagjai. Egy adott kor értékrendje ebben az értelemben állhat pl. az egyenlőségszmény vagy a versenyszellem alapján, lehet jellemző rá a vallásosság vagy a felvilágosultság. Ezt az értékek „makro” szintjének is nevezhetjük.

A klasszikus amerikai társadalom stabilitása legalább annyira fontos társadalmi értékelv, az emberi jogok általános elfogadása, tiszteletben tartása alapján állt, mint a gazdasági-politikai rendszer hatékonysága, modernitása alapján. Mégis, az *ember* fogalom, és ezzel együtt az „emberi jogok” is, gyakorlatban leginkább csak egy ideáltípusra, a „teremtés koronájaként” elképzelt emberre vonatkoztak, de nem vonatkoztak azokra, akik túlzottan különböztek az *első ember* fantáziaképétől, a mitizált Ádámtól. Egyáltalán nem, vagy csak részben vonatkozott tehát a színesbőrűekre, a nőkre, tanulatlan vagy vagyontalan személyekre, általában „idegenekre”, továbbá a más kulturális szokásrendhez (pl. valláshoz) tartozókra, vagy akiknek *viselkedésükben, testi tulajdonságaikban az ideáltípushoz képest feltűnő hiányosságaik voltak*. Az emberi jogokat ezen túlmenően is sokszor legyűrte a *többség zsarnokságaként* működő demokrácia.

Alexis de Tocqueville, az amerikai demokrácia működésének első nagy elemzője bemutatja a többféle értékelvben rejlő ellentmondásosságot⁴ is. Míg az emberi jogok és az amerikai demokrácia gyakorlata alapvetően a modern szabadságszmény alapján állanak, az emberiség legősibb, legfőbb „szenvédélye” az egyenlőség. A szabadság elvontabb, távolibb eszmény, viszont az egyenlőtlenséget az ember mindannapi életében is sérelmezi, ezért a szabadság kisebb-nagyobb mértékű korlátozását a társadalom hosszabb ideig is eltűri, a túlzott egyenlőtlenségeket, ennek igazságtalanságát viszont nem. „Az egyenlőség nap mint nap apró élvezetek sokaságát nyújtja minden embernek. Az egyenlőség va-

⁴ A korai amerikai demokrácia társadalomfelfogásáról és a többség zsarnokságáról lásd de Tocqueville 1983.

rázsa minden percben érződik és mindenki számára hozzáférhető...”⁵

Ami a mai európai társadalom jövőjét illetően bizakodásra adhat okot, az az emberi jogok kiterjesztése, még pontosabban az ideáltípusként értelmezett emberkép kiszélesedése és a jogok kiszélesítése egyszerre. Míg tehát kezdetben az emberi jogok, beleértve a polgári- és politikai szabadságjogokat, gyakorlatilag (gyakran) csak az életerős (nem „fogycékos”), fehérbőrű, keresztény, tanult, vagyonos, letelepült, saját házzal rendelkező, a domináns nemzethez tartozó felnőtt férfiakat illeték meg – teljesen ellentétben az univerzalizmus liberális elvével –, hosszú történelmi folyamatban és fokozatosan, mára az emberi jogok szinte mindenkire kiterjednek – vagy törvényekbe iktatva, vagy nemzetközileg is elismert deklarációkba foglalva.⁶ Az emberi jogok ezen általánossá válása az *individualizáció* folyamatának része és következménye. Az individualizáció az alapja annak az elvnek is, ami minden individuum méltóságában azonos értékűségének *elismerését* jelenti, nemcsak kulturális különbözőségétől, de testi állapotától függetlenül is. Ennek társadalmi konzekvenciája pedig annak a diszkriminációtól mentes világnak a víziója, ahol a jogok és lehetőségek biztosítása társadalmi kötelezettség, és nemcsak az egyének szabadságjogokon alapuló önérvényesítésének eredménye.

Az individualizáció, mint az egész modernizációs korszakot jellemző folyamat, szintén az értékek makro-szintjéhez sorolható, habár nem az eszmény, hanem a folyamat jellege dominál. Az individualizáció az élet szinte minden területét átfogja, a modern társadalom egyre jobban individualizálódik.

Loek Halman szerint a társadalomkutatók között egyetértés van abban, hogy az individualizáció a modernizáció meghatározó folyamata, de ennek megítélése nem egyértelmű. Létezik az individualizációnak egy pesszimista felfogása, amely szerint az emberek életét a karrier, a fogyasztás bűvölete, a birtoklás és az azonnali kielégülés vágya hajtja, miközben csökken a közösségi élet iránti érdeklődés.

⁵ de Tocqueville, i.m. 388.

⁶ Ilyen dokumentumok pl. a Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (1979), a Convention on the Rights of the Child (1989), vagy a Madrid Declaration, az Európai Kongresszus a Fogycékos Emberekről 2002. évi nyilatkozata a diszkriminációmentes, pozitív cselekvésről a befogadó társadalom érdekében.

Az individualizáció következményei a privatizmus, nárcizmus, konzumerizmus, ami egoizmushoz, hiperindividualizálódáshoz vezet, eredménye az egyének izolálódása, a társadalom atomizálódása, széthullása – azaz az individualizáció alapvetően negatív. Az individualizáció optimista felfogása azt hangsúlyozza, hogy a személyes szabadság és függetlenség, az autonómia kiszélesíti, kitágítja az egyén lehetőségeit, és esélyt ad a felelősség és egyenlőség kibontakozására, miközben olyan új értékek keletkeznek, mint az önmegvalósítás, kreativitás, életminőség, továbbá nemcsak kifejezetten individuális értékek keletkeznek, hanem az individuum felértékelődése olyan közösségi értékek kibontakozását teszi lehetővé, mint például a tolerancia, demokracizmus, fogékonyág a környezet minőségére – egy szóval az individualizáció alapvetően pozitív.

Ugyanakkor Halman empirikus vizsgálatai nem igazolják sem a negatív, sem a pozitív feltételezést, viszont kimutatja, hogy tényleg kétféle individualizmus lehetséges, aszerint hogy ezek inkább *haszonelvű* vagy *expresszív* jellegűek. Mind a haszonelvű, mind pedig az expresszív individualizmus egyaránt tartalmaz pozitív és negatív elemeket. Így például a haszonelvű individualizmus ugyan inkább anyagi és érdekkövető, de az anyagiasság együtt jár a munka és mértékletesség elveivel, az egyéni érdekkövetés elvének elfogadása pedig egyúttal az egyéni felelősség hangsúlyozását is jelenti. Az expresszív individualizmust nemcsak az önmegvalósítás és autonómia jellemzi, hanem az élvezetek, szenvedélyek, túlhangsúlyozott érzelmvezéreltség is.⁷

Más társadalomszervező jelentőségű jelenségeket az értékek „mezzo”-szintjeként foghatunk föl. Ezek már nem egyszerűen eszmények, hanem a társadalomfejlődés irányát kijelölő mintaértékű programok, amelyek szorosabban kötődnek konkrét társadalmi-gazdasági viszonyokhoz, fejlettségi szintekhez.

Az európai közösség középponti jelentőségű, kinyilvánított társadalmi programjai egyrészt pl. a nők emberi jogainak érvényesítése, hátrányos társadalmi helyzetének végleges felszámolása, lehetőségei korlátainak eltakarítása, a megfosztottság és alárendeltség megszüntetése, másrészt hasonlóan kiemelten a fogycékos emberek jogainak megfo-

⁷ Halman, Loek 1994 *Individualism in Europe and North America*. Előadás a XIII. Szociológiai Világkongresszuson, Bielefeld, Németország (kézirat).

galmazása, érvényre juttatása, az alárendelt, diszkriminált helyzetek megszüntetése, az életesélyeknek a teljességig terjedő kiszélesítése. Utóbbival összefüggésben említhető a *minoritás* elve is, ami hátrányos helyzetű kisebbségek esetében a felülreprezentált képviselő jogának⁸ megfogalmazását jelenti, ezáltal a „többségivel” szemben fennálló hátrányok ellensúlyozását, az esélyegyenlőtlenség ellensúlyozását célozza.

A *multikulturális* társadalom programja nem egyszerűen a közösségi szubkultúrák, azaz pl. etnikai, vallási, nemi alapon szerveződő szubkultúrák egyenértékűségének és egymásmellettségének elvét fogalmazza meg, hanem azt is állítja, hogy a típusos helyett a kevert, a marginális- és a határhelyzetek válnak a legfontosabbá. Ebben a felfogásban értelmezendő további két értékkel: egyrészt *minden individuuum identitása* egyenértékűségének elismerése, másrészt a *hátrányos helyzetű* csoportok előtt nagy tekintélynek örvendő *cselekvésformák elismerése* (Habermas, 1997).

Habermas szerint természetesen ugyanez vonatkozik a fogyatékos emberekre is. Valóban, az első elv alapján leszögezhető, hogy a *fogyatékos-identitás nem „fogyatékos”, hanem egyenértékű*, a második alapján pedig elvárható a *fogyatékos emberek világára jellemző cselekvés(ek) társadalmi elismerésének követelménye*. Valódi különbséget jelent viszont, hogy a fogyatékos emberek közössége nem szerveződik meg eleve úgy, kulturális alapon, mint pl. az etnikai, vallási kisebbségek.

Az értékek „mikro”-szintjének az egyéni életben jelenlévő értékeket gondolhatjuk. Ilyenek lehetnek például fogyasztói szokások, a párválasztás vagy a gyermeknevelés aktuális eszményei, lakásmódok, szabadidő-felhasználási formák. Ezek többnyire átmenetiek, legalábbis abban az értelemben, hogy olyan jelenségekhez kötődnek, amelyeket a gazdasági-politikai viszonyok változásai tömegesen termelnek és tüntetnek el. De az értékek mikro-szintjéhez sorolhatóak a *normák*, mint közösségi szabályozó értékek is.

Az értékszociológia egyénekre vonatkoztatva ennél szűkebb értelemben használja az értékek fogalmát. Bár gyakran szokás az értéket úgy definiálni, mint ami meghatározza a társadalmilag helyes/nem helyes kategóriáit, a jelen gondolatmenetben

⁸ Még pontosabban, a kisebbségeknek a népességen belüli statisztikai aránynál nagyobb képviselői részesedés, pl. 30 %-os lakossági arány esetén 50 %-os képviselői helydöntéshozó testületekben.

Milton Rokeach értelmezését fogadjuk el, amelynek alapján ő értékvizsgálati módszerét megalkotta. Rokeach eleve megkülönbözteti az érték fogalmát a normák, az attitűdök, az érdekek, az eszmények, az értékorientációk, a viselkedés, a társadalmi jelenségekről alkotott vélemények rokon fogalmaitól. Rokeach az *intrapersonális* értékekre összpontosít. Szerinte az értékek a kívánatosságot kifejező elvont kulturális alapelvek, amelyek az ember vagy a közösségek számára a dolgok végső értelmére, a létezés önmagukban való végállapotaira (*end-state of existence*), vagy magatartásmódokra (*mode of conduct*) vonatkoznak. Ezeknek felelnek meg a *célértékek* ill. az *eszközértékek* (Rokeach, 1973). Célértékek pl. a már említett *Szabadság* vagy az *Egyenlőség*, de ugyancsak célérték az *Anyagi jólét* vagy az *Igaz szerelem* is. Eszközértékekre példa a *Segítőkézség*, a *Hatékony* vagy a *Szavahihető*. Rokeach szerint az egyes emberek szocializáción keresztül rögzült értékei nagyjából ugyanazok, de mások az *egyéni preferenciák*. Ezek az egymástól különböző egyedi értékpreferenciák jelentik a személyes értékkeszletet,⁹ a típusosan hasonló személyes értékek társadalmi csoportok *értékrendjeibe* rendeződnek, míg az értékrendek együtt a plurális társadalom *értékrendszerébe* szerveződnek. A társadalom értékrendszere hosszabb történelmi időszak alatt megváltozhat, de ez a változás általában rendkívül lassú, társadalmi és gazdasági korszakokon, változásokon átívelő, amit a szocializáción keresztül történő sajátos átörökítődesi mechanizmus magyaráz.

Magyarországon a 70-es évek vége óta rendszeresen készülnek Rokeach-tesztes értékvizsgálatok országos reprezentatív mintán. Az első ilyen felvétel eredményeit az MTA Szociológiai Kutatóintézet mindmáig csak kéziratban meglévő legendás tanulmánya (Hankiss, 1982) közli, amelyben Hankiss Elemér a magyar társadalom „negatív modernizációjának” tételét fogalmazza meg. A negatív modernizáció tétele magyarázatában erősen támaszkodik az individualizációnak a modernizációs folyamatban betöltött jelentős szerepére. Kimutatja, hogy egyes individuális értékek fontossága erősen fölértékelődött Magyarországon, amiből az értékmodernizáció előrehaladottságára következtethetnénk. Ez az individualizáció azonban meglehetősen egyoldalú. Például a kedvező megítélésű intellektualitás „önmagában való” értékei nem párosulnak a hatékonysággal, gyakorlatiassággal, minthogy az intellektualitás fontosságával szemben alacsonyra értékelt a hatékonyság, önállóság, ambí-

⁹ Rokeach tesztjében 18 célértéket és 18 eszközértéket kell fontossági sorrendbe rendezni.

ció fontossága. A formális és külsődleges társadalmi elismerés és a tekintély tisztelete fontosabb, mint a nagy modernizációs eszményekkel – szabadság, egyenlőség – való azonosulás. Az örömeértékek lényegesen fontosabbak, mint az autonómia, felelősségvállalás és közösségiség értékei.

Két évtized Rokeach teszt felvételeinek eredményei alapján kimondható, hogy a társadalom értékrendszere alapvetően stabil, hiszen a vizsgált értékek mintegy 2/3-a esetében nem figyelhető meg jelentős, szisztematikus egyirányú változás a rendszerváltás évei után sem.¹⁰ A jelentősebb változások között szerepelnek viszont az épp a mi témánk – a fogyatékos embereket befogadni képes toleráns, szolidáris, az egyén autonómiáját tiszteletben tartó társadalom – szempontjából fontos, már említett értékek, így az Egyenlőség, a Szabadság és a Segítőkézség.

Ahogy azt az 1. Táblázat adatai¹¹ mutatják, az Egyenlőség értékének társadalmi megítélése romló tendenciájú a vizsgált 20 év alatt, és kisebb mértékben romlott a Szabadság megítélése is. Az esélyegyenlőséget ellensúlyozó fontos erőforrásként említettük a segítők hozzájárulását. Mint látható, a Segítőkézség értékének társadalmi megítélése szintén jelentősen romlott. Ugyanebben az időszakban nagy mértékben romlott a Munka hasznossága érték megítélése is, miközben az Anyagi jólét fontossága rendkívül megnövekedett – jóllehet ösztársadalmi szinten az anyagi jólétnek egyetlen forrása a munka.

Azt feltételezhetjük tehát, hogy a negatív modernizáció folyamata nemhogy visszafordult volna a késői hetvenes évek, korai nyolcvanas évekhez képest, hanem tovább folytatódott. Egyszerűsített az is jelentik a jelzett értékváltozások, hogy az individualizmust akár utilitárius, akár expresszív megközelítésben vizsgáljuk, a negatív oldal erősödött föl. Ez a változástendencia nem kedvező, ha azt olyan társadalmi érték-erőtér részeként értelmezzük, amelynek a fogyatékos személyek esélyegyenlősége és társadalmi integrációja programját kell befogadnia.¹²

Az értékváltozással járó társadalmi programok elfogadtatásában azonban a mintaadó vezető-értel-

miségi vagy éppen elit-rétegeknek különös jelentőségük lehet. Sajnos, amint azt a 2. és 3. Táblázat számai mutatják, épp a legmagasabb iskolai végzettségű rétegekben a legkevésbé elfogadott az Egyenlőség és a Segítőkézség értéke. Noha a tapasztalat az, hogy a magasabb társadalmi pozíciójú családokban élő fogyatékos személyek jobb érdekérvényesítő képességgel rendelkező segítők révén több intézményes megoldásra számíthatnak, az alacsonyabb társadalmi pozíciókban nagyobb a közvetlen emberi segítség jelentősége (Bánfalvy 2000).

A fogyatékos emberek másokhoz viszonyított rosszabb esélyeit okozó tényezők tehát nemcsak a fogyatékoságot jelentő funkcionális hiányosságokból, az őket kedvezőtlenül érintő tárgyi környezetből következnek, hanem az értékerőtér, az értékmező kedvezőtlen állapotából is. De talán érdemes megemlíteni azt az érdekes gondolatot is, hogy a társadalmi méretekben elterjedt általános előítéletesség felszámolásában sokkal inkább van esély áttörésre a fogyatékosággal kapcsolatos előítéletesség lebontása, mint a kulturálisan sokkal megkövesedettebb etnikai, vallási, nemi előítéletek felszámolása révén.¹³

1. táblázat *Alapértékek a magyar társadalomban* (Rokeach értékek)

	1978	1982	1990	1993	1998
Egyenlőség	9,4	9,1	11,2	10,7	11,2
Segítőkézség	7,9	8,7	9,0	9,2	9,3*
Szabadság	8,7	8,8	9,1	9,0	9,3
Munka	7,7	8,2	8,7	8,8	9,4
Anyagi jólét	8,2	8,7	6,8	6,5	6,8

* 1997

Forrás: Füstös – Szakolczai: Kontinuitás és diszkontinuitás ... MTA Szociológiai Kutató Int. 1999.

2. táblázat *Az Egyenlőség megítélése iskolai végzettség szerint* (Rokeach értékek)

Felsőfokú	12,4
Érettségi	11,7
Szaktanácsos	10,9
8 általános	10,6
Kevesebb	10,1

Forrás: MTA Szoc. Kut Int. 1997-es adatfelvétele.

¹⁰ Füstös – Szakolczai 1994.

¹¹ Az egyes értékek mellé rendelt számok azt mutatják, hogy az emberek átlagosan a hányadik helyre soroltak be egy értéket. A kisebb számok az előresorolást jelentik, tehát azt fejezik ki, ha az érték fontosabb, a nagyobb szám pedig azt, ha kevésbé fontos az emberek számára.

¹² A Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet napilapjában megjelent kevésbé pontos adatai sem mutatnak új irányt a negatív modernizációban ezredforduló utáni évtizedben. *Népszabadság* 2009. augusztus 9.

¹³ Boreczky Ágnes gondolata.

3. táblázat A Segítőképzés megítélése iskolai végzettség szerint
(Rokeach értékek)

Felsőfokú	10,0
Érettségi	9,6
Szakmunkás	9,3
8 általános	8,9
Kevesebb	7,6

Forrás: MTA SZKI, 1997-es adatfelvétele.

Összefoglalás

A tanulmány kulcsszavai: fogyatékoság, társadalomszerkezet, értékrendszer, befogadás, negatív modernizáció. A fogyatékoság, mint a társadalmi pozíciót és az egyéni cselekvési lehetőségeket befolyásoló tényező egyértelműen negatív, hátrányt okozó tényezőnek tekinthető. Ennek a hátrányos tényezőnek az ellensúlyozásában van jelentőségük egyrészt a fogyatékos ember személyes tulajdonságainak és ennek érték tartalmainak, másrészt közvetlen emberi kapcsolatainak, harmadrészt a társadalmi környezetnek. A első kettő erőforrás, a harmadik pedig a cselekvési mező. A tanulmány azt vizsgálja, hogy az értékrend három – mikro, mezo és makro – értelmezési szintjén melyek a magyar társadalom jellemzői, amelyek a fogyatékos emberek társadalmi befogadásának perspektíváját befolyásolhatják. Bemutatásra kerül negatív értékmodernizáció, mint a diszkrimináció-mentes befogadó társadalom akadályozó tényezője.

Abstract

Key-words of the paper are: disability, social structure, system of human values, negative modernization.

Disability as an influencing factor of social position and of the possibility of individual acting is doubtlessly a negative factor. Firstly, the character and the human values of the disabled person, secondly, their human relationships, and thirdly the social environment play a decisive role in the compensation of this disadvantageously negative factor. The first and the second are human resources, the third one is the field of social act. The study investigates on three levels – micro, mezo, macro – the characteristics of the Hungarian value system concerning perspectives of

the inclusion of disabled people. The theory of the „negative modernization” of values is demonstrated as an obstructive factor in the development of an inclusive society which is free of discrimination.

Irodalom

- Balázs János – Kézdy Éva 2001
„Harmonia Dignitatis”. Az értékrend vizsgálata főnemesi családok leszármazottainak körében. *Századvég, Új folyam, 21. sz.*
- Bánfalvy Csaba 2000
Fogyatékoság és szociális hátrány. In Dr. Illyés Sándor szerk. *Gyógypedagógiai alapismeretek.* ELTE BGGYFK, Budapest.
- Füstös László – Szokolczai Árpád 1994
Értékek változásai Magyarországon. *Szociológiai Szemle, 1. sz.*
- Habermas, Jürgen 1977
Harcok az elismerésért a jogállamban. In Feischmidt Margit szerk. *Multikulturalizmus.* Osiris – Láthatatlan Kollégium, Budapest.
- Halman, Loek 1994
Individualism in Europe and North America. Előadás a XIII. Szociológiai Világkongresszuson, Bielefeld, Németország (kézirat)
- Hankiss Elemér és mtsai 1982
Kényszerpályán? I.-II. MTA Szociológiai Kutatóintézet Értékszociológiai és Alkalmazott Társadalomtudományi Elemzések Műhelye, Budapest.
- Nagy Olga 1989
A törvény szorításában. Gondolat, Budapest.
- Rokeach, Milton 1973
The Nature of Human Values. The Free Press, New York.
- Tocqueville, Alexis de 1983
A demokrácia Amerikában. Gondolat, Budapest.
- Utasi Ágnes – A. Gergely András – Becskéházi Attila 1996
Kisvárosi elit. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.

Keszi Roland – Kiss László – Márkus Marcell

HALLÁSSÉRÜLT FIATALOK ISKOLAI ÉS MUNKAERŐ-PIACI INTEGRÁCIÓJA

A „Hallássérült fiatalok eredményes munkába állítása érdekében szakképzést és pályorientációt segítő középiskolai szolgáltatáscsomag kidolgozása” program keretében a Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségért Közalapítvány megbízásából 2009 folyamán átfogó kutatást végeztünk a hallássérült fiatalok iskolai és munkaerő-piaci integrációjának témakörében.

Az előkészítő munka 2009. májusában indult el, a kutatás három blokkra tagolódott: a hallássérült fiatalok, valamint szüleik körében 2009. szeptember 8. és október 10. között személyes megkereséssel zajló kérdőíves adatfelvételre került sor. A speciális célcsoport miatt az adatfelvételt mindkét esetben jelnyelvet is ismerő szakemberek végezték, akik előzőleg részletes felkészítést kaptak a kérdőíves struktúrájáról, a kérdezési szituációban esetlegesen felmerülő problémák megoldási lehetőségeiről. A szülők és a gyermekek felmérésére Budapesten, valamint két vidéki helyszínen, Egerben és Kaposvárott került sor, összesen 146 hallássérült fiatal és 91 hallássérült gyermekkel rendelkező szülő lekérdezése történt meg. Az alap-populációt a három kistérségben élő, hallássérült gyermekeket nevelő családok adták, a minta természetesen nem reprezentálja az ország hallássérült népességét, a három vizsgált kistérségre vonatkozóan releváns adatok azonban bizonyos mértékben alkalmasak lehetnek általános tendenciák, jellegzetességek feltárására és ábrázolására.

2009. szeptember 9. és október 19. között a hallássérült fiatalok számára szolgáltatást nyújtó intézmények körében online felmérés zajlott, a résztvevő intézmények listáját a Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségért Közalapítvány bocsátotta rendelkezésünkre. A felmérés során 218 intézmény számára küldtünk ki kérdőívet, a válaszadási arány 47,3 százalékos volt, az elemzéshez összesen 103 visszaérkezett kérdőívet tudtunk feldolgozni.¹

¹ Az intézmények internetes felmérését a KrOnlineS, a KROLIFY Vélemény- és Szervezetkutató Intézet Online Survey infrastruktúrája segítségével végeztük.

Hallássérült fiatalok

„A hallássérült gyermekek általános iskolai tanulmányait mintegy fele-fele arányban végzik a hallássérültek számára létrehozott speciális intézményekben, illetve integráltan, a többi gyermekkel együtt. Valamennyi speciális intézményben kiemelt szerepet játszik a hangos beszédben történő kommunikáció elsajátíttatása, az önálló szövegértő olvasás és az írásbeli kifejezéshez szükséges képességek kifejlesztése. Az integrált szervezési formában részesülők már fiatal koruktól megszokják a halló társakkal azonos megmérettetést, azokat a tanulási stratégiákat, melyek szükségesek az eredményes előrehaladáshoz nehezített feltételek között is”.²

A fenti megállapításból is kiolvasható, hogy hallássérült fiatalok esetében az integrált, illetve a nem integrált formában történő iskoláztatás egyaránt fel tud vonultatni előnyöket, és ezzel együtt természetesen hátrányokat is. Erre jelen tanulmányunkban adatokkal alátámasztott érveket is felhozunk, kifejezetten a hallássérült fiatalokra nézve. Néhány szakértő a minél fiatalabb korban történő integráció mellett foglal állást; fiatalabb korban zökkenőmentesebb lehet a fogyatékkal élők beilleszkedése, a kisgyermekek ekkor ugyanis a „világ minden egyes elemét természetesként tudják elfogadni, nyitottak a másság mindenféle megnyilvánulásával szemben”.³ Az integrált oktatás természetesen a befogadó iskola, és az integrált oktatásban részt vevő pedagógusok részéről komoly elkötelezettséget kíván, a fogadó iskola minősége, jellege, a csoportok nagysága, a pedagógusok leterheltsége nagyban befolyásolja az integráció sikerességét.⁴ Ehhez társul az a magyar közoktatásra jellemző, nemcsak a hallássérült, de általában véve fogyatékos gyermekek oktatására vonatkozó körülmény, miszerint a közoktatásban dolgozó pedagógusok döntő hányada semmilyen gyógypedagógiai ismerettel nem rendelkezik, amely eleve korlátozza az integrált oktatás hatékonyságát, nemcsak a fogyatékos gyermekek, de – megítélésünk szerint – a többségi, átlagos

² Perlusz 2001a:56.

³ Czibere – Tihanyi 2006:13.

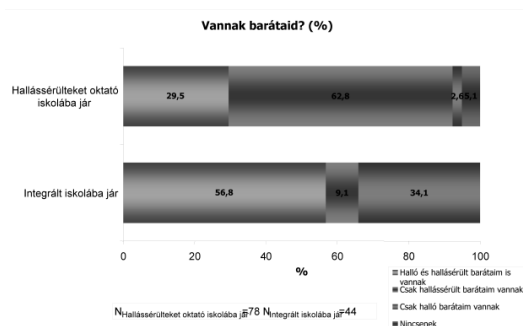
⁴ *Speciális szükséglet vagy fogyatékoság?* Interjú Csányi Yvonne-nal. 2003.

gyermekek számára is. Ismételten nyomatékosítjuk, hogy jelen tanulmány keretei között nem kívánunk az integrált oktatással kapcsolatos vitákban állást foglalni, mindössze az adatainkból nyerhető következtetéseket fogalmazzuk meg.

Az iskolai és társas integrációt jelzi a baráti kör, illetve esetünkben speciálisan annak halló és hallássérült barátokra történő megoszlása. Az, hogy a hallássérült fiatalok nem csak más hallássérültekkel barátkoznak, pozitív hatással lehet általános társas, társadalmi integrációjuk sikerességére, míg a hallássérült társakkal való baráti viszony a speciális problémák megoldásában, a hallássérülésből fakadó nehézségek leküzdésében nyújthat plusz segítséget.

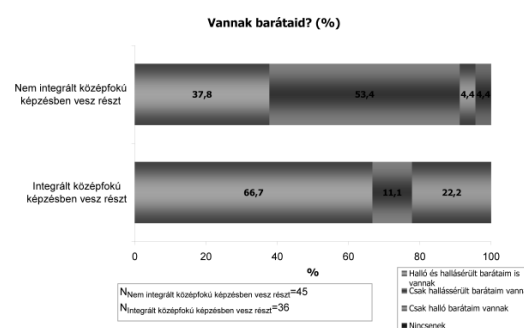
Az 1. ábra mutatja, hogy a csak hallássérülteket oktató iskolába járó fiatalok baráti köre igen nagymértékben más hallássérült fiatalokra szorítkozik, halló barátokkal a nem integrált képzésekben részt vevők mindössze alig egyharmada rendelkezik. Az integrált iskolába járó fiatalok esetében lényegében fordított a helyzet: 57 százalékuknak csak halló barátai vannak, más hallássérültekkel ápolat baráti kapcsolatokról a válaszadók kevesebb mint fele, 43 százaléka számolt csak be.

1. ábra: A baráti kör megléte és összetétele (%)

Árnyalja a képet, ha az iskola szintjének dimenzióját is bevonjuk az elemzésbe (2. ábra). Az általános iskolába járó gyermekek esetében az integrált iskolába járók száma sajnos mintánkban rendkívül alacsony, ezért statisztikai szinten alátámasztható megállapításokat erre a csoportra nem tehetünk, a nem integrált iskolába járókra azonban érdemes külön bontást szemügyre venni, míg a középfokú képzésben részt vevőknél a két dimenzió együttes hatása is értékelhető eredményekre vezethet.

2. ábra: Baráti kör megléte és összetétele a középfokú képzésben részt vevőknél iskolatípus szerint (%)

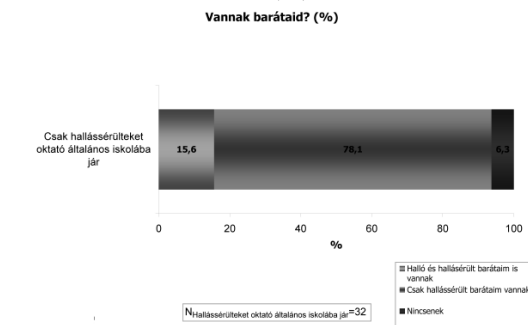

A nem integrált középfokú képzésben részesülő fiatalok baráti körének megoszlása nem sokban tér el a nem integrált iskolába járók teljes mintájától, a halló barátokkal is rendelkezők aránya mindössze 10 százalékkal magasabb. A csak hallássérülteket oktató általános iskolák diákjai körében a legalacsonyabb a halló barátokról beszámoló aránya, a teljes minta egyhatodát sem éri el; a nem integrált módon tanuló hallássérült általános iskolások csoportja az eredmények alapján kifejezetten zártnak, mondhatni már-már izoláltnak tűnik; elgondolkodtató, hogy 6 százalékuk semmilyen baráti kapcsolattal nem rendelkezik.

A nem integrált általános iskolai képzésben részesülő gyermekek viszonylagos elzártágát jelzi az is, hogy több mint egyharmaduk (34,4%-uk) egyáltalán nem tölti barátokkal a szabadidejét. Ugyanez az arány a középfokú oktatásban tanulóknál (iskolatípustól függetlenül) már csak mindössze 3–4 százalék.⁵ Egyértelmű, hogy a lényegi hatást az iskola típusa fejt ki; a nem integrált formában tanuló hallássérült fiatalok elsősorban más hallássérültekkel kezdeményeznek baráti viszonyt, a hallókkal való baráti kapcsolatok, vélhetően az ilyen típusú interakciók ritkasága, esetlegesen akár hiánya miatt lényegesen kisebb szerepet játszanak életükben.

⁵ A mintában szereplő kevés integrált általános iskolában tanuló gyermek mindegyike (!) találkozik barátaival a szabadidejében.

3. ábra: Nem integrált általános iskolába járók baráti köre (%)

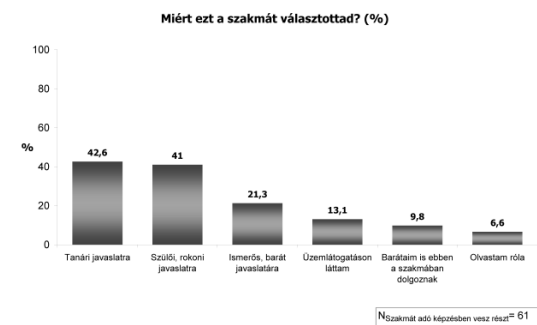
A baráti körök kapcsán már látható volt, hogy a hallássérült gyermekek/fiatalok meglehetősen zárt csoportot képeznek, amely szociális viszonyait tekintve kifejezetten befelé fordulónak mutatkozik. Egy ilyen csoport esetében az életpálya-építés, a pályorientáció szempontjából különösen fontos, hogy lehetőség szerint minél több segítő eszköz, szolgáltatás eljusson hozzájuk, ezek révén minél pontosabb képet kaphassanak a különféle munkatípusokról, a munkaerő-piaci lehetőségekről.

Vizsgálódásunkat ezen a területen a középfokú képzésben részt vevőkre szűkítve azt látjuk, hogy az általános pályaválasztást segítő szolgáltatásokat az integrált iskolatípusba járók lényegesen nagyobb mértékben veszik igénybe, mint speciális képzésben részt vevő társaik. A pályorientációs tanácsadáson történő részvételben talán még nem is annyira feltűnő a két iskolatípus diákjai közötti eltérés, a pályaválasztást segítő nyomtatott kiadványok, honlapok ismeretében azonban már óriási a különbség az integrált iskolába járók javára. Míg ezen csoport kétharmada ismer ilyen kiadványokat, illetve honlapokat, addig a csak hallássérülteket képző iskolába járó fiatalok ugyancsak kétharmada éppen ellenkezőleg: nem ismer hasonlókat. Az adatok alapján úgy tűnik, a speciális képzést nyújtó iskolák elsősorban üzem-, gyárlátogatásokkal igyekeznek elősegíteni diákjaik pályorientációját. Ez az eszköz természetesen szintén rendkívül hasznos lehet, azonban mindenképpen észre kell venni, hogy az individuális választás lehetőségét az előzőekhez képest lényegesen csökkenti – a fiatal azt az üzemegységet, azt a munkatevékenységet ismeri meg, amelyet számára bemutatásra kiválasztottak.

Az individuális döntések a szakmaválasztás során minimális szerepet játszanak. A megkérdezett fiatalok többsége tanári vagy szülői javaslatra

„dönt” egyik vagy másik szakiskola mellett – ez természetesen egy, a külvilág felé meglehetősen zárt csoport esetében nem is meglepő jelenség, viszont mindenképpen felveti az általános társas integráció, az önálló tájékozódási, véleményalkotási és döntési képesség hiányosságainak kérdéseit, és alkalmasint e hiányosságok célirányos pótlásának feladatát.

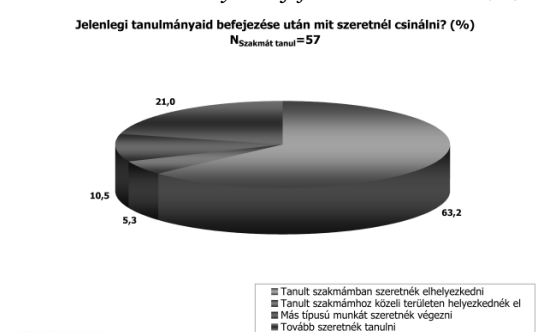
4. ábra: Szakmaválasztás motivációi (%)*

*Az egyes módszereket megjelölők a válaszadók %-ában, több válasz is lehetséges

A jelenleg folytatott tanulmányok befejezését követően a válaszadók kétharmada tanult szakmájában, vagy ahol közel álló munkakörben szeretne elhelyezkedni. Ez az arány jól mutatja a pályaválasztási döntés meghozatalának rendkívüli fontosságát: a csoport kevésbé mobilis, kevésbé innovatív, a pályaválasztás esetükben a szakiskola kiválasztásánál nagyrészt eldöntötté válik; ennek fényében ismét ki kell emelni a személyiség egészséges fejlődése szempontjából elengedhetetlen önálló döntések meghozatalának fontosságát, ami az általános „külvilág felé való nyitást”, a tájékozottság szintjének általános emelését feltételezi.

5. ábra: A tanulmányok befejezése utáni tervek (%)

Hallássérült fiatalok szülei

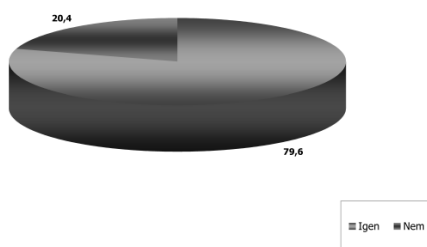
Ebben a fejezetben azt vizsgáljuk, hogy a hallássérült gyermekek milyen gyakran kerülnek kapcsolatba audiológussal és milyen segédeszközöket használnak, valamint a szülőknél milyen tényezők játszottak szerepet a hallássérült gyermekük oktatási intézményválasztásában. Az intézményválasztással kapcsolatos kérdéseket csak azon szülőknél tettük fel, akiknek gyermeke középiskolás vagy már szakmát szerzett.

Az eredmények azt mutatják, hogy a szülők jelentős részéhez (80 százalékához) eljutnak azok a kulcsfontosságú információk, amelyek gyermekük jövőbeli előmenetelét nagyban meghatározzák, közel egynegyedük azonban ezek hiányában hozza meg döntését.

A jobb tájékoztatás, a hatékonyabb információ-áramlás érdekében több olyan eseményre lehet szükség, ahol a szülők információhoz juthatnak a gyermeküknek megfelelő intézményekről. Erre megfelelő eszköz lehet az intézményi nyílt nap, amelynek keretében lehetővé válik a bemutatkozás, az iskola tevékenységének megismertetése a leendő diákok szüleivel. Döntő fontosságú természetesen az is, hogy az egyes nyílt napokról való tájékoztatás a hallássérült szülők lehető legszélesebb köréhez eljusson.

6.ábra: Információ az intézményválasztáshoz (%)

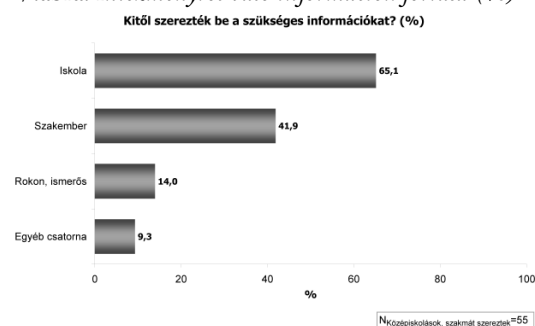
Kaptak-e információt az intézményválasztáshoz? (%)
N_{Középiskolások, szakmát szerettek} = 55

Az intézményválasztáshoz szükséges információkat a szülők több csatornán keresztül szerzik be. A legfontosabb információforrást maga az iskola jelenti, de a szakemberek is komoly szerepet játszanak a tájékoztatásban; a rokon, ismerős mint információforrás a megkérdezett szülők mindössze 14 százalékánál jön szóba, de a szülők közel 10 százaléka egyéb csatornákon – például hallássérülteknek rendezett esteken – is igyekszik információt gyűjteni a leendő

intézményről. Az iskolák és a leendő szülők kapcsolatának intenzívebbé tétele ezen adatok alapján is az egyik legfontosabb feladatnak tűnik.

7.ábra: Intézményről való információk forrása (%)*

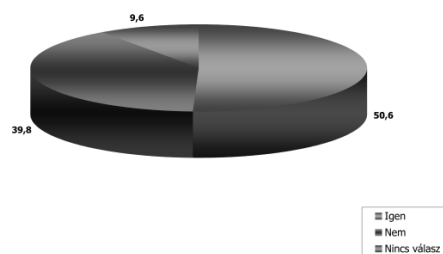

*Több válasz is lehetséges

Láthattuk, hogy a szülői döntések rendkívül erősen befolyásolják a hallássérült fiatalok iskolai és szakmaválasztását. A hallássérültek által tipikusan választható szakmák körének ismerete tehát a szülők számára is döntő fontosságú. Eredményeink azt mutatják, hogy ezen a téren komoly hiányosságok jelentkeznek: a válaszadó szülők mindössze fele van tisztában a hallássérültek által választható szakmákkal, tehát minden második válaszadó nincs azon lényeges információk birtokában, amelyek gyermeke jövőbeli egzisztenciájának felépítéséhez szükségesek. A választható szakmák köréről való tájékozottságot vizsgáltuk település, iskolai státusz valamint a hallássérülés mértéke szerinti bontásban, azonban statisztikailag releváns összefüggést nem regisztráltunk.

8.ábra: Választható szakmák körének ismerete (%)

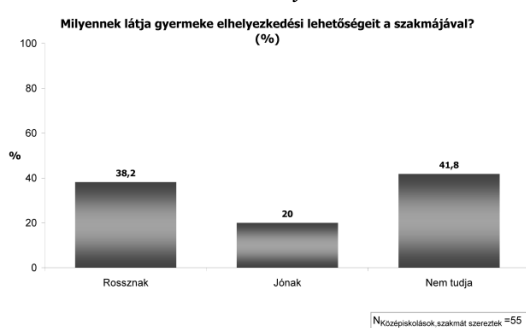
Tudja Ön, hogy gyermeke milyen szakmák közül választhat? (%)
N_{Tanulók} = 83

A tanulás és tájékoztatás mellett azt is vizsgáltuk, miként látják a szülők gyermekük elhelyezkedési lehetőségeit. Az adatokból az körvonalazódik, hogy a középiskolába járó és a már szakmát szerzett gyermekek szüleinek körében egyaránt meglehető-

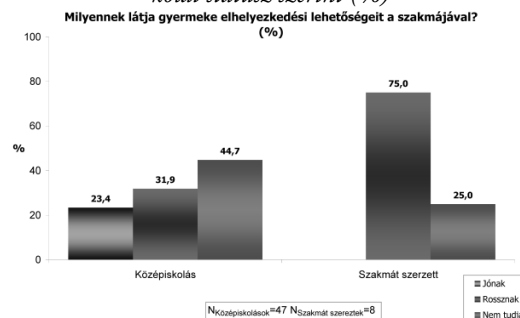
sen nagy a bizonytalanság. A válaszadók közel fele nem tudta megítélni gyermeke elhelyezkedési lehetőségeit, jónak mindössze 20 százalék ítélte meg azt, míg közel 40 százalékuk kifejezetten szkeptikus a kérdésben. Az elhelyezkedési kilátások megítélésében sem a település típusát, sem a hallássérülés mértékét tekintve nem találtunk szignifikáns eltéréseket. Megpróbáltuk azt is feltérképezni, hogy az elhelyezkedési kilátások összefüggésben vannak-e a választott szakma megítélésével, de ebben a vonatkozásban sem találtunk releváns összefüggést; a munkaerő-piaci esélyek megítélése láthatóan független a szakmával kapcsolatos általános képtől.

9. ábra: Szakmával való elhelyezkedési kilátások (%)

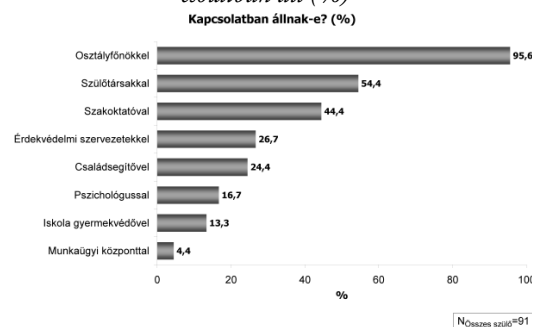
A szakmát szerzett gyermek szülei pesszimistábbak gyermekük saját tanult szakmájában történő elhelyezkedésével kapcsolatban, mint a középiskolába járó gyermekek szülei. Elgondolkodtató az is, hogy a középiskolába járó gyermekek szüleinek majdnem fele nem tudja megítélni annak majdani elhelyezkedési lehetőségeit. A munkaerő-piaci lehetőségekről való tájékoztatás fontos elemét kellene képezze az iskolák pályaaorientációs tevékenységének. A munkáltatókkal való kapcsolatok szorosabbra fűzése, gyakorlati együttműködések kialakítása, a munkáltatók bevonása a tájékoztatásba, a tőlük származó információk széles körben történő nyilvánosságra hozatala nagyban javíthatja a hallássérült fiatalok szüleinek tájékozódását, ezáltal pedig hosszú távon pozitív hatással lehet a fiatalok munkaerő-piaci esélyeire, integrációjára.

10. ábra: Szakmával való elhelyezkedési kilátások iskolai státusz szerint (%)

A tájékozódás szempontjából is döntő fontosságú azon szakemberek köre, akikkel a hallássérült gyermekek szülei kapcsolatban állnak, akiktől többé-kevésbé folyamatosan visszajelzéseket kaphatnak gyermekük előmeneteléről, fejlődéséről, esetlegesen az ezekkel kapcsolatos problémákról. A megkérdezett szülők 95 százaléka szokott találkozni gyermeke osztályfőnökével, több mint 50 százalékuk kapcsolatot tart sorstárs szülőkkel is. A szülők számára láthatóan fontos, hogy visszajelzést kapjanak gyermekük iskolai teljesítményéről. Családsegítővel, pszichológussal ugyanakkor a szülők kevesebb mint negyede szokott rendszeresen találkozni, ugyanilyen alacsony az érdekvédelmi szervezetekkel kapcsolatban álló szülők aránya is.

11. ábra: Személyek, intézmények akikkel a szülő kapcsolatban áll (%)*

*Több válasz is lehetséges

Hallássérült fiatalokkal kapcsolatban álló intézmények

Ebben a fejezetben a hallássérült fiatalokkal kapcsolatban álló intézményeket vesszük górcső alá. A megkeresett intézmények eltérő profilúak voltak, ezért a kérdőív alapvetően kétféle kérdést tartalma-

zott. A kérdések egyik felét minden intézménynek feltettük, a másik felét pedig csak az adott szolgáltatást nyújtó intézményektől kérdeztük meg. Az intézmények által nyújtott szolgáltatások alapján az alábbi 5 csoportba osztottuk a szervezeteket:

kizárólag 18 év feletti ügyfele van. Erre utal az is, hogy az intézményeknél átlagosan 13,3 százalékos a 14 évnél fiatalabbak, 18,4 százalékos a 14-18 év közöttiek, és 68,4 százalékos a 18 évesnél idősebb kliensek aránya.

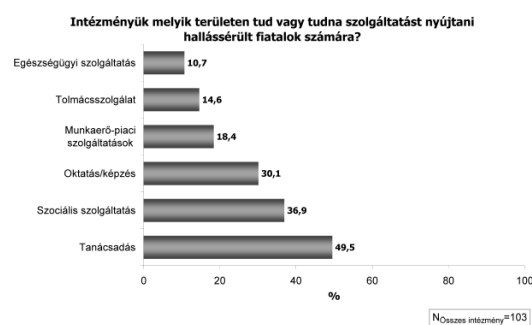
1. táblázat: *Intézmények csoportosítása az által nyújtott szolgáltatások alapján*

Csoport	Szolgáltatások	Példa intézmények
Oktatás/képzés	óvoda, általános iskolai, középiskolai és szakiskolai oktatás, szakképzés	Benedek Elek Óvoda, Általános Iskola, Speciális Szakiskola és EGYMI; Építőipari, Faipari Szakképző Iskola és Kollégium
Munkaerő-piaci szolgáltatások	foglalkoztatás nyílt munkaerőpiacon, foglalkoztatás alternatív munkaerőpiacon, munkaközvetítés	Dél-dunántúli Regionális Munkaügyi Központ, Szimbiózis a Harmonikus Együtt-létért Alapítvány
Tanácsadás	pályatanácsadás, pszichológiai tanácsadás, mentálhigiéniai tanácsadás	Motiváció Alapítvány, Közép-magyarországi Regionális Munkaügyi Központ
Egészségügyi szolgáltatások	audiológia, fül-orr-gégészet, hallókészülékek forgalmazása	Fővárosi Szent János Kórház, H-ear Kft.
Szociális szolgáltatások	szociális ellátás, családsegítés, mentori szolgáltatás	Óbudai Családi Tanácsadó és Gyermekvédelmi Központ, Platán Szociális Alapszolgáltatási Központ
Tolmács-szolgálat	tolmács-szolgálat	Korner Jeltolmács Központ, SINOSZ Somogy Megyei Szervezete

Az intézmények által nyújtott szolgáltatásokat tekintve a válaszadók fele tud vagy tudna tanácsadást, 37 százalékos pedig szociális szolgáltatást nyújtani hallássérült fiatalok számára. A mintánkba legkisebb arányban olyan szervezetek kerültek, amelyek egészségügyi szolgáltatást képesek biztosítani, ők képezik a válaszadó cégek egytizedét.

Az intézmények átlagos ügyfélszámát a szervezet által nyújtott szolgáltatás szerint vizsgálva megállapítható, hogy a legszélesebb ügyfélkörrel az egészségügyi szolgáltatást nyújtó intézmények rendelkeznek,⁶ átlagosan a legkevesebb fiatal hallássérült kliense pedig a munkaerő-piaci szolgáltatást nyújtó szervezeteknek van.

12. ábra: *Az intézmények megoszlása az általuk nyújtott szolgáltatások szerint (%)*

Az adatok alapján úgy tűnik, hogy a mintánkba került intézmények célcsoportját inkább a 18 évesnél idősebb hallássérültek jelentik, hiszen míg a hallássérült ügyféllel rendelkező intézmények 62,1 százalékának egyáltalán nincs 14 évnél fiatalabb kliense, addig a válaszadók 48,5 százalékának

2. táblázat: *Az intézmények átlagos ügyfélszáma*

Szolgáltatás	Hány hallássérült ügyfele van az intézménynek?	
	átlag	szórás
Egészségügyi szolgáltatások	1265	1905,8
Tanácsadás	374	1072,1
Oktatás/képzés	233	673,5
Szociális szolgáltatások	127	372,3
Tolmács-szolgálat	100	155,7
Munkaerő-piaci szolgáltatások	32	62,2

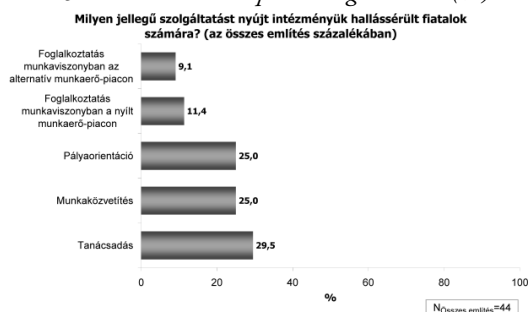
⁶ Ez minden bizonnyal a kiterjedt ügyfélbázissal rendelkező hallókészülékeket forgalmazó cégek miatt van.

Munkaerő-piaci szolgáltatást nyújtó intézmények jellemzői

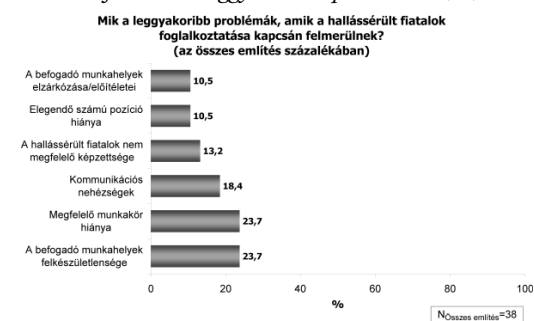
A munkaerő-piaci szolgáltatást nyújtó cégek leggyakrabban tanácsadást biztosítanak, sajnos munkaviszonyban történő foglalkoztatást csak kevés intézmény tud ajánlani hallássérült fiatalok számára.

13. ábra: *Munkaerő-piaci szolgáltatások (%)*

A hallássérült fiatalok foglalkoztatásával járó nehézségektől leginkább a munkaadókat teszik felelőssé a megkérdezettek, viszont örömteli, hogy a leggyakrabban problémának nem a befogadó munkahelyek előítéleteit, hanem azok felkészületlenségét és a megfelelő munkakörök hiányát tekintették, vagyis a hallássérült fiatalok foglalkoztatásának inkább strukturális, mintsem attitűdbeli akadályai vannak. A hallássérült fiatalokat foglalkoztatni kívánó cégek számára pedig jelzés lehet, hogy egyetlen válaszadó sem nevezte meg a hallássérült fiatalok motiválatlanságát, mint a foglalkoztatással járó problémát.

14. ábra: *A hallássérült fiatalok foglalkoztatása kapcsán felmerülő leggyakoribb problémák (%)*

Egészségügyi szolgáltatást nyújtó intézmények jellemzői

A mintába került intézmények közül mindössze 11 nyújt egészségügyi szolgáltatást hallássérült

fiatalok számára. A 11 szervezetből 7 foglalkozik hallókészülékek forgalmazásával, 5 intézménynél van fül-orr-gégészeti szakrendelés, 1-1 pedig hallás-rehabilitációt, illetve szurdopedagógiai szolgáltatást nyújt. A következő táblázat azt mutatja be, hogy a különböző korosztályok tagjai milyen problémákkal keresik fel leggyakrabban az egészségügyi szolgáltatást nyújtó intézményeket.

A táblázat alapján megállapítható, hogy a korosztálytól független problémák (hallásvizsgálat, halláscsökkenés/halláskárosodás, hallókészülék rendelés és -ellátás) mellett léteznek az adott korosztályokra jellemző problémák is. A legfiatalabbak körében specifikus probléma a hallásfejlesztés és beszédindítás, a középső korcsoportban a tanulási nehézségek, a legidősebbek körében pedig a pályaválasztási kérdések.

A pályaválasztással kapcsolatban megjegyezzük, hogy az intézmények többsége a fiatal hallássérültek pályaválasztása kapcsán ki szokta kérni audiológus véleményét is, valamint azt, hogy a hallássérült fiatalok a pályaválasztás vagy a munkába állás idején legtöbb esetben speciális eszközöket is igényelnek.

3. táblázat: *Az egészségügyi szolgáltatást nyújtó intézmények ügyfeleinek leggyakoribb megoszlása korcsoportok szerint*

Korcsoport	Leggyakoribb problémák
14 év alatt	a hallásállapot fölmérése, javítása; halláscsökkenés, halláskárosodás; hallásfejlesztés, beszédindítás; hallókészülék rendelés
14-18 év között	hallásvizsgálat; halláscsökkenés, halláskárosodás; készülékellátás; tanulási problémák
18 év felett	halláscsökkenés; hallókészülék rendelés; hallásvizsgálat; pályaválasztási kérdések

Ezután a saját intézményükön túlmutatóan kérdeztük a szervezeteket, hogy szerintük hiányoznak-e olyan szolgáltatások, amelyek segíthetnék a hallássérült fiatalok munkaerő-piaci integrációját. A válaszadó intézmények 63 százaléka (50 intézmény) hiányol valamilyen szolgáltatást, a leggyakrabban említett kategóriákat a következő táblázat tartalmazza:

4. táblázat: *Hiányolt szolgáltatások*

Kategória	Példa válaszok	Említések száma
Munkaerő-piaci szolgáltatások	- foglalkoztatás - akadálymentesített munkahelyek - munkahelyi beilleszkedésüket segítő szolgáltatások - munkahelyteremtés - megfelelő munkahelyek biztosítása - személyre szabott munkaerő-piaci szolgáltatások	9
Tolmács-szolgálat	- jeltolmács szolgáltatás - jeltolmácsok elérhetőségének címlistája	8
Információnyújtás, információterjesztés	- munkáltatók felkészítése a foglalkoztatásukra - munkaadók tájékoztatása - öbb információ nyilvános helyeken	6
Tanácsadás, mentori szolgáltatás	- mentorhálózat - jogi tanácsadás - szociális tanácsadás - pályaválasztási tanácsadás	6
Képzés	- piacorientált szakképzés - képzési lehetőségek - szakképzési lehetőségek	4
Együttműködés más intézményekkel	- együttműködés a munkaügyi hivatalokkal - együttműködés a szociális és a munkaügyi ellátórendszer között	2
Nem tudja		3

A válaszadók természetes módon elsősorban munkaerő-piaci szolgáltatásokat hiányolnak, ezen belül is leginkább foglalkoztatási lehetőségekre, munkakeresési segítségre, munkaalkalmassági vizsgálatokra, a fiatalok munkába állását megkönnyítő való felkészítésekre, valamint a munkahelyi beilleszkedésüket segítő szolgáltatásokra lenne szükség. Emellett nagyon sokan említették a tolmács-szolgálatot, ami egyéb, a munkaerő-piacon kívüli terüle-

teken is elősegítené a hallássérült fiatalok igényeinek minél magasabb szintű kielégítését.

Végezetül szintén nyílt kérdés segítségével arra voltunk kíváncsiak, hogy a megkérdezettek szerint hogyan lehetne javítani a hallássérült fiatalok munkaerő-piaci esélyeit. A leggyakoribb válaszokat az 5. táblázat tartalmazza.

5. táblázat: A hallássérült fiatalok munkaerő-piaci esélyeinek növelésére szolgáló eszközök

Kategória	Példa válaszok	Említések száma
(Akadálymentes) munkahelyteremtés	<ul style="list-style-type: none"> - munkahelyteremtésekkel - akadálymentes munkahelyekkel - speciális munkakörök kialakítása a munkahelyeken - minél több munkalehetőség - számukra megfelelő munkahelyek teremtésében - védett munkahelyek - több olyan munkahely teremtésével, ahol hallássérülteket foglalkoztatnak 	25
Képzés	<ul style="list-style-type: none"> - több piacképes szakképzettséget nyújtó képzési lehetőség - megfelelő szakképzettség megszerzésével - szakirányú képzésük megoldása - képzésekkel, átképzésekkel - többek között azzal, ha képességeiknek és adottságaiknak megfelelő szintű képzésben vesznek részt - piacképes szakmák oktatása 	14
Információnyújtás, információterjesztés	<ul style="list-style-type: none"> - társadalmi felvilágosítással - megfelelő és alapos tájékoztatással - egyéni tájékoztatás - nagyobb propagandával - erőteljesebb, hatékonyabb marketing - ismeretanyaga hallássérültségről, a sajátosságokról, az egyéni szükségletekről 	8
Társadalmi befogadás elősegítése	<ul style="list-style-type: none"> - az esélyegyenlőség erősítésével - a társadalmi elfogadás erősítésével - elfogadás egymással szemben a munkahelyeken - szemléletformálás - a társadalmi szemlélet formálásával, ami központi kérdés - jobb elfogadás a munkáltatók részéről - munkáltatók fogadókészségének növelésével 	8
Nem tudja		11

A hallássérült fiatalok munkaerő-piaci beilleszkedését elősegítő eszközök között leginkább az akadálymentes, képességeiknek megfelelő munkahelyek kialakítását nevezték meg a válaszadók. A hallássérült fiatalok foglalkoztatását sok megkérdezett pályázatokkal, támogatásokkal és járulékkedvezményekkel ösztönöznék. A válaszadók szerint a hallássérült fiatalok munkaerő-piaci integrációját az is segítené, ha a fiatalok a munkaerő-piaci igényeknek megfelelő képzettséggel rendelkeznének. Ugyanakkor ezek a módszerek nem lehetnek sikeresek önmagukban, a hallássérültekkel kapcsolatos munkahelyi és társadalmi attitűdök megváltozása nélkül. Az egyik intézményi válaszadó mindezeket így fogalmazta meg: „Fontos, hogy ne csak a hallássérült legyen felkészítve és felkészülve a nyílt munkaerő-piacon való eredményes szereplésre és foglalkozta-

tásba jutásra, hanem az is, hogy a munkaerő-piac is kész legyen a hallássérültekkel való munkára és kommunikációra”.

Összefoglalás

Felmérésünk során három célcsoportban – a hallássérült fiatalok, a hallássérült fiatalok szülei, valamint a velük kapcsolatban álló intézmények – körében vizsgáltuk a fogyatékkal élő fiatal célcsoport szociális, iskolai és munkaerő-piaci integrációjának alapvető kérdéseit. A három részkutatás eredményei jelentős mértékben összecsengenek, a szerzett tapasztalatok alapján néhány egészen markáns problémakör vázolható fel:

- a hallássérült fiatalok társas integrációja, különösen a halló kortárs-csoportok vonatkozásában nem kielégítő;

- a hallássérült gyermekek egy jelentős csoportja komoly iskolai problémákkal szembesül, az iskolák teljesítménye a speciális igények kielégítésében elmarad a kívánatostól;

- a hallássérült fiatalok és szüleiük pályaválasztással, munkaerő-piaci kapcsolatos információi hiányosak, a tájékoztatásban, orientálásban az iskola szerepe lenne a döntő, viszont ezt a feladatot nem tudja teljes mértékben betölteni;

- a hallássérültek munkaerő-piaci beilleszkedése, elhelyezkedése elsősorban a tanult szakmájuknak megfelelő munkakörök hiánya miatt nehézkes.

Az iskolai és társas beilleszkedéssel kapcsolatos adatok az integrált és a nem integrált típusú képzésben tanuló fiatalok körében több szempontból is komoly különbségeket mutattak. A hallássérült fiatalok általában is egy meglehetősen zárt, a külvilággal, a „hallókkal” korlátozott mértékben érintkező csoportot alkotnak, ez a viszonylagos elzártság különösen a nem integrált képzésben részt vevők esetében jelentkezik. Az elzártság az általános tájékozódás, és ennek kapcsán a pályaválasztás kapcsán is érezhető hatást fejt ki. A pályaválasztási döntések meghozatalában kevés önállóságot mutat a csoport, pályaválasztási döntését elsősorban szülői vagy tanári útmutatások, javaslatok alapján hozza meg. A szakma- illetve munkahelyválasztás során az individuális szempontok – különösen a végig integrált képzésekben résztvevőknél kifejezetten háttérbe szorulnak.

A hallássérült fiatalok csoportjának társadalmi integrációja szempontjából mindenképpen érdemes lenne elgondolkodni a „külvilág” felé való nyitás elősegítésén; legyen szó akár a mindennapi társas interakciókban részt vevők körének bővítéséről, akár az általános tájékozódási lehetőségek megteremtéséről, illetve – mert természetesen ezt az aspektust sem szabad figyelmen kívül hagyni – az alapvető tájékozódási és nyitási igények felkeltéséről. A munkaerőpiac átalakulási folyamatai napjainkban egyre inkább nélkülözhetetlenné teszik azokat a kompetenciákat, „skill”-eket, amelyek a változás gyors követéséhez, az innovatív gondolkodáshoz, a tájékozódási és döntéshozási képességhez, általában véve a „nyitottsághoz” kapcsolódnak.

A szülők az imént vázolt elzártságból fakadóan is döntő szerepet játszanak a gyermekek iskola- és pályaválasztásában; az ehhez szükséges információkat elsődlegesen az iskoláktól szerzik be, általános tájékozottságuk azonban semmiképpen sem nevezhető kielégítőnek. A pályorientációs szakemberek szerepe e téren egészen csekély, ezen a helyzeten a tanácsadások propagálásával, a szolgáltatások igénybevételei lehetőségének minél szélesebb körben való tudatosításával mindenképpen javítani kellene. Jelentős részük sem a gyermek jövőbeli képző intézményéről, sem leendő szakmájáról nem rendelkezik elegendő információval; gyermekeik majdani elhelyezkedési lehetőségeit illetően mintegy 40 százalékuk pesszimistán nyilatkozik – ez az arány a már szakmát szerzett fiatalok szüleinél még ennél is lényegesen magasabb. Elgondolkodtató az a tény is, hogy a középiskolás gyermekek szüleinek közel fele nem tudja megítélni gyermeke elhelyezkedési esélyeit. A munkaerő-piaci lehetőségekről való tájékoztatás fontos elemét kellene, hogy képezze az iskolák pályorientációs tevékenységének. A munkáltatókkal való kapcsolatok szorosabbra fűzése, gyakorlati együttműködések kialakítása, a munkáltatók bevonása a tájékoztatásba, a tőlük származó információk széles körben történő nyilvánosságra hozatala nagyban javíthatja a hallássérült fiatalok szüleinek tájékozódását, ezáltal pedig javíthatja a fiatalok majdani munkaerő-piaci esélyeit.

A különféle hallássérülteket segítő szolgáltató intézményekkel, szervezetekkel ápoltságú kapcsolatok intenzitása sok kívánnivalót hagy maga után – ez különösen a főváros vonatkozásában igaz. A segítő szervezetek működésében a megkérdezett szülők leginkább az információszolgáltatás hiányosságait és az általános kapcsolattartás színvonalát kifogásolják. A hallássérültekkel kapcsolatban álló szolgáltató intézmények egyes csoportjait vizsgálva a legkedvezőbb viszonyokat az egészségügyi intézményeknél tapasztalhattuk – ők rendelkeznek a legnagyobb ügyfélkörrel, és részben természetesen ennek következtében is ők a leginkább tájékozottak a speciális igényeket illetően. A legrosszabb helyzetben a munkaerő-piaci szolgáltatást nyújtó szervezetek vannak, elsősorban amiatt, hogy rendkívül kevés partnerszervezettel, más típusú szolgáltatást nyújtó (pl. oktatási, szociális, általános tanácsadó) intézménnyel tudnak együttműködni.

A hallássérült fiatalok foglalkoztatásával járó nehézségeikért leginkább a munkaadókat teszik fe-

lelőssé a megkérdozettek, viszont örömteli, hogy a leggyakrabban problémának nem a befogadó munkahelyek előítéleteit, hanem azok felkészületlenségét és a megfelelő munkakörök hiányát tekintették, vagyis a hallássérült fiatalok foglalkoztatásának inkább strukturális, mintsem attitűdbeli akadályai vannak. Ugyancsak figyelemre méltó a munkaadók oldaláról érkező azon vélemény is, miszerint a hallássérült fiatalok munkahelyi motiváltsága kifejezetten jó, beilleszkedésük elsősorban a technikai feltételek (pl. akadálymentesítés) hiányosságai, illetve – ahogy az előzőekben is említettük – a megfelelő munkakörök hiánya miatt szenved csorbát.

Munkánk során több olyan kérdés is felszínre került, amit jelen kutatási programunkba nem tudunk már beilleszteni. E kérdések részletes jövőbeli vizsgálata komoly hozzáadékkal járhat, az eredmények hozzájárulhatnak a hallássérültek integrációs folyamatainak segítéséhez, a problémák és a megoldási lehetőségek jobb megismeréséhez.

Absztrakt

Felmérésünk során három célcsoportban – a hallássérült fiatalok, a hallássérült fiatalok szülei, valamint a velük kapcsolatban álló intézmények – körében vizsgáltuk a fogyatékkal élő fiatal célcsoport szociális, iskolai és munkaerő-piaci integrációjának alapvető kérdéseit. Az eredményekből kitűnik, hogy az iskolai és társas beilleszkedés az integrált és a nem integrált típusú képzésben tanuló fiatalok körében több szempontból is komoly különbségeket mutatott. Az elemzés második lényeges megállapítása, hogy a hallássérült fiatalok és szüleik pályaválasztással, munkaerő-piaccal kapcsolatos információi hiányosak, a tájékoztatásban, orientálásban az iskola szerepe lenne a döntő, viszont ezt a feladatot nem tudja teljes mértékben betölteni. A különféle hallássérülteket segítő szolgáltató intézményekkel, szervezetekkel ápolott kapcsolatok intenzitása sok kívánnivalót hagy maga után.

Abstract

In this research project the core questions of the social, educational and labor market situation of the hearing impaired students were examined regarding the following three segments: disabled students, the parents of disabled students and the institutions connected with them. According to the results, the social integration of the students shows high differences between integrated and non-integrated schools. The parents and the disabled students have lack of information regarding the labor market and career orientation. Educational institutions do not give enough information on these. The relationship between the disabled students, their parents and the service organizations has low intensity.

Irodalom

Czibere Csilla – Tihanyi Gabriella 2006

Inkluzív nevelés. Ajánlások súlyos hallássérült gyermekek, tanulók kompetencia alapú fejlesztéséhez. Budapest, SuliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.

Perlusz Andrea 2001a

Hallássérült hallgatók a magyar felsőoktatásban. In Csányi Yvonne: *Fogyatékos Hallgatók a Felsőoktatásban: útmutató.* Budapest: ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar.

Speciális szükséglet vagy fogyatékoság? A befogadó pedagógia helye a magyar közoktatásban. Interjú Csányi Yvonne-nal, készítette Földes Petra. *Új Pedagógiai Szemle*, 2003. január.

Laki Ildikó – Ságvári Bence

A KÖZÉP-MAGYARORSZÁGI RÉGIÓ EGY SZERVEZETÉNEK BEMUTATÁSA

A MAGYAR POSTA ZRT.

A Magyar Postánál megvalósuló esélyegyenlőségről, a fogyatékosok foglalkoztatásáról

A Magyar Posta Zrt. esetében az Esélyegyenlőségi Tervben fogalmazódik meg a fogyatékos személyek alkalmazásával kapcsolatos stratégia, konkrét eljárás. *Sokszínűség, befogadás, egyenlő bánásmód – ezek az alapvető fogalmak és célkitűzések.*

A vállalaton belül több részleg foglalkozik a fogyatékosokhoz kapcsolódó ügyekkel. A személyzeti (HR) osztály mellett a vállalati CSR-t például a Kommunikációs Igazgatóság irányítja. Ők koordinálják többek között a Postások a Postásokért Alapítvány tevékenységét is, amely az egészségi állapotuk vagy szociális helyzetük miatt rossz helyzetben lévő postásokon próbál meg segíteni.

Megváltozott képességű embereket a Posta sokféle területen foglalkoztat. 2009. évvégén 348 fő megváltozott munkaképességű ember dolgozott a szervezetnél. Ez az összlétszámhoz képest természetesen elenyésző (1 ezrelék körüli), a szervezet megváltozott munkaképességű foglalkoztatott munkatársainak 59%-a nő, 41%-a férfi.

A vállalat a mindennapos tevékenysége során a hivatalos definíciókat használja – pl. a megváltozott képességűek meghatározására. *„Ha valaki el tud látni egy adott munkakört, akkor onnantól kezdve már nem számít, hogy van-e valamilyen problémája. Itt már teljes az esélyegyenlőség. Ezt az Esélyegyenlőségi Terv is tartalmazza. A valóságban ez igaz a felvételnél, a munkabérről és a foglalkoztatás egyéb részleteire. Természetesen jó néhány olyan pozíció van a vállalatnál, amelyet megváltozott munkaképességű ember nem tud ellátni (pl. mozgássérült nyilván nem lehet kézbesítő), ugyanakkor a több tízezer fős állományban sok olyan terület is akad, amelyet el tudnak látni ilyen emberek.”*

Konkrét lépések, kezdeményezések a fogyatékosok foglalkoztatására

A Posta évente meghirdeti a belső esélyegyenlőségi pályázatot. *„Próbáljuk gyűjteni a jó gyakorlatokat, a helyi kis közösségekben megvalósuló pozitív példákat”. Olyan egyének, célcsoportok foglalkoztatása a cél, akik megváltozott munkaképességűek. Tavaly pl. a pályázatok 60%-a ebből a csoportból származott. A belső kommunikációban (intranet) hangsúlyosan van jelen ez a téma.*

Ezenkívül két olyan programot is indítanak, amely segíti a hátrányos helyzetűeket, és többek között megoldást jelenthet fogyatékos személyek foglalkoztatására is:

„Szigetvárra letelepítjük a budaörsi logisztikai központból a videokódolást. Ez 100 családnak fog megélhetést nyújtani. Ennek lényege, hogy a gép által fel nem ismert címzéseket emberek korrigálják. A levelek fizikailag a budaörsi központban maradnak, videón azonban minden látható, és így más településről is végezhető a munka”.

„Ügysegédszolgálat. Idén 250 postán indul el. A szolgáltatás lényege, hogy elérhetővé válik az e-ügyintézés, az online közigazgatási szolgáltatások használata. Ennek során az emberek segítséget is kaphatnak a postán dolgozó ügysegédőtől. Ennek a munkának az elvégzésére megváltozott munkaképességű embereket fogunk alkalmazni. Jelenleg zajlik a program pilotja, de hamarosan indul »élesben« is. Hatórás munkaidőt tervezünk a megváltozott munkaképességűek számára”.

A Posta élenjár az akadálymentesítés megvalósításában is. Folyamatosan alakítják át a hivatalokat, illetve új posta már csak akadálymentesített formában nyílhat meg. 2009. december végéig már 1012 postát lehetett akadálymentesen megközelíteni. A fővárosi központban több olyan munkahelyet is kialakítottak, ahol kerekesszékes munkatárs foglalkoztatására lesz lehetőség.

„A postákon tervezzük, hogy az ügyfélhívón Braille-írás is legyen, vagy legyen egy olyan oldalsó nyomógomb, amivel segítséget hívhatnak a posta dolgozóitól.”

A pécsi postán önkéntes alapon jelbeszédtanfolyamot tartanak a munkatársainknak”.

Tapasztalatok, eredmények a fogyatékos személyek foglalkoztatásáról

„Egyszerre próbálunk meg a foglalkoztatottjaink, illetve az ügyfeleink számára pozitív változásokat hozni. A megváltozott munkaképességű munkatársaink az »átlagnál« jóval erősebb motivációval rendelkeznek. Sokkal jobban megbecsülik a munkájukat. A szervezeti kultúrát nagyon pozitívan befolyásolják. A betanítási idő hosszabb, az asszimiláció is bonyolultabb, de nagyon jó, nagyon pozitív közösségek jönnek létre helyben”.

A Posta a fogyatékos személyek foglalkoztatásában Magyarország egyik vezető állami vállalata. Törekvéseiben – a foglalkoztatás mellett – kiemelt figyelmet fordít az akadálymentesítés legkülönbözőbb formáinak megvalósítására (fizikai akadálymentesítés, hívószámok digitális megjelenítése, Braille-írás alkalmazása), mellyel az egyenlő hozzáférés esélyét teremti meg. Azonban elemzéseink során szomorúan tapasztaltuk, hogy a manapság leggyakrabban használt egyik fórum, a szervezet honlapja nem érhető el akadálymentesen.

Laki Ildikó

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ FIATAL FELNŐTTEK TÁRSADALMI INTEGRÁLÓDÁSÁNAK ESÉLYEI ÉS LEHETŐSÉGEI A MAI MAGYARORSZÁGON

Kutatás bemutatása

„Kifürkészhetsz rejtély. Tanulni kell, akkor talán megvilágosodik. Megtanulni mindennek a lényegét, mit rejt magában az éjszaka, amikor az ember nem él, de mégis érez, megismerni az ismeretlent, megragadni, ami oly messze van, tisztán látni, ami oly sötét, és megtanulni, hogyan kell az embereket kikérdezni...”

Jakob Wassermann: Kaspar Hauser, avagy az emberi szív rejtése

A fogyatékoság és annak kérdésköre az elmúlt években kiemelt hangsúlyt kapott mind az Európai Unió, mind pedig a hazai szakpolitikákban. Európa lakosságának 10–15%-a minősül fogyatékosnak vagy nevezi magát fogyatékosnak (European Disability Forum 2002). Ezzel a fogyatékos emberek Európában, az Egyesült Államokhoz hasonlóan az egyik legnagyobb kisebbséget és – az idős emberek után – az állami szolgáltatások egyik legnagyobb fogyasztói csoportját alkotják. Az OECD adatai szerint a fogyatékossgal kapcsolatos kiadások az EU-tagállamok nemzeti szociális költségvetéseinek harmadik legnagyobb tételét képezik – az öregségi és egészségügyi kiadások után, a munkanélküliséggel kapcsolatos kiadásokat megelőzve.

E teherterhelés növekedésének figyelembevételével olyan felépített elveket és gyakorlatokat kell kialakítani, amelyek hosszú távon segítik és növelik a célcsoport integrálódásának esélyeit, a társadalmi elismertségük, elfogadottságuk kilátásait. Ez csak oly módon lehetséges, ha komplex vizsgálatot végzünk, majd pedig javaslatokat teszünk a megvalósításukra.

A fogyatékossgal élő fiatal felnőttek társadalmi integrálódásának esélyei és lehetőségei a mai Magyarországon címet viselő kutatásunk 2008 őszén kezdődött azzal a céllal, hogy megismerjük és feltárjuk a Magyarországon élő fogyatékos fiatalok és fiatal felnőttek helyzetét, felsőoktatásban való elhelyezkedését, társadalmi integrálódásuk oktatási, valamint intézményi lehetőségét és esélyét, továbbá a munkaerő-piacon történő elhelyezkedésük formáját. A kutatás során arra is kíváncsiak voltunk, vajon ma-

guk az érintettek, a fogyatékos hallgatók és végzett hallgatók, fiatal felnőttek milyen célból léptek be a felsőoktatás falai közé, mi volt a fő motiváló tényező, amely arra készítette őket, hogy a felsőoktatás különböző szegmenseiben tudást és diplomát szerezzenek, majd pedig diplomával a kezükben, állást keresve a munkaerőpiacon milyen helyzetekkel találják szembe magukat. Ez utóbbi probléma természetesen nemcsak a fogyatékos fiatalokat és fiatal felnőtteket érinti napjainkban, hanem a korosztály egészét.

A kutatás nem csak egy kutatás kívánt lenni a sok közül, hanem olyan vizsgálódás, amelyben különböző területeket járunk körbe, s feltárjuk azokat a hiányosságokat, amelyekre minél előbb megoldást kell találni. A hiányosságok feltárását bizonyára teljes körűen nem tudtuk megtenni, ellenben néhány általános és speciális tapasztalatot sikerült szerezniünk a területen, amelyek nem csak a mi számunkra is hasznosak, hanem másoknak, azoknak akik szívügyüknek tekintik a fogyatékos emberekkel, a fogyatékos emberek életterével való foglalkozást.

Összefoglalónk első egysége a felsőoktatásban részt vevő hallgatók véleményét, attitűdjét s egyben ismereteit mutatja be a fogyatékossgáról, a fogyatékos személyek társadalomba való integrálásáról, valamint a különböző élethelyzetekben történő viselkedési formák mindennapi gyakorlatáról. Kérdéseink alapvetően a fogyatékossg fogalmának ismertetére, a fogyatékos hallgatók elfogadására, s a velük kapcsolatos előítéletekre vonatkozott.

Összefoglalásunk második nagy területét a munkaerő-piac szereplőinek bemutatása adja, elsődleges hangsúlyt helyezve a szervezetek fogyatékos személyek foglalkoztatására irányuló törekvéseire, fogyatékosügyi politikájára, az akadálymentesítések szervezeten belüli megvalósítására, továbbá a munkaerő-piacon e tárgykörben végzett szerepük megismertetésére. A hazai foglalkoztatáspolitikai 21. században kiemelt szereppel illeti a fogyatékos személyek integrálását, előtérbe helyezi, egyben támogatja azokat a programokat, valamint munkahelyeket, ahol a társadalmi felelősségvállalás, az

egyenlő bánásmód elve gyakorlatként is működik. A vizsgált szervezetek ebben igen eltérőnek mutatkoznak, s úgy tűnik, a fogyatékos munkavállalókkal kapcsolatos attitűdök még mindig inkább negatívnak mondhatóak.

A szervezetek és a felsőoktatásban jelen lévő folyamatok elemzése mellett ugyanakkor kíváncsiak voltunk arra is, hogy a diplomás, illetve diplomára váró mozgás-, látás- és hallássérült fiatalok milyen jövőképet álmodnak maguk elé, mit jelent számukra a diploma, valamint ezzel összefüggésben a kvalifikált munkaerő-piaci részvétel, továbbá a személyes életterük jellemzői, a fogyatékoságukból adódó hátrányaik megfogalmazása. Ezek összefoglalása bár inkább személyes volt, mi mégis úgy döntöttünk az érintett személy(ek) megkérdezése mellett, hogy jelen összefoglalónkban bemutatunk egy életteret, melyet mindenféleképpen kiemelt figyelemmel kell illetni a mai magyar társadalomban.

A kutatáshoz kapcsolódott a fogyatékos és nem fogyatékos személyeknek szóló honlapok elemzése, amely magába foglalta az akadálymentesítési, elérhetőségi törekvéseket: célunk volt igazolni, hogy a hazai internetes portálok között még mindig igen nagy arányban vannak jelen azok, amelyek nem vagy csak részben használhatóak akadálymentesen, de legfőképpen az érintettek számára elérhetetlenek. Az *Esélyegyenlőség és Társadalom* című kurzusunk, amelyet a Szegedi Egyetemen és a budapesti Zsigmond Király Főiskolán vezetünk be szociológus, továbbá társadalmi tanulmányok szakos hallgatók számára azzal a nem titkolt szándékkal, hogy megismerhetővé tesszük számukra a különféle hátrányos helyzetű csoportok megváltozott társadalmi szerepét. A Szegedi Tudományegyetemen végül úgy döntöttünk, hogy a hallgatókkal közösen elkészítjük a kurzus zárókötetét, amely a hallgatók mindennapjaiban megélt kisebbséggel, fogyatékos személyekkel összefüggésben megélt élményeit gyűjtötte össze. Az *Esélyegyenlőség és Társadalom* című tanulmánykötetünk bár nem minden tanulmányában kötődött a fogyatékossgág témaköréhez, mégis olyan értékes hallgatói munkákat tartalmaz, amelyek arra tesznek tanúbizonyságot, hogy a fiatalok körében a téma nem tabu.

A kurzusok során olyan ismereteket, tudásokat adtunk át kutatásunk tárgykörében, amellyel elsődleges célunk a véleményformálás, értékalakulás, másodsorban a téma széles körű terjesztése olyan

egyetemi szakokon, ahol erre nem vagy csak kis mértékben helyeznek hangsúlyt.

Számos hazai és néhány nemzetközi konferencián is bemutatásra kerültek kutatásunk éppen aktuális vizsgálatai, egységei. Ezeken a rendezvényeken a kutatás bemutatása mellett hangsúlyt helyeztünk a különböző hazai és nemzetközi összefüggések megismertetésére, értékelésére, a fogyatékosügyben tapasztalt változásokra, a mintaértékű modellek alkalmazásának lehetőségeire. Kutatásunk kiegészült azzal a tudatosan vállalt törekvéssel, hogy az egyes vizsgálati egységekbe bevonjuk magukat az érintetteket, kérjük egyfelől szakmai, másfelől emberi segítségüket, támogatásukat. A honlapelemzés esetében mozgássérült diplomás kollégával dolgoztunk, a hallgatói kérdésekbe pedig látássérült munkatársat vontunk be. Előadásainkon a korrekt véleményformálás elősegítése végett minden esetben jelen voltak a politika, a gazdaság és az érdekvédelem területét képviselő személyek.

A kutatás során mindvégig úgy gondoltuk, munkánk akkor lesz sikeres, ha a megalapozott belső szakmai tudás mellett azokat a személyeket is megszólítjuk, akik tudásukkal, ismereteikkel és munkájukkal tudnak támogatni egy olyan ügyet, amellyel a fogyatékos személyek életterében változásokat tudunk generálni. Ezért komoly szakmai kapcsolatokat, együttműködéseket építettünk ki magán- és civil szervezetekkel, állami szereplőkkel. A kutatás lezárulásával ezeket a kapcsolatokat tovább kívánjuk ápolni, építeni.

Munkánk jelenlegi eredménye természetesen nem teljes körű, ma már mi is látjuk a kutatás során nem érzékelt hiányosságok, pontatlanságok vagy a megválaszolatlan kérdések körét. Ezért úgy gondoljuk, a vizsgálódást, a tényfeltárást és a szakmai munkát folytatni kell, hogy a jelenlegi kutatás egyes szegmensei még alaposabb megismerés tárgyát képezzék, s mindezek ne csak leírt eredményeként jelenjenek meg, hanem társadalmi szinten is involválódjanak.

Absztrakt

A fogyatékossgág és annak kérdésköre az elmúlt években kiemelt hangsúlyt kapott mind az Európai Unió, mind pedig a hazai szakpolitikákban. Európa lakosságának 10–15%-a minősül fogyatékosnak vagy nevezi magát fogyatékosnak (European

Disability Forum 2002). Ezzel a fogyatékos emberek Európában, az Egyesült Államokhoz hasonlóan az egyik legnagyobb kisebbséget és – az idős emberek után – az állami szolgáltatások egyik legnagyobb fogyasztói csoportját alkotják. Az OECD adatai szerint a fogyatékosokkal kapcsolatos kiadások az EU-tagállamok nemzeti szociális költségvetéseinek harmadik legnagyobb tételét képezik – az öregségi és egészségügyi kiadások után, a munkanélküliséggel kapcsolatos kiadásokat megelőzve. E teherterhelés növekedésének figyelembevételével olyan felépített elveket és gyakorlatokat kell kialakítani, amelyek hosszú távon segítik és növelik a célcsoport integrálódásának esélyeit, a társadalmi elismertségük, elfogadottságuk kilátásait. Ez csak oly módon lehetséges, ha komplex vizsgálatot végzünk, majd pedig javaslatokat teszünk a megvalósításukra.

A fogyatékosokkal élő fiatal felnőttek társadalmi integrálódásának esélyei és lehetőségei a mai Magyarországon címet viselő kutatásunk 2008 őszén kezdődött azzal a céllal, hogy megismerjük és feltárjuk a Magyarországon élő fogyatékos fiatalok és fiatal felnőttek helyzetét, felsőoktatásban való elhelyezkedését, társadalmi integrálódásuk oktatási, valamint intézményi lehetőségét és esélyét, továbbá a munkaerő-piacon történő elhelyezkedésük formáját. A kutatás során arra is kíváncsiak voltunk, vajon maguk az érintettek, a fogyatékos hallgatók és végzett hallgatók fiatal felnőttek milyen célból léptek be a felsőoktatás falai közé, mi volt a fő motiváló tényező, amely arra készítette őket, hogy a felsőoktatás különböző szegmenseiben tudást és diplomát szerezzenek, majd pedig diplomával a kezükben állást keresve a munkaerő-piacon, milyen helyzetekkel találják szembe magukat. Ez utóbbi probléma természetesen nemcsak a fogyatékos fiatalokat és fiatal felnőtteket érinti napjainkban, hanem a korosztály egészét. A kutatás nem csak egy kutatás kívánt lenni a sok közül, hanem egy olyan vizsgálódás, amelyben különböző területeket járunk körbe, s feltárjuk azokat a hiányosságokat, amelyekre minél előbb megoldást kell találni. A hiányosságok feltárását bizonyára teljes körűen nem tudtuk megtenni, ellenben néhány általános és speciális tapasztalatot sikerült szereznünk a területen, amelyek nem csak a mi számunkra, hanem másoknak, azoknak akik szívügyüknek tekintik a fogyatékos emberekkel, a fogyatékos emberek életterével való foglalkozást.

Abstract

Disabilities and the whole host of related areas consistently received special attention in the policies of both the European Union and Hungary. Approximately 10–15% of the European population can be classified or identifies itself as living with disabilities (European Disability Forum 2002). Similarly to the United States, this makes the disabled one of the largest minority groups in Europe and, following the seniors, also a major recipient of public services. According to OECD data, disability expenditures make up the third largest item in the social/welfare budgets of EU member states – not far behind pension outlays and public health care, while exceeding unemployment related costs.

Given the increasing burden placed on the existing social/welfare systems there is an accentuated need to devise principles and functioning practices that can improve and heighten in the long-term the opportunities for integration, social recognition, and acceptance. The realization of these goals is only feasible if complex studies are undertaken to be followed by policy proposals relying on the findings gathered.

Our research, titled the Opportunities for social integration among young adults living with disabilities in contemporary Hungary, commenced in the fall of 2008 with the goal of mapping the status and positions of youngsters and young adults in higher education, as well as the current weight, prospects, and long-term participation in academic life and the labor market of the target group's representatives. During the research we intended to find out what the motivations were for the involved students and graduates living with disabilities to enter institutions of higher learning. What was the main factor that prompted them to seek degrees and diplomas in a wide range of such educational institutions, and upon graduation what type of challenges faced them upon entering the labor market. Nowadays the latter problem, of course, affects not merely those youngsters and young adults living with disabilities, but all their peers in the same age group.

This research aims to be not merely one out of the numerous studies already done in this field; rather our goal was to survey several topics simultaneously and pinpoint the still persisting shortcomings that call for immediate attention. We cannot claim to have located all the existing trouble spots,

however were able to surmise some specific and general characteristics in this area that could be useful not merely for our research but also for all

those who deal and work with people living with disabilities in various walks of life.

Albert Fruzsina – Laki Ildikó

ÁLLAMI, NONPROFIT ÉS GAZDASÁGI SZERVEZETEK ELEMZÉSE

(A FOGYATÉKOS SZEMÉLYEK MUNKAERŐ-PIACI HELYZETÉNEK RÖVID ÁTTEKINTÉSE)¹

A fogyatékos személyek társadalomba való beilleszkedésének, társadalmi elfogadottságának mértékét jelentős arányban meghatározza, miként tudnak számukra valamilyen kereső tevékenységet biztosítani. Természetesen a fogyatékoság jellege, súlyosságának foka jelentősen befolyásolja a munkavállalás lehetőségét, azonban ennél is fontosabb, hogy egy adott országban milyen a foglalkoztatottság mértéke, a munkanélküliek aránya, a munkaerőpiac általános helyzete.

A 15 éves és idősebb fogyatékos személyek döntő többsége a fentiek miatt, s egészségi állapotukra is tekintettel nem keres munkát, illetve nem tartozik a munkanélküliek közé. Ennek ellenére négy százaléuk, több mint 20 ezer fő, ezen belül 12 ezer fő munkanélküli nyilatkozott úgy, hogy munkát keres, megélhetése érdekében szívesen dolgozna. A munkát kereső fogyatékos személyek olyan fogyatékosok közül kerülnek ki, akiknek fogyatékosága kevésbé súlyos, és úgy gondolják, hogy még ilyen nehéz

A népesség fogyatékoság és gazdasági aktivitás szerint Magyarország – 1990, 2001.

Gazdasági aktivitás	1990			2001		
	Összesen	fogyatékos	nem fogyatékos	összesen	fogyatékos	nem fogyatékos
		személyek			személyek	
Foglalkoztatott	43,6	16,6	44,6	36,2	9,0	37,8
Munkanélküli	1,1	0,7	1,1	4,1	2,0	4,2
Inaktív kereső	25,6	57,5	24,5	32,4	76,7	29,8
Eltartott	29,7	25,2	29,8	27,3	12,2	28,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A gazdasági aktivitás tekintetében a fogyatékos és nem fogyatékos emberek között már 1990-ben is jelentős különbséget mutatkoztak, míg az előbbi csoportban a foglalkoztatottak aránya csupán közel 17 százalék volt, addig az utóbbiban meghaladta a 44 százalékot. Az 1990-es évtized alapvető munkaerő-piaci változásai a fogyatékos személyek körében még ezt az alacsonynak mondható foglalkoztatotti arányt is 9 százalékra csökkentették. (Ez 7,6 százalékpontos csökkenést jelent, a nem fogyatékosok között a visszaesés mértéke ennél közel egy százalékponttal kevesebb volt.)

Viszont a munkanélküliek aránya a fogyatékos személyek körében kevésbé nőtt, mint a nem fogyatékos emberek között. Ennek talán az lehet a magyarázata, hogy a valamilyen fogyatékosággal rendelkezők kevésbé tartják lehetségesnek, hogy munkát találjanak, és már az aktív munkakeresésről is lemondanak.

egészségi állapot mellett is tudnának dolgozni. Leginkább a mozgássérült és a bizonytalan kategóriájú egyéb fogyatékos személyek keresnek munkát, de a gyengénlátók és nagyothallók közül is többen jelezték munkába állási szándékukat.

A 2001. évi népszámlálást megelőző évtized gazdasági és társadalompolitikai gyakorlatának másik lényeges következménye, hogy – a már ismertett okokból – megnőtt az inaktív keresők száma. Emellett a piacgazdaság térhódításából adódóan a korábbinál szűkebbé vált a valamilyen egészségkárosodásban szenvedő munkavállalók szervezett foglalkoztatásának lehetősége, aminek következtében e munkavállalók közül sokan rokkantsági nyugdíjasok lettek; mások – akiket egészségügyi problémáik a „teljes foglalkoztatottság” időszakában érdemlegesen nem gátoltak az aktív kereső tevékenységben – a létszámleépítések hatására elvesztett munkahelyük helyett nem az átmeneti munkanélküli-segélyt vagy támogatást, hanem inkább a rokkantsági nyugdíjazás lehetőségét választották. Végeredményben – a fiatalabb korcsoportokat is érintően – erőteljesen

¹ A munkaerőpiac múltja és jelene 1. *A Foglalkoztatottság és munkanélküliség* tanulmány alapján összeállított felvezető egység. Letölthető: http://konyvtar.ksh.hu/kiadvanyok/Foglalkoztatottsag_es_munkanelkuliseg/ofa1/main.html.

bővült a rokkantsági nyugdíjban részesülők köre. Ez a tendencia jól látható a fogyatékos emberek gazdasági aktivitás szerinti összetételében, mivel körükben sokkal jobban emelkedett az inaktív keresők aránya, mint a nem fogyatékos személyek között. Ez természetesen a korösszetétel módosulásából is következik, tekintettel arra, hogy a fogyatékos emberek körében az időskorúak aránya a nem fogyatékosokénál jobban emelkedett. A rokkantsági nyugdíjasok számának növekedése is hasonló tendenciát jelez, mivel a fogyatékos emberek között nagyobb volt e növekedés, mint amit a fogyatékosokban nem szenvedők körében tapasztaltunk.

átlagnál alacsonyabb. Ugyanakkor a nagyothallók, illetve a gyengénlátók körében a foglalkoztatottak aránya 10,7, illetve 15,7 százalékot ért el. Általánosságban is figyelemre méltó, hogy a fogyatékos emberek döntő többsége valamilyen jövedelemmel – főleg nyugdíjból származóval – rendelkezik, ebből a szempontból az értelmi fogyatékosok vannak nehezebb helyzetben, mivel körükben a legnagyobb az eltartottak aránya. (Ez természetesen azzal is összefügg, hogy ebben a kategóriában a legnagyobb a gyermekkorúak aránya, amit az is jelez, hogy az összes 0–14 éves fogyatékos gyermek közel 37 százaléka értelmi fogyatékos).

A fogyatékos személyek gazdasági aktivitás és a fogyatékoság összevont típusa szerint, 2001.

A fogyatékoság összevont típusa	Összesen	Foglalkoztatott	Munkanélküli	Inaktív kereső			Eltartott
				együtt	ebből:		
					saját jogú	rokkantsági	
					nyugdíjas, járadékos		
Testi fogyatékos	100,0	7,0	1,5	85,7	42,0	37,1	5,8
Látássérült	100,0	13,0	2,9	72,3	44,1	18,8	11,7
Értelmi fogyatékos	100,0	7,0	1,2	47,2	8,5	33,1	44,6
Hallássérült	100,0	11,0	2,0	77,2	52,1	16,4	9,8
Egyéb fogyatékos	100,0	10,3	2,9	75,0	24,4	45,7	11,8
Összesen	100,0	9,0	2,0	76,7	35,9	34,1	12,2

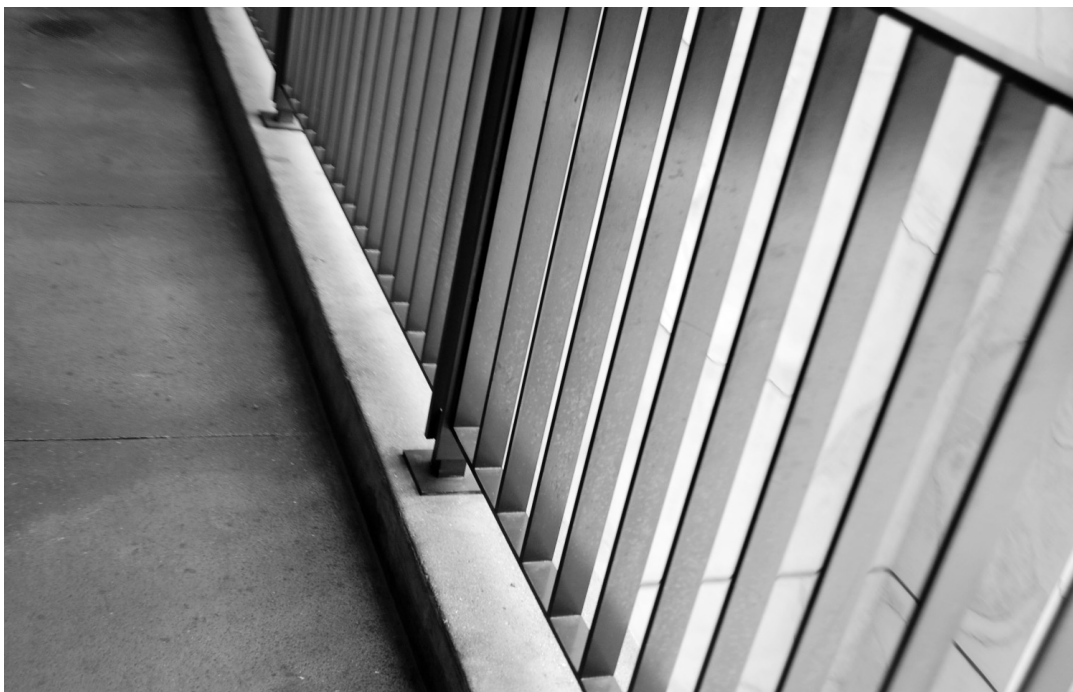
Más megközelítésben a rokkantsági nyugdíjasok között 1990-ben 25 százalék volt a magukat fogyatékosnak tekintő emberek aránya, 2001-re ez a mutató 34 százalékra emelkedett. Figyelemre méltó, hogy még 2001-ben is a rokkantsági nyugdíjasok közel kétharmada nem jelezte, hogy valamilyen fogyatékosága van, mely részben azt jelentheti, hogy – főleg a fiatalabb korosztályoknál – a rokkantsági nyugdíjasok egészségi állapota nem olyan súlyos, hogy a munkaerőpiacon – ha lenne munka – ne tudnának elhelyezkedni. A fogyatékos emberek gazdasági aktivitása a fogyatékoság típusától is függ. Nyilvánvaló, hogy főleg azok tudnak munkát vállalni, akiknek a fogyatékosága kevésbé súlyos. (Más kérdés, hogy jól működő szociálpolitikai rendszerben meg kellene találni annak módját, hogy minden fogyatékos embernek, aki képes valamilyen munkatevékenységre, legyen állása, hiszen a rehabilitációban nagy szerepe van a munkavégzésnek). Az összevont kategóriákon belül a vakok (5,8 százalék), a mozgássérültek (6,3 százalék) foglalkoztatottsága volt a legalacsonyabb értékű, az értelmi fogyatékosok 7 százalékos aránya is az

Az a már részletesen ismertetett körülmény, hogy gazdasági aktivitás tekintetében az ország területileg erősen megosztott, a fogyatékos és nem fogyatékos emberek foglalkoztatottságára egyaránt igaz. A fogyatékos emberek körében a legmagasabb a foglalkoztatottak aránya a közép-magyarországi régióban (11,1 százalék) és a legalacsonyabb Észak-Magyarországon (6,3 százalék). Településtípus szerint vizsgálva az adatokat, míg Budapesten lakó fogyatékosok 12,5 százaléka dolgozott, addig ez a mutató a községek esetében csak 6,7 százalék volt. (Az alapvető különbség a város és község között van, mert a megyeszékhelyeken és a többi városban is az ott lakó fogyatékosok közel 12 százaléka talált magának munkát).

Vizsgálatok a munkaadók körében

Munkaerő-piaci elemzéseink Magyarország hét régiójának állami, nonprofit és forprofit szervezetei körében készült, ún. strukturált kérdőívek alapján. Az elemzés szerkezetét tekintve egyfelől táblázatos összesítésben, másfelől szöveges tartalomelemzés formájában mutattuk be az egyes szervezetek szektoronkénti bontásban. A tartalomelemzésen belül – a kutatás szempontjából fontos – olyan kérdéseket érint, mint általános információk, a fogyatékos személyekkel kapcsolatos attitűdök, akadálymentesítési gyakorlatok, a fogyatékos személyek foglalkoztatása, valamint az intézményi belső, illetve külső kommunikációja. Emellett kiemelt szereppel illettük azt a kérdést is, milyen dokumentumok és szabályzatok segítik a szervezet működését, s

minek mentén végzik mindennapi munkájukat. Az egyes régiós elemzések esetében a szervezeti munka áttekintése után általános következtetéseket fogalmaztunk meg – a három szektor összehasonlítását is magában foglalva – a fogyatékos személyekkel kapcsolatos attitűdre, foglalkoztatási gyakorlatra és jövőképre vonatkozóan. A vizsgált 149 szervezet esetében általánosságban elmondható, hogy valóban jelentős törekvéseket kell tenniük még a fogyatékos személyek foglalkoztatásában, ennél azonban még sürgetőbb változást igényel az a szemléletmód, amely az érintett csoporttal szemben megjelenik. Az alábbiakban az Észak-alföldi régió fogyatékos munkavállalóinak munkaerő-piaci helyzetét mutatjuk be. A szervezetek nevét a régiók kezdőbetűivel kódoltuk, az anonimitás megtartásának figyelembe vétele mellett.

AZ ÉSZAK-ALFÖLDI RÉGIÓ AZ ÁLLAMI SZEKTOR

Az állami szektorból 6 különféle szervezetet vizsgáltunk a régióban, összefoglaló adataik az alábbi táblázatban találhatóak.

1. táblázat. Észak-alföldi állami önkormányzati cégek adatai

	ÉA-Á1	ÉA-Á2	ÉA-Á3	ÉA-Á4	ÉA-Á5	ÉA-Á6
fenntartó	HBM önkormányzat	HBM önkormányzat	Debrecen MJV önkormányzat	Debrecen MJV önkormányzat	Nyíregyháza MJV önkormányzat	Nyíregyháza MJV önkormányzat + NGYIK
tevékenység	könyvtár	múzeum	könyvtár	óvoda	pályázatfigyelés, jogi tanácsadás, képzések, programok	81
foglalkoztatottak száma	39	100	68	27	5	61
felsőfokú foglalkoztatottak	32	60	43	14	4	61/20
nők/férfiak	31/8	75/25	58/10	26/1	3/2	1
fogyatékossgal élő foglalkoztatottak	nincs	nincs, de a közeljövőben lesz	nincs	nincs	1	+
alapító okirat	+	+	-	+	+	+
szmsz	+	+	+	+	-	-
kollektív szerződés	+	-	-	+	-	-
stratégiai, fejlesztési terv	+	+	-	+	+	+
esélyegyenlőségi program	+	+	+	+	-	+
juttatásokra és támogatásokra vonatkozó szabályzat	+	kollektív szerződés szabályozza	kollektív szerződés szabályozza	+	-	+
minőségbiztosítási dokumentáció	-	-	-	+	-	+
etikai kódex	+	-	+	-	-	-

A vizsgált intézmények önkormányzati fenntartásúak, a foglalkoztatottak száma 5 és 100 fő között alakul, minden intézményben a dolgozók nagyobb hányada felsőfokú végzettséggel rendelkezik, és a női dominancia is tetten érhető. Fogyatékos munkatársat (egy-egy személyt), mintegy „mutatóba”, a vizsgált közintézmények harmada foglalkoztat. Alapító okirata mindegyik intézménynek van, de az összes többi dokumentum nem teljes körűen található meg. Legkevésbé etikai kódex és minőségbiztosítási dokumentáció található az intézményeknél. Esélyegyenlőségi programmal furcsa módon pont a nyíregyházi Esélyek Háza nem rendelkezik csak.

Mit tekintenek fogyatékosná?

A vizsgált körben a fogyatékoság definíciójának központi eleme a „normális, mindennapi” életvitelt korlátozó probléma, állapot, például: „szellemi és testi visszafogottság, korlátozottság”, vagy „veleszületett vagy egészségügyi probléma, ami korlátozza cselekvőképességét, élettani funkcióit (mozgás, látás, gondolkodás)”, „olyan fizikai vagy szellemi képességek hiánya, ami a mindennapi életet, megélhetést, társadalomban való létezést hátrányosan érinti”. Találkozhattunk olyan definícióval is, amely az átlagostól való eltérést, a másságot emeli ki, de volt, aki a WHO átfogó definíciójára hivatkozott: „minden egészségkárosodott csoport, akiknek életminőségében változást hozott (pszichotikus problémák is)”. Az Esélyek Háza munkatársai kiemelték, hogy a minisztérium csak a látás-, hallás-, értelmi és mozgássérültekre korlátozza a meghatározást, ezt kevésnek, bővítésre szorulóknak tartják. A vizsgálatunkba került iskola pragmatikus megközelítést alkalmaz: „Az iskola azt a gyereket tartja annak, akit a szakértői bizottság annak minősített”.

Akadálymentesítés

Az akadálymentesítésbe minden megkérdezett állami intézmény beleértette a fizikai mozgáslehetőségek szabadságát, például mozgássérültek számára rámpa, lift, esetleg látássérülteknek vezetőcsík biztosítását, de emellett szórványosan felmerült – nyilván az egyes intézmények speciális profiljával összefüggésben – több egyéb elem is, pl. a látássérültek részére honlap, olvasható információk, tapogatható kiállítás, illetve bármiféle segítség, ami egyenlő esélyeket biztosít bármilyen fogyatékos személynek.

Emellett volt, ahol kiemelték, hogy az esélyegyenlőségi gondolkodásforma és magatartás nemcsak pénz, hanem jó szándék kérdése is, „pl. egy ügyfélszolgálati munkatárs nem megijed egy fogyatékossgal élőttől, hanem akar és tud segíteni. Egyenlő esély és hozzáférés”. A megkérdezettek kisebb hányada tág értelmezéssel azt vallja, hogy az akadálymentesítés a feltételek biztosítása a fogyatékos személyeknek ahhoz, hogy a nem sérült emberekhez hasonló eséllyel tudják a mindennapi életüket szervezni.

A vizsgált állami intézmények kevesebb mint fele akadálymentesített, ha az egy intézményként felvett, de 13 fiókkal rendelkező városi könyvtárát ekként vesszük figyelembe. Az új közintézmények esetében megoldották az akadálymentesítést (lift, mozgássérült-WC, vezetőcsík), más intézmények a közlegő felújítástól remélik ezt. A többi intézmény szeretne akadálymentesíteni, és ehhez pályázati forrásokat próbál szerezni, eddig sikertelenül. Az erre a célra szolgáló forrásokat rendkívül szűkösen ítélik.

„Minden akadálymentesített (rámpa, lift, mozgássérült-WC, vezetőcsík) – modern, 2 éve épült épület, tervezéskor az előírásokat figyelembe vették”.

„Még nem akadálymentesítettünk, de 2010-ben lesz teljes épület- és kiállításfelújítás, akkor készül rámpa, lift, WC, EU-s pályázati forrásból”.

A vizsgált óvodában semmiféle akadálymentesítést nem sikerült eddig megoldani, noha több fogyatékos gyermeket is gondoznak. Többszöri sikertelen pályázás ellenére ezt a tevékenységet a jövőben is folytatni tervezik. Az Esélyek Háza munkatársai bérelt irodában dolgoznak, ahol korábban egy mozgássérült kisfiú lakott, a lakás akadálymentes, az épületben van lift, a bejáratnál rámpa, de standard méretű kerekesszék nem fér be az ajtókon. Az ilyenre érkező ügyfélhez lemennék az utcára. Állandó helyszínt keresnek, ehhez önkormányzati segítséget várnak – esetleg a 2010-ben felújítandó városi művelődési házban.

A fogyatékos munkatársak foglalkoztatása

A vizsgált 6 közintézményből 2 alkalmaz egy-egy fogyatékos munkatársat, de elvileg nyitottnak mutatkoznak a többiek is. A jövőre nézve fogyatékossgal élők további alkalmazására vonatkozó konkrét tervvel az intézmények fele rendelkezik, egy helyen merült fel egyértelműen, hogy a rehabi-

litációs járulék motiváló erő, egy másik esetben közmunkaprogram keretében igényelt egy intézmény fogyatékos munkatársat adminisztratív munkakörbe. Érdekes, hogy mindkét fogyatékos munkatársat foglalkoztató intézmény kiemelte: az érintett munkatárstól a beosztásának megfelelően mindent elvárnak, tehát a dolgozó teljesen alkalmas, rátermett, képzésben, támogatásban ugyanúgy részesül, mint a többi munkavállaló. A törvényben garantált állami támogatásokat, juttatásokat egy intézmény veszi igénybe, egy pedig majd a jövőben fogja.

Noha a megkérdezett közintézmények mindegyike nyitottnak bizonyult a fogyatékos munkavállalók foglalkoztatására, ennek feltételei nem igazán adták az általános munkaerő-piaci helyzet miatt, amit jól illusztrál az alábbi idézet: „*Létszámstop van, egy meghirdetett álláshelyre százan jelentkeznek*”. Tehát nincs státusz, nincs pénz. Van, ahol csak a Munkaügyi Központ által ajánlott embereket veszik fel. Az egyik közintézményben konkrét lépéseket is tettek fogyatékos személyek alkalmazására: közcélú/közhasznú munkára kiírt pályázaton indulva ilyen munkatársat kértek. A fogyatékos személyeket is oktató iskola szeretné a saját diákjai közül a legjobbakat megtartani, folyamatban van egy mozgáskorlátozott számítástechnikus alkalmazása. A vizsgálatba került óvodába 6 fogyatékos kisgyermek jár.

Belső viszonyok, kapcsolatok, kapcsolati háló, kommunikáció

Az összes vizsgált közintézményben legfőképpen a napi szintű személyes kapcsolattartást, a (gyakran flottás) mobiltelefonokat, esetleg ritkábban az e-mailt, és egy esetben a Skype-ot említették. Egy közintézményben vannak szervezett csapatépítő események. Egy intézményben, a nyíregyházi Esélyek Házában a vezető alapfokú jelnyelvi tolmács végzettséggel is rendelkezik. Ugyanez az intézmény SMS-ben tartja siket ügyfeleivel a kapcsolatot. Egy másik intézményben a látássérült munkatárs felé közvetlen felettese továbbítja az írásos kérdéseket, üzeneteket.

A vizsgált közintézmények mindegyike külső kommunikációjában a nyitottságot, elfogadást hangsúlyozta. A múzeum és könyvtárak esetében számos, fogyatékossgal élőknél szervezett speciá-

lis szolgáltatásról, rendezvényről értesülhettünk. Az Esélyek Háza esetében nagyon is tudatos és rendszeres sajtómegjelenések vannak mind a nyomtatott, mind az elektronikus fórumokon, nem titkolt szemléletformáló céllal.

A fogyatékossg téma köre a vizsgált észak-alföldi közintézményekben eltérő módokon jelenik meg: a művelődési profilú intézményekben a rendezvények, programok, beszerzések (pl. hangoskönyv-állomány), illetve az esedékes épületfelújítás okán, az oktatási intézményekben pedig a gondozottakkal, diákokkal kapcsolatban.

A közintézmények keretein belül megjelenő, kiemeltan a fogyatékossgal élőkét segítő egységek, programok, szervezetek a vizsgált intézmények harmadában nem voltak. Az intézmények nagy részében többféle fogyatékos szervezettel, intézménnyel, védőnői, városi egészségügyi szolgálattal való együttműködést említettek. Az együttműködés tartalma a közös képzéseken való részvételtől a közös szupervízió, közös rendezvényeken, fejlesztéseken át a szakmai gyakorlatokig terjed.

Mindegyik vizsgált intézménynek vannak kapcsolatai, együttműködései más fogyatékossgal élőkkel kapcsolatos szervezetekkel. Rendezvények esetén, pályázatokban (TIOP, TÁMOP) gyakran vesznek részt ilyen együttműködésben. A Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár évente megrendezi a fogyatékossgal élők hetét, az épületben helyet biztosítanak a fogyatékos szervezetek programjainak, ünnepek előtt árusítási lehetőséget biztosítanak a fogyatékos szervezeteknek, a vakvezető kutyák könyvtári mozgásának gyakorlására tereplehetőséget nyújtanak a kutyakiképzőknek. A debreceni Déry Múzeumba sok látássérült felnőtt és gyermek jár, számukra műtárgymásolatokkal „Tapogató délután” és több más tematikus program, a Downkóros és autista gyermekeknek külön délutáni foglalkozások biztosítottak. Siketek és nagyothallók számára hangos tárlatvezetésre van lehetőség. Mivel a múzeum még nem akadálymentesített, a mozgáskorlátozottak, ha csoportosan jönnek, hoznak rámpát, ha egyénileg, a vagyónörök segítenek nekik. A jelenlegi szabályozás szerint 1 sérült emberrel 2 fő ingyenesen látogathatja a múzeumokat. A TÁMOP 3.2.8. programja keretében a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeum értelmi fogyatékos gyerekeknek szóló programokat nyújt.

A vizsgált közintézmények zömében nem rendelkeznek semmiféle kifejezett szereppel a fogyatékos emberek foglalkoztatását, érdekképviseletét illetően. A nyíregyházi Esélyek Háza képviselőjének véleménye szerint a fogyatékos szervezetek zárkóztak, nehezen mozdulnak, nem szívesen vállalják a közmegjelenést, főleg a régi rutin miatt. A nagy taglétszámú szervezetek elnyomják a kicsiket, az újakat, valamint az állam is inkább őket támo-

gatja, rájuk írják ki pályázatokat is. A pszichés problémákkal küzdők például rendszeresen kimerülnek a forrásszerzési lehetőségekből. A foglalkoztatással kapcsolatban úgy vélik, noha az önkormányzat kért fogyatékosokkal élőket valamilyen álláshelyre, de csak kényszerből. A kisebb cégek nyitottabbak, a nagyobbak szeretnék letudni ezt a kötelezettséget.

A NONPROFIT SZERVEZETEK

2. táblázat Észak-alföldi nonprofit szervezetek adatai

Cégnev	ÉA-N1	ÉA-N2	ÉA-N3	ÉA-N4	ÉA-N5	ÉA-N6	ÉA-N7	ÉA-N8
tulajdonos	hazai magán, védett szervezet	soft alaptvány a gyermekrehabilitációért	kiemelten közhasznú egyesület	kiemelten közhasznú egyesület	Debrecen Város Önkormányzata	Debrecen Önkormányzata	hazai magán	magyar, védett szervezet
tevékenység	élelmiszer-csomagolás, faipar, könyvnyújtás	korai fejlesztés	családsegítés	tanácsadás, érdekvédelem szolgáltatás	rendezvény-szervezés, mozi-üzemeltetés, városi nagy programok	állatkert, vidámpark	művészeti központ	csomagoló-eszközök, varrodák, nyomda, vegyes termékek
foglalkoztatott száma/	2111	7	3	12	66	54	32	2400
ebből felsőfokú végzettségű	25	6	2	-	27	10	19	90
nő/férfiak	1417/694	7/7	2/1	8/4	37/29	18/36	22/10	1560/840
fogyatékos munkatárs	657 ²	nincs	nincs	12 mozgáskorlátozott	2 értelmi fogyatékos	4 rokkantnyugdíjas nő	0	2200 ³
alapító okirat	+	+	+	+	+	+	+	+
szmsz	+	+	+	-	+	+	+	+
kollektív szerződés	-	-	-	-	-	-	-	+
stratégiai, fejlesztési terv	+	+	-	+	+-	+	+	+
esélyegyenlőségi program	+	-	-	-	-	-	+	+
juttatásokra és támogatásokra vonatkozó szabályzatok	+	-	-	-	+	-	+	Kollektív szerződésben
minőségbiztosítási dokumentáció	+ ⁴	-	-	-	-	-	+	+
etikai kódex	+	-	+	+	+	-	-	+ ⁵

² Ebből 544 mozgáskorlátozott, 6 hallássérült, 4 látássérült, 18 értelmi fogyatékos, 15 halmozottan fogyatékos. Többség betanított és szakmunkás. Kp.: Nyíregyháza és számos telephely országsszerte.

³ Megváltozott munkaképességű, fogyatékos, mind értelmi, mind fizikai dolgozó.

⁴ Egyes telephelyeken.

⁵ Csak a rehabilitációra vonatkozóan van, a cég rehabilitációért felelős igazgatója készítette.

A vizsgált 8 nonprofit szervezeten belül külön szegmenst alkot a két fogyatékos személyeket alkalmazó védett szervezet, nemcsak azért, mert alkalmazottaik száma is nagyságrendekkel magasabb, mint a többi szervezeté (kétezen felüli létszámok, szemben a 3-66 fős szervezetekkel), de a foglalkoztatottak megoszlása is nagyon eltérő. Ez utóbbi csoportban a felsőfokú végzettségűek és a nők dominálnak, míg a védett foglalkoztató szervezeteknél ugyan a dolgozók többsége nő, viszont szignifikánsan képzetlenebbek, illetve nagyon jelentős a fogyatékossgal élő munkatársak aránya. Megjegyzendő azonban, hogy a másik 6 vizsgált NGO felében is foglalkoztatnak fogyatékos munkavállalókat. A közszférához hasonlóan alapító okirat és szmsz minden szervezetnél van, de kollektív szerződés csak egy kht.-nál, illetve esélyegyenlőségi terv, juttatásokra, támogatásokra vonatkozó szabályzatok is csak kevesebb mint a szervezetek felében.

Mit tekintenek fogyatékossgnak?

A vizsgált nonprofit szervezetek a közszféra intézményeihez hasonlóan vélekednek a fogyatékossgról. Volt, ahol taxatív felsorolták a különféle érintett csoportokat, de általában a normálistól való eltérésként, a tevékenységek, lehetőségek korlátozottságaként értelmezik. „Az átlagtól, normalitástól való eltérés, ami visszafordíthatatlan, a mozgást, látást, hallást, értelmi képességet, beszédet érinti. Akkor is fogyatékossg, ha korai életszakaszban kialakuló, tartósan fennáll”, „valaki nem képes valamilyen tevékenységet önállóan elvégezni testi vagy szellemi hiányosságai miatt”, „olyan emberek, akiknek esélyei és lehetőségei behatároltak”, „valaki testileg és szellemileg valamilyen tevékenységben korlátozott”. Nagyon pragmatikus megközelítésben: „valaki nem képes azt a termelési kapacitást hozni, amit egy ép ember tudna”.

Akadálymentesítés

Az akadálymentesítés tekintetében a nonprofit szervezeteknél a hozzáférhetőség dimenziója volt a legdominánsabb, de persze a fizikai mozgáslehetőségek biztosítása is több helyen megjelent. „A közlekedéssel kapcsolatos akadálymentesítés a legelterjedtebb, de inkább a hozzáférés a lehetőségekhez”. „Mindenkinek számára hozzáférhető és elérhető legyen minden olyan

hely, ami számára fontos”. A látássérültekre utalás két szervezetnél jelent meg.

A közintézményeknél tapasztaltakhoz hasonlóan, az új épületekben működő szervezetek irodája akadálymentesített. A két, fogyatékossgal élőket foglalkoztató szervezet esetében az egyes telephelyeken az ott dolgozók speciális igényei szerint megoldott az akadálymentesítés. „Minden munkahely az ott dolgozók adottságaihoz igazított, 24 telephely plusz egy központ. Mozgássérülteknek: WC és vizesblokk. Ahol siketek dolgoznak, van jeltolmács, fontosabb értekezleten igénybe veszik. Gyengénlátók részére speciális világítóberendezések, útvonalafestések, lépcsők széle jelölve. Minden üzemben vannak segítő személyek: segítenek a közlekedésben, ételmelegítésben, a munkaanyagok elvitelében a dolgozókhoz”.

Néhány esetben az iroda bérelt volta az akadálymentesítés meghiúsítója. Minimális megoldásként a vizsgált szervezetek negyedénél rámpát készítetttek.

A fogyatékos személyek foglalkoztatása

A vizsgált nonprofit szervezetek negyede speciális foglalkoztató. Ezeknél a szervezeteknél „Mindenkinek egészségi állapotának/képességének megfelelő helyen dolgozik, munkaköri leírásuknak megfelelő munkát várnak el tőlük. Egy diplomás szakmunkát végez, de sérülése miatt csak erre képes. Megkülönböztetik a közösségi (nem képes értéket termelni), illetve a rehabilitációs (értéket előállító folyamat) munkavégzést. A felvétel rendje az, hogy 90 napos próbaidő alatt közösségi munkát végez a jelentkező, utána a felügyelővel közösen döntenek arról, hogy a továbbiakban közösségi avagy rehabilitációs munkára osztják be”. Egy mozgássérülteket segítő szervezetnél mindenki középfokú végzettségű tanácsadó, mozgáskorlátozott. A kulturális programokat szervező cég két értelmi fogyatékos kollégát foglalkoztat, akiket nagyon kedvelnek, 4 éve véglegesítették őket, a közös programokon részt vesznek. Csak olyan munkát bízunk rájuk, amit gond nélkül el tudnak végezni, de ezt el is várjuk tőlük. Teljes mértékben számítanak rájuk az adott munkakörben, és ugyanazokat a juttatásokat kapják (cafeteria), mint az „ép” kollégák. Intézményi felügyelőjük vigyáz rájuk, másrészt szorosan együttműködik a munkaadó cég vezetőivel. Szinte minden fogyatékossgal élő foglalkoztató szervezet külön hangsúlyozta, hogy a munkaköri leírásuk-

nak megfelelően mindenben számítanak rájuk, de az abban leírtakat maximálisan el is várják tőlük.

A szervezetek alig több mint harmadánál nem foglalkoztatnak fogyatékos munkavállalót. A vizsgált NGO-k fele nem rendelkezik a fogyatékos személyek foglalkoztatását illetően hosszú távú elképzelésekkel. Vagy egyáltalán nem foglalkoztatnak ilyen embert, és ezt nem is tervezik, vagy úgy tartják, ezek a tervek nem speciálisan csak erre a célcsoportra vonatkoznak. A hosszú távú elképzelések tekintetében a foglalkoztató célszervezetek szintén speciális alcsoportot képeznek. Az egyik esetben 2010-ben jár le szervezet hároméves szerződése a Szociális és Munkaügyi Minisztériummal (ma már Nemzeti Erőforrás Minisztérium), és a várható további szigorítások miatt valószínűleg elbocsátások lesznek, nem lesz támogatás. Emellett a hároméves szerződési ciklusokat fejlesztések tekintetében túlságosan is rövid időnek ítélik. A másik esetben tréninget szerveztek, hogy a dolgozók átlássák a cég működését, a pénzügyeket. Erre azért volt szükség, mert a folyamatos fejlesztések hatására nőtt a dolgozók igény szintje, de a gazdasági válság és egyéb okok miatt a további fejlesztések elmaradása elégedetlenséget váltott ki sokakban.

Az állam által garantált speciális juttatásokat a nonprofit szervezetek fele igénybe veszi. *„Állami támogatás nélkül nem tudnának talpon maradni. Az egyik üzem pl. napi 1,5 millió forintba kerül, és termelt érték csak 150 ezer Ft. Nagyon súlyos gond az, hogy évről évre szigorodnak a feltételek, és kevesebb a pénz.”* Egy esetben beszámoltak arról, hogy két értelmi sérült munkatársukat annak ellenére megtartották, hogy a két évig utánuk járó támogatás már lejárt, azóta félállásban, „normál” státuszban alkalmazzák őket.

Elviekben a fogyatékosok (további) foglalkoztatásától egyik megkérdezett szervezet sem zárkózik el („nem volt még ilyen jelentkező, de nem zárkózunk el”), de azért aggodalmaiknak hangot adtak többen is: csak gyógypedagógust tudnak alkalmazni, ott pedig szigorú egészségügyi előírások vannak. Ha lenne rá forrás, szívesen alkalmaznának mozgássérült adminisztrátort. Avagy az irodai munkákat elvileg elvégezhetné fogyatékosokkal élő, a gyakorlatban azonban nehezen kivitelezhetőnek tartják ezt. Nehezen felmérhető, hogy egy fogyatékosokkal élő alkalmazott milyen hatással lenne a néha agresszív, részeg stb. ügyfelekre. Másol a szűkös anyagi lehe-

tőségek miatt nem bővítik a létszámot, de mindenképpen mozgássérültet foglalkoztatnának.

Motivációként a nonprofit szervezetek esetében is legtöbbször a társadalmi felelősségvállalás merült fel, de az esetek negyedében a gazdasági tényezőket is megemlítették.

Belső viszonyok, kapcsolatok, kapcsolati háló, kommunikáció

A szervezet méretétől természetesen nagyban függ a kommunikáció jellemző módja: kicsiknél és nagyoknál is legfőképpen a napi szintű személyes kapcsolattartás. Emellett a mobiltelefont, ritkábban az e-mailt említették. Egy helyen heti rendszerességgel esetmegbeszélésre, burn-out tréningre is sor kerül.

A fogyatékos személyek felé speciális elemként említették a rehabilitációs csoport egyénre szabottan készített terveit, fejlesztéseket. Másol a fogyatékosokkal élő dolgozónak szóban részletesen elmagyarázzák a papír alapú leírt dolgokat is, és tájékoztatják intézményi felügyelőjüket is. A számos telephellyel rendelkező foglalkoztató célszervezetnél akadálymentesített a kommunikáció (jeltolmácsok, nagybetűs levelek). Road-show jellegű értekezletet tartanak az üzemvezetőkkel. Hatfős rehabilitációs csapat dolgozik 4-5 üzemenként: ők szociális szakemberek, egyénre szabott rehabilitációs tervet készítenek minden alkalmazottra.

A nonprofit szervezetek külső kommunikációja a fogyatékos személyekkel kapcsolatban meglehetősen változó; az egyik szélsőség: a „tulajdonosok általában elzárkóznak a médiától, de van honlap, kommunikációs vezető, titkárság”, a másik: „a vezető Gordon-instruktor, APV tréner, szívesen fogadnak hallgatókat, egyéb látogatókat, hospitálásra is. Nagyon jó kapcsolat a szülőkkel, a célcsoporttal foglalkozó intézetekkel (pl. FENI). Pályázati pénzből tájékoztató szóróanyagot készítettek, amit az összes megyei orvosi rendelőbe elküldtek. Jó kapcsolat a klinikákkal, NIC centrummal, azaz főként egészségügyi intézményekkel és szakértői bizottságokkal állnak kapcsolatban”. A közintézményekhez hasonlóan speciális rendezvények, programok kapcsán néhány nonprofit szervezetnél is mint célcsoport szerepelnek a fogyatékosokkal élők, ilyen rendezvények miatt több

fogyatékosszervezettel is szoros kapcsolatban vannak. „Van fogyatékosbarát honlap, a kiállításokra ingyen jöhetnek, ezt szórólapokon, honlapon is hirdetik. Befogadás, elfogadás, segítés, kedvezmények”.

Megjelenik az a nagyon általános megközelítés is, miszerint a szervezet bárkinek segít: így a fogyatékos személyek is megszólítottak érezhetik magukat.

A nonprofit szervezetek csekély hányadában jelenik meg hangsúlyosan a belső kommunikációban a fogyatékoság: vagy tényleg a mindennapok integráns része, vagy programok, speciális események kapcsán merül fel.

A vizsgálatba került nonprofit szervezetek közül csak egy jelezte, hogy semmilyen kapcsolatot nem tart más fogyatékos személyekkel kapcsolatos szervezetekkel. Néhányan sok szervezettel működnek együtt: „drogprevenció, ÁNTSZ-hajléktalanok, szenvedélybetegek, helyi iskolák és óvodák, felsőoktatási intézmények, gyermekjóléti szolgálat, Értelmi Sérült Gyerekek és Szüleik Egyesülete, Debrecen város Szociálpolitikai Kerekasztal”. „Gyermekprogramok, gyermekrehabilitáció szervezése – 1 hét nyári tábor, munkaképesség fejlesztése, munkába segítés, tagok életkörülményeinek javítása, szabadidős tevékenységek szervezése számukra. Egyesületi nap az idősebb korosztálynak, egészségügyi szolgáltatások, kiállítás szervezés, ünnepek”. Emellett néhányuknak vannak együttműködéseik más szervezetekkel a fogyatékosággal élőkkel kapcsolatban. A korai fejlesztők kiterjedt kapcsolatrendszere például: „iskolák, szakértői bizottságok, FENI, oktatási bizottság, speciális bölcsődei és óvodai csoportok. A Gyermekrehabilitációs Központtal egy épületben van. Ők adják az egészségügyi

jellegű szolgáltatásokat, szoros együttműködés, közös heti megbeszélések, az egyéni fejlődések rendszeres továbbkísérése”. A fogyatékosok szervezetei rendszeresen megkeresik a Kölcsey Központot az adott rendezvény, műsor kapcsán, pl. Virágkarneválon külön utat és védett helyet biztosítottak az előre bejelentkezett fogyatékosággal élőknek, a Főnix Csarnokban a kerekesszékesek jó, ugyanakkor könnyen megközelíthető helyet kapnak a koncerteken, külön úton közlekedhetnek. Csoportos kéréseket egyedi elbírálással lehetőség szerint mindig teljesítik. Az állatkertnek szívügye a fogyatékos személyek felkarolása, ha előre jelzik érkezésüket, segítenek, árkedvezményt kapnak, külön kérésre pluszprogramot szerveznek. Az Értelmi Fogyatékosok Nevelőotthona rendszeres látogató náluk, kedvezményes belépőt és állatetetősi lehetőséget biztosítanak az otthon gondozottjainak. Az Állatkertben Illatkert is van, ahol Braille-írással táblákon is bemutatják a növényeket. A hagyományos táblák készítéséhez kikérték a Vakok Egyesületének véleményét (betűtípus, méret). Az állatkerti látogatás kiegészülhet speciális foglalkozásokkal értelmi és látássérülteknek, amelynek tematikáját a csoport igényeihez igazítják, szakvezetést adnak, vetélkedőket szerveznek. Az Illatkert kialakításakor az Állatkert kezdeményezte a kapcsolatot a látássérültek egyesületeivel. Látásfogyatékosággal élőknek „tapogató”: tollak, tojások, csontok, bőrök állnak rendelkezésre. Siketek és nagyothallók részére hanggyűjtemény készült. Rendszeresen jönnek egyes csoportok is.

A Pro-Team Rehabilitációs Kht. Hajdú-Bihar megye harmadik legnagyobb foglalkoztatója. Véleményük szerint szükséges lenne a rehabilitációs szakma érdekképviseletére.

GAZDÁLKODÓ SZERVEZETEK

3. táblázat Észak-alföldi gazdasági szervezetek

	ÉA-G1	ÉA-G2	ÉA-G3	ÉA-G4	ÉA-G5
	hazai	hazai	külföldi	hazai	hazai
fenntartó					
tevékenység	webes szolgáltatások, programozás, hálózatépítés	könyvvizsgálat	férfikonfukció-gyártás, kis- és nagykereskedelem	ajándéktárgy-kereskedelem, gravírozás, képeretezés	mérnöki tevékenység
foglalkoztatottak száma	3	19	55	3	2
felsőfokú foglalkoztatottak	3	17	5	1	2
nők/férfiak	0/3	14/5	49/6	2/1	1/1
fogyatékossgal élő foglalkoztatottak	-	-	1 ⁶	-	-
alaptó okirat	+	+	+	+	+
szmsz	+	+	-	-	-
kollektív szerződés	-	-	-	-	-
stratégiai, fejlesztési terv	-	+	-	-	-
esélyegyenlőségi program	-	+	-	-	-
juttatásokra és támogatásokra vonatkozó szabályzat	-	kollektív szerződés szabályozza	-	+	-
minőségbiztosítási dokumentáció	-	+	-	-	+
etikai kódex	+	+	-	-	-

⁶ Hallássérült, középfokú végzettséggel varronóként dolgozik a gyártósoron.

A vizsgált profitorientált cégek mérete viszonylag kicsi, 2 és 55 fő között mozog. Ez utóbbi ruhaipari vállalat kivételével a felsőfokú végzettségűek aránya a legnagyobb a vizsgált cégekben. Fogyatékos munkatársa csak egy cégnek van. Ugyan alapító okirattal minden cég rendelkezik, mint ezt a törvény is előírja, de a többi dokumentum igencsak szórványosan fordul elő, esélyegyenlőségi tervet például egyetlen vizsgált cégnél sem találunk.

Mit tekintenek fogyatékosnak?

A profitorientált cégek fogyatékoság-definícióiban vagy a különféle fogyatékoságok felsorolását, vagy a főként munkavégzés szempontjából megnyilvánuló akadályoztatottságot emelik ki: „látásgyengeség, hallássérülés, hiányzó végtagok”, avagy „testi és szellemi korlátok, esetleg mozgásában korlátozott vagy hallássérült”, „a munkavégzés szempontjából nem, vagy nem teljes mértékben tudja elvégezni a rá bízott feladatokat”. Egy meghatározásban felmerült a sérülés veleszületett, illetve szerzett jellege is.

A foglalkoztatással kapcsolatban kizáró okok nyilvánvalóan szoros kapcsolatban állnak a cég által végzett tevékenységgel, mindazonáltal e csekély minta alapján azt mondhatjuk, a mozgáskorlátozottság tűnik a leginkább elfogadható sérülésnek a legtöbb munkaadó számára:

„Munkánkban nagyon fontos a látás, a szóbeli kommunikáció. Megfelelő végzettségű és tapasztaltú mozgássérült esetleg szóba jöhetne”. A látássérülés konkrét kizáró okként mind az öt vizsgált cégnél felmerült, míg két esetben a hallássérülés is: „A varroda veszélyes üzem, nem dolgozhat látás- vagy mozgássérült, nem fér oda a varrógéphez, nem éri el a szabáscsasztalt. Az értékesítésen elképzelhető lenne kis mértékben hallássérült ember alkalmazása. Az adminisztrációban szívesen foglalkoztatnának fogyatékosággal élőket, de nagyon jól képzett, gyakorlott munkaerőre van szükségük”. „Mivel vevőkkel, megrendelőkkel kell foglalkozni, fontos, hogy jól lásson, könnyen mozogjon”.

A cég mérete is meghatározó lehet: „Ha nagyobb cég lennénk, tudnánk mozgáskorlátozottat alkalmazni, de pillanatnyilag erre nincs lehetőségünk, mivel jelenleg ketten végzünk mindenféle munkát (irodában, terepen, ügyfélnél)”.

Akadálymentesítés

Az akadálymentesítés a megkérdezettek több mint fele számára kimondottan a közlekedés, ügyintézés lehetőségét jelenti, azaz főként a mozgáskorlátozottakra gondoltak: „önállóan, külső segítség nélkül megközelíthesse azt a helyet, ahová menni akar, normál erőfeszítéssel, külső segítség nélkül”. Egy cég kifejezetten a munkavégzésre vonatkoztatta az akadálymentesítést: „Lehetővé tesszük egy fogyatékosággal élő számára, hogy egy adott tevékenységet elvégezhesen úgy, mint az »épek«, elérhetővé tesszük a munka tárgyát és eszközét”.

Az akadálymentesítés szinte sehol sem megoldott, illetve ha igen, ez is inkább a véletlennek köszönhető: az egyik cég bérelt irodában működik vadonatúj akadálymentesített épületben, de ez nem volt szempont, mivel minimális az ügyfélforgalmuk, inkább ők járnak ki másokhoz a terepre. Általában azonban pont ezért nem akadálymentesítenek: a bérelt irodát nincs lehetőségük átalakítani, legalábbis ezt állítják.

A fogyatékos munkatársak foglalkoztatása

A vizsgált 5 cég közül csak az egyik foglalkoztat egyetlenegy fogyatékosággal élő személyt, és hosszú távon sincsenek ilyen személyek foglalkoztatásával kapcsolatos távlati célkitűzéseik. Egyik vizsgált forprofit cég sem vesz így tehát igénybe semmiféle ilyen esetre államilag garantált juttatást. Valószínűleg általános lehet az egyik cég által megfogalmazott vélemény, miszerint a cégek nem ismerik a jogszabályokat, valószínűleg megérné egy fogyatékosággal élőket foglalkoztatni, de eddig még nem kellett ezzel foglalkozniuk, nem kellett megnézniük a jogi szabályozást. Egy másik cég arra hivatkozott, hogy régen volt rehabilitációs jegyzőkönyv, ez 67,5%-os sérültség esetén pontosította a vállalható munkaköröket. Jelenleg ilyen nincs, ami gond, mert az a szabályozás egyértelmű volt a munkaadónak és a munkavállalónak egyaránt. Bizonyos százalékos arány felett a cég mentesült egyes befizetésektől. Találkoztunk olyan céggel, ahol kifejezetten úgy gondolják, hogy jobban megéri pályakezdőt vagy nyugdíj előtt állót felvenni.

Ennek ellenére a vizsgált cégek állításuk szerint „nem zárkoznak el” fogyatékosággal élők foglalkoztatása előtt, habár hangsúlyozzák, ami végül is

profitorientált cégek esetében érthető, hogy „csak a szakmai tudás és tapasztalat számít. Munkaerő-felvételnél nézik a végzettséget, referenciákat, és a személyes meggyőzés is fontos számukra”. Mivel a jelenlegi helyzetben a cégek zöme nemigen tud terjeszkedni, a fogyatékos személyeket csak jelenlegi munkatársaik helyett tudnák alkalmazni. Ezt pedig még a támogatások ellenére sem feltétlenül tartják kifizetendőnek. *„A jelenlegi munkatársak annyira megbízhatóak, hogy nem szeretnénk leváltani őket, nem biztos, hogy a kiközvetített munkanélküliek vagy fogyatékosággal élők után járó kedvezmények ellensúlyoznák a felmerülő problémákat. Csak hosszú próbálkozás után találtunk tisztességes, becsületes, munkájához értő eladókat, többszörösen bírságotlák a céget számlaadás elmulasztása miatt, ill. néhány alkalmazott megdézsmálta a kasszát”.*

A motivációt illetően a következő véleményt is hallottuk: *„Kicsi a cég, nem engedheti meg magának a bevételcsökkenéstől lazaságot, toleránsabb magatartást. A munkatársak kiválasztásánál a szakmai tapasztalat és tudás, a megfelelő kereskedői hozzáállás és a pénzkezelés miatt a megbízhatóság számít”.*

A vizsgált forprofit cégek esetén tehát a társalmi felelősségvállalás eszméje csekély mértékben nyom a latban, amint az a fentiekből kiderült, alulinformáltak, így alapvetően a szakmai tudást, tapasztalatot, gazdaságossági szempontokat mérlegelik új munkaerő felvételekor.

Belső viszonyok, kapcsolatok, kapcsolati háló, kommunikáció

A köz- és nonprofit szférához hasonlóak a kommunikáció módjai. A vizsgált körben az egyetlen alkalmazott hallássérült kollégával lassabban, artikuláltabban beszélnek, ő szájról olvas. A fogyatékoság tematikája a vizsgált cégek esetében sem azok külső, sem belső kommunikációjában nem merült fel. A fogyatékosággal élők segítségére, támogatására sem tudtak a vizsgált cégek jelenleg példákat hozni. Jellegzetes megjegyzés: *„jelenleg nincs karitatív tevékenységünk”.* Egyetlen cég említett üzleti kapcsolatot a megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató Pirehabbal. Nagyon elégedettek a munkájukkal, jó minőségű árut szállítanak, teljesen megbízhatónak tartják őket.

A három szféra összehasonlítása, következtetések

A vizsgált régióban (is) megállapítható, hogy a nonprofit szféra és – kisebb mértékben ugyan, de a profitorientált szférához képest sokkal inkább – a közszféra a legnyitottabb a fogyatékosággal élő emberek munkaerő-piaci integrációját illetően. Ezt többek között a következő elemek jelzik:

- Mind a fogyatékoság, mind az akadálymentesítés meghatározásai sokkal árnyaltabbak, komplexebbek.

- Esélyegyenlőségi tervvel, valamint a dolgozókat védő egyéb dokumentumokkal leginkább a közszféra intézményei és a nonprofit szervezetek rendelkeznek.

- A közintézmények vagy már akadálymentesítettek, vagy ennek megvalósítására erősen törekednek, azonban jelenleg nincs fedezet a szükséges átalakításokra – ami a törvényi szabályozás fényében eléggé elkeserítő. De legalább tematizált a probléma, és van erre irányuló akarat.

- A fogyatékosággal élőket foglalkoztató nonprofit szervezetek érintett telephelyei akadálymentesítettek, ugyanígy a célcsoportot segítő szervezetek is megoldották ezt a problémát.

- Az állami támogatásokat a foglalkoztatáshoz leginkább a nonprofit szervezetek tartják fontosnak, de a közintézmények is igénybe veszik őket. A profitorientált szférára a vonatkozó ismeretek hiánya tűnik jellemzőnek. Tájékozatlanságuk, a munkaerő túlkínálata, valamint a fogyatékosággal élőkkel való kapcsolatok hiánya miatt nem is motiváltak az ilyen „problémásabb” munkavállalók alkalmazására. Tehát a fogyatékosággal élők foglalkoztatását legkevésbé a profitorientált szférában tudják elképzelni, az erre vonatkozó ismeretek szintje is itt tűnik a legcsekélyebbnek. Ez érthető is, hogy ez a szféra a leginkább izolált ilyen szempontból: a közintézmények és a vizsgált nonprofit szervezetek közül számos külön speciális célcsoportként dolgozik a fogyatékosággal élők különféle csoportjaival, és sokkal intenzívebb kapcsolatokat ápol, együttműködések tart fenn fogyatékosággal élők szervezeteivel, őket segítő, képző intézményekkel.

- Ugyan a vizsgált szervezetek mintája nem reprezentatív, de a jelenleg vizsgált körben mindenképp a nonprofit szervezetek foglalkoztatnak leginkább fogyatékosággal élőket, míg legkevésbé a profitorientáltak. A közintézményekben lehet, hogy csak „mutatóba” vannak fogyatékosággal élő

személyek, de ennek szemléletformáló hatása is nagyon jelentősnek tekinthető.

- A társadalmi felelősségvállalás eszméje egyáltalán nem elterjedt a vizsgált profitorientált szervezetek körében, vagy legalábbis háttérbe szorul egyéb szempontok mögött.

Absztrakt

A fogyatékos személyek társadalomba való beilleszkedésének, társadalmi elfogadottságának mértékét jelentős mértékben meghatározza, miként tudnak számukra valamilyen kereső tevékenységet biztosítani. Természetesen a fogyatékoság jellege, súlyosságának foka jelentősen befolyásolja a munkavállalás lehetőségét, azonban ennél is fontosabb, hogy egy adott országban milyen a foglalkoztatottság mértéke, a munkanélküliek aránya, a munkaerőpiac általános helyzete.

Vizsgálatok a munkaadók körében

Munkaerő-piaci elemzéseink Magyarország hét régiójának állami, nonprofit és forprofit szervezetei körében készült, ún. strukturált kérdőívek alapján. Az elemzés szerkezetét tekintve egyfelől táblázatos összesítésben, másfelől szöveges tartalomelemzés formájában mutattuk be az egyes szervezeteket szektoronkénti bontásban. A tartalomelemzésen belül – a kutatás szempontjából fontos – olyan kérdéseket érint, mint: általános információk, a fogyatékos személyekkel kapcsolatos attitűdök, akadálymentesítési gyakorlatok, a fogyatékos személyek foglalkoztatása, valamint az intézményi belső, illetve külső kommunikációja. Emellett kiemelt szereppel illettük azt a kérdést is, hogy milyen dokumentumok és szabályzatok segítik a szervezet működését, s minek mentén végzik mindennapi munkájukat. Az egyes régiós elemzések esetében a szervezeti munka áttekintése után általános következtetéseket fogalmaztunk meg – a három szektor összehasonlítását is magában foglalva – a fogyatékos személyekkel kapcsolatos attitűdre, foglalkoztatási gyakorlatra és jövőképre vonatkozóan.

Abstract

The chances of the disabled for acceptance and integration into wider society are greatly affected by the type and extent of work they are able to secure. Naturally, the employability of a disabled person depends heavily on the specific nature of his/her disability and its severity. Therefore, the employment rates, the unemployment figures, and the general condition of the labor market should be under close scrutiny in any given country.

Studies conducted among employers

Our labor market analyses were carried out in seven Hungarian regions, encompassing public, non-profit, and for profit business organizations/bodies and relying on so-called structured questionnaires. In the findings paper of the study we employed on one hand charts and graphs, and also provided written summaries for each type of organization broken down according to the given sectors. Within the study important issues have been covered e.g. the measure of general information available about the field, attitudes concerning the disabled, providing wheelchair accessibility, employment of the disabled, as well as the internal and outside communication practices of the organizations/bodies. Besides these we also paid ample attention to the issue of the type of documentation and regulations that assist the daily functioning of the organization. Upon the analysis of each region we were able to draw general conclusions, including the comparisons of the three sectors surveyed, about the attitudes toward people living with disabilities, the employment practices prevalent, and the future prospects.

Irodalom

A munkaerőpiac múltja és jelene 1. *A Foglalkoztatottság és munkanélküliség* tanulmány alapján összeállított felvezető egység.

Letölthető: http://konyvtar.ksh.hu/kiadvanyok/Foglalkoztatottsag_es_munkanelkuliseg/ofa1/main.html.

Hangya Dóra

AZ ESÉLYEGYENLŐSÉG, MINT TÁRSADALMUNK MÉRCÉJE

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐK FELNŐTTKÉPZÉSÉNEK JELENE

„Ha az embert olyannak vesszük, amilyen, tulajdonképpen rosszabbá tesszük. De ha olyannak vesszük, amilyennek lennie kell, akkor azzá tesszük őt, amivé lehetne.”
(Goethe)

Bevezetés

Heller Ágnes szerint az esélyegyenlőség mércéje. Nem az a kérdés, megvalósítható-e, hanem hogy – mint eszme – létezik-e egyáltalán. Minél kevésbé felel meg e mércének a modern társadalom, annál igazságtalanabbá válik. „Mivel minden társadalomban van egyenlőtlenség, így nem az a kérdés, hogy létezik-e, hanem hogy minek a következtében jön létre. A modernségnek nem az a modellje, hogy az emberek egyenlők. Csak a törvény előtt azok. Gazdaságilag, társadalmilag már nem tekinthetők egyenlőnek. Az eszme az egyenlő esély” (Heller, 2004).

A téma prioritása

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) becslése alapján a világ népességének 10%-a (azaz körülbelül 610 millió személy) él fogyatékossgal, közülük 368 millió tartozik a 15-64 éves korcsoporthoz. Míg az Európai Unió tagországaiban átlagosan a fogyatékossgal élő emberek 40-50%-a foglalkoztatott, Magyarországon az utolsó népszámláláskor a fogyatékossgal élő emberek¹ mindössze 9%-a dolgozott.

Az Európai Unió tagállamaiban az 1990-es évek közepétől egy jelentős filozófiaváltás történt a fogyatékossgal élők munkaerő-piacra történő integrálása kérdésében. A hangsúly az aktív megoldásokra helyeződött át, az alkalmazkodás helyett az

integráció került előtérbe (Brebán Valéria, 2009). Minden cselekvésnek az egész életen át tartó tanulás irányelveit kell szem előtt tartania, a 2000-ben elfogadott Memorandum az egész életen át tartó tanulásról c. dokumentum szellemiségében, mely szerint közös célunknak egy olyan Európát kell tekintenünk, amelyben mindenki egyenlő eséllyel teljesítheti ki adottságait, és okkal érzi úgy, hogy hozzájárul valamihez és tartozik valahová.

2010 deklaráltan a „Harc a szegénység és kirekesztettség ellen” európai éve. Ennek jegyében kiemelten fontos a közösségi és egyéni lépések egyforma hangsúlya, a fokozottabb társadalmi integrációval járó előnyök, a politikai kötelezettségvállalás és a konkrét fellépés a szegénység és a társadalmi kirekesztés felszámolása mellett. Az Európai Év kapcsán Eurobarometer felmérés készült, melynek egyik kiindulási szegmense, hogy a szegénység társadalmi és egyéni tényezőkkel egyaránt indokolható. Az előbbi szintjén hazánkban a túl magas munkanélküliséggel, az egyéni hátteret tekintve pedig általában az oktatás, a szakképzés vagy a készségek hiányával okolják elsősorban a szegénység jelenségét, mely alátámasztja, hogy a kirekesztettség elleni küzdelem, a valóságos integráció lehetősége és valódisága szorosan kötődik a megfelelő képzettséghez, szaktudáshoz, szakismerethez (Eurobarometer, 2009).

Számos jelenleg aktuálisan futó hazai és közösségi dokumentum központi kérdésként kezeli a hátrányos helyzetű és munkaerő-piaci szempontból veszélyeztetett csoportok támogatását, köztük a fogyatékossgal élők helyzetét. A kérdés nem elhanyagolható, hiszen szembe kell néznünk azzal a demográfiai és gazdasági kihívással, hogy a következő 25 évben majdnem 21 millió fővel kevesebb aktív korú európai polgár lesz, valamint a növekedési potenciál átlagosan az elmúlt időszak közel 3%-ról 2040-ben 1%-ra fog csökkenni. A 60 évnél idősebbek száma Magyarországon is drámaian emelkedik. Mindezekből az következik, hogy a munka termelékenységében drámai változások várhatók, ha a jelenlegi tendenciák nem változnak, akkor a népesség előregedéséből fakadó szociális többletterhek radi-

¹ „fogyatékos személynek az minősül, akinek érzékszervi (különösen látás-, hallásszervi), mozgásszervi, értelmi képességei jelentős mértékben csökkentek vagy híján van annak, illetőleg a kommunikációjában számottevően korlátozott, és ez számára tartós hátrányt jelent a társadalmi életben való aktív részvétel során” (1998. évi XXVI. tv. 4. § A).

kálisan sokszorozódni fognak (Kósa, 2009). Nem engedhetjük meg, hogy ez a társadalmi csoport hátrányos vagy jogellenes megkülönböztetés révén inaktív és csupán segélyezett maradjon, mert az eddig is nagy nehézséggel megteremthető egyensúly véglegesen felborulna.

Az OECD adatai szerint a fogyatékossgal kapcsolatos kiadások az EU-tagállamok nemzeti szociális költségvetéseinek harmadik legnagyobb tételét képezik – az orvosi és egészségügyi kiadások után – a munkanélküliséggel kapcsolatos kiadásokat megelőzve (Laki – Kabai, 2010). Magyarországnak a célcsoport foglalkoztatási mutatóin nem csupán a tagországokhoz viszonyított lemaradás szempontjából kell cselekvéseit átértékelnie, hanem be kell látnia, hogy nem képes a jelenlegi társadalmpolitikai eszközökkel sem megállítani, sem visszafordítani a trendszerűen megindult csökkenést. Azonban, amennyiben a társadalmi csoport képzési mutatói nem változnak, nem mutatnak fejlődést, addig nem leszünk képesek az optimális foglalkoztatottsági ráta elérése, adott esetben megközelítése sem. Az alacsony foglalkoztatottság a célcsoport relatív alulképzettségével is magyarázható. A felnőttképzés szerepe ezért – mind a képzés, mind az át- és továbbképzés szempontjából – rendkívül meghatározó.

Az „Európa 2020 Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája” c. közlemény három területen irányoz előtérbe tennivalókat, melyek közül különösen egy prioritása, az inkluzív növekedés, közvetlenül kapcsolódik a fogyatékossgal élők képzési és munkaerő-piaci integrációjának ügyéhez. A stratégia kiemelt célja a magas foglalkoztatás, valamint ennek érdekében a szociális és területi kohézió jellemezte gazdaság kialakításának ösztönzése, befogadó és magas foglalkoztatási mutatójú társadalom megteremtése, ahol érvényesül a rugalmasság és a biztonság elve (EB, 2010). Szükség van egy Új Munkaerő-piaci Agenda megalkotására, mely lehetővé teszi az egész életen át tartó tanulásához való egyenlő esélyű hozzáférést és a nem átlagos tanulási képességű tanulókat, hallgatókat oktatási rendszerekben való sikeres boldogulását. Fontos cél, hogy a munkaerő-piaci kereslet és kínálat találkozzon, és minden akadály elháruljon a munkaerő szabad áramlása előtt (Szauer és mtsai, 2010). A stratégia összesen hét kezdeményezést emel ki a haladás ösztönzésére, mely közül az egyik a „Szegénység elleni európai platform” célja, hogy a szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők méltóságban,

a társadalom aktív tagjaiként élhessenek. Ehhez kíván hozzájárulni többek között a már ismertett 2010 a „Harc a szegénység és kirekesztettség ellen” Európai Év is.

Sokan és sokszor mondják, hogy az esélyegyenlőség, a „fogyatékossgügy” napjainkban prioritásként jelenik meg, s ilyen módon is kezelendő. Véleményem szerint a prioritás e kérdés ügyében nem kor függvénye, mindenkor érvényesülnie szükséges. A társadalmi tudat, s az azzal járó befogadókészség, a szolidaritás eszménye nem idő vagy kor által meghatározandó, hanem sokkal inkább magunkénak tudott mentalitás, melyet a személyiségünk hordoz.

Tanulmányom megírásához egy primer, empirikus kutatásom tapasztalatait használom fel, mely az Addetur Alapítványi Gimnázium és Szakképző iskola és a Mozgássérült Emberek Rehabilitációs Központjában történt feltűnést kerülvő, és résztvevő megfigyelés. Kutatásom célja az volt, hogy feltáró céllal betekintést nyerjek egy, a sérült emberek képzésével és rehabilitációjával foglalkozó intézmény életébe, mindennapjaiba. Jó gyakorlati példaként mutatom be az Addetur Alapítványi Gimnázium és Szakképző Iskola speciális felnőttképzési színterét, képzési portfólióját primer, empirikus tapasztalataim alapján. Kutatási módszereim közé tartozott a résztvevő megfigyelés. Módszertani eszközeim közé pedig az interjúkészítés. Összesen 16 (kamerával rögzített) félig strukturált interjút készítettem és két mélyinterjút. Fontosnak éreztem megszólaltatni az érintetteket. Meggyőződésem, hogy a fogyatékossgal élőkkel kapcsolatos publikációk legnagyobb hiányossága, illetve hátránya, hogy nem elsődleges forrásból, az érintettektől hallunk arról, milyen problémákkal néznek szembe, mi jelenti számukra a valódi segítséget.

A Felnőttképzés szerepe a hátrányos helyzetűek felzárkóztatásában

Az Európai Uniónak és más nemzetközi szervezeteknek az egész életen át tartó tanulásával kapcsolatos koncepciójából azt érdemes és célszerű kiemelni, hogy a felnőttképzésnek egyaránt kell gazdasági, továbbá társadalmi célokat szolgálnia. Gazdasági cél, hogy a népesség minél nagyobb arányban szerezzen meg többféle és jobb munkahelyekhez szükséges kompetenciákat és folyamatosan frissítse azokat. A

felnttképzés társadalmi céljai között tartjuk számon a társadalmi egyenlőség és kohézió elősegítését, a kirekesztődési folyamatok visszafordítását. A különböző okokból a képességekben és készségekben lemaradók kirekesztődnek a társadalomból. A felnttképzés a kirekesztődési spirál ellenszere, azaz nem már mint a társadalmi befogadás eszköze lehet. Az optimális esetben egy olyan felnttképzési piac kialakítását nevezhetjük, melyet a képzésre szorulóknak valóságos szükséglete vezérel. Ez azt igényli egyfelől, hogy a képzési szolgáltatók rugalmasan tudjanak alkalmazkodni a tényleges képzési szükségletekhez. Másfelől el kell érni, hogy a felnttképzési programokba bekapcsolódjanak és eredményesen vegyenek részt a hátrányos helyzetű emberek² is, akik nehezen vonhatók be, de akik számára elengedhetetlen a szükséges képzettség és kompetenciák megszerzése, ami a foglalkoztathatóság és a társadalmi beilleszkedés egyik legfontosabb eszköze (Pulay, 2009). Megállapítható, hogy Magyarországon a képzésekben alulreprezentáltak a hátrányos helyzetben lévő rétegek, amelyeknek a legnagyobb szükségük lenne arra, hogy kompetenciáik fejlődjenek.

A fogyatékossgal élők, mint a felnttképzés célcsoportja

A lisszaboni stratégia komoly hatást gyakorolt az egész életen át tartó tanulás paradigmájának kialakulására (Arapovics, 2009), hiszen hatására megjelent a „Memorandum az egész életen át tartó tanulásról” c. dokumentum, valamint 2005-ben pedig a Kormánystratégia az egész életen át tartó tanulásról. A stratégia legfontosabb üzenete a tudásalapú gazdaság és társadalom megteremtésének szükségessége, melynek eszközrendszere a tudás versenyképességének fejlesztése, a társadalmi kohézió, a hátrányos helyzetű rétegek felzárkóztatása az esélyegyenlőség biztosításával. Fontos eredménye volt továbbá annak deklarálása is, hogy 2010-re a fogyatékossgal élő személyek munkanélküliségi rátája³ azonos kell, hogy legyen nem fogyatékos emberek rátájával (Gere – Szellő, 2007). Mégis az érvényesül, hogy számos kezdeményezés ellenére a

magyarországi felnttképzésben résztveők aránya jóval alulmarad az EU tagállamainak arányaitól, pedig a felnttképzés fontos eszköz a kezünkben a munkanélküliség egyik indukátorának – a nem megfelelő, valamint az alacsony iskolai végzettség – megszüntetéséhez.

A felnttképzés célcsoportjai kapcsán beszélhetünk kiemelten fontos társadalmi csoportokról, melyek egyben hátrányos helyzetűeknek is tekinthetőek. Közöttük tartjuk számon többek között a megváltozott munkaképességű⁴ és a fogyatékossgal élő személyeket is.

A hátrányos helyzet következményeinek mérséklésére alkalmas eszközök közül a képzés az egyik legfontosabb tényező. A képzés folyamán nem csak az ismeretszerzés, hanem a társadalomba integrálódni képes munkavállalói attitűd elérése várható el, illetve következik be. A funkciók közé kell, hogy tartozzon a munkavállalói rés csökkentése, a társadalmi hasznosságérzet kialakítása, a biztonságérzet támogatása és a jövőkép kialakítása. Mindezt azonban csak akkor lehetséges, ha a hátrányos helyzetű rétegeket el tudjuk érni, és biztosítottuk a képzésekhez való hozzáférésüket (Halmos, 2005). A hátrányos helyzetű munkavállalók iránti kereslet nagyon alacsony, melynek legfőbb oka, hogy a bizonyos képességeikben akadályozott személyek felkészültsége, szakmai tudása, valamint a munkáltatók által keresett képességek és kompetenciák között nincs meg a megfelelő harmónia (Gere – Szellő, 2007). A felnttképzéshez való hozzáférés is egyenlőtlenségeket mutat. A célcsoport munkaerő-piacra történő integrációjának legfontosabb lépcsőfoka a foglalkoztathatóságuk javítása, amely elsősorban képzésbe történő bevonásukkal érhető el, ehhez azonban speciális tudású szakemberek, másrészt fokozott személyi, tárgyi és módszertani feltételek szükségesek.

² Olyan felntt, akinek valamely szociális, életviteli vagy egyéb okból a képzési lehetőségekhez való hozzáférése állami támogatás nélkül az átlagosnál nehezebben megvalósítható.” 2001. évi CI. törvény a felnttképzésről V. rész Értelmező rendelkezések 29. § E törvény.

³ A regisztrált munkanélküliek tárgyhavi záró létszáma a gazdaságilag aktív népesség százalékában.

⁴ „megváltozott munkaképességű személy olyan személyt jelöl, aki testi vagy szellemi fogyatékos, vagy akinek az orvosi rehabilitációt követően munkavállalási és munkahely megtartási esélyei testi vagy szellemi károsodása miatt csökkennek”. (1991. évi IV. tv. 58.§ (5) M).

A fogyatékossgal élők munkaerő-piaci helyzetének meghatározó tényezői

„Közös célunk egy olyan Európa fejlesztése, amelyben mindenki egyenlő eséllyel teljesítheti ki adottságait, és okkal érzi úgy, hogy hozzájárul valamihöz és tartozik valahová...”
(Memorandum az egész életen át tartó tanulásról, 2000)

A társadalomból való kirekesztettségnek az egyik legjobb fokmérőjének tekinthetjük a munkaerő-piacon elfoglalt pozíciót. A tartós kiszorulás elsődleges okai közé tartozik a tartós munkanélküliség és az inaktivitás.

A közösségi foglalkoztatási stratégia kiemelt prioritásként kezeli az inaktív, munkaerő-piaci hátrányokkal küzdő, köztük a fogyatékossgal élők emberek foglalkoztatottságának helyzetét, illetve állandó célként tűzi ki annak javítását, azonban a fogyatékossgal élők emberek gyakran halmozottan hátrányos helyzetben vannak a munkaerő-piacon. Ennek okai elsősorban az alacsony iskolai végzettségük, a többségében vidéki lakóhelyük, valamint a munkaerő-piaci szolgáltatásokat nyújtó intézmények és a fogadó munkahelyek egyaránt alacsony akadálymentesítési szintje, valamint maguknak a befogadó munkahelyeknek a hiánya. A fogyatékossgal élők munkaerő-piaci integrációját nehezíti a nem megfelelő fogadókészség, de leginkább az, hogy nem rendelkeznek megfelelő szakképzettséggel, szaktudással. Munkavállalási esélyeik rosszak, amit többek között jelez az a tény is, hogy – a többségi társadalom tagjaihoz képest – a vizsgált csoportba tartozók esetében négyszer nagyobb a munkaképes korú, de gazdaságilag inaktív aránya.

A téma nem csupán erkölcsi szempontból, hanem gazdasági szempontból is valóban átgondolásra szorul, hiszen hazánkban 750-800 ezer ember kap valamilyen rokkantsági nyugdíjat, járadékot. Közülük 400.000 ezer fő nyugdíj korhatár alatti, tehát valamilyen mértékben foglalkoztatható. Ha ennek a rétegnek csak a felét sikerülne foglalkoztatni, legalább napi négy órában az a TB alapokat évi 152 milliárd forintos többletbevétellel gyarapítaná, azaz a jelenlegi központi költségvetési hiány 17%-át fedezni tudná (Meosz, 2010).

Súlyos ellentmondásoknak lehetünk tanúi. Az esélyegyenlőség, a hátrányos helyzetűek felzárkóz-

tatása prioritásként jelenik meg a közösségi és a nemzeti politikákban egyaránt, azonban Magyarországon mindennek ellentétes gyakorlata fedezhető fel. Ezt mutatja a felnőttképzési normatíva és az akkreditált foglalkoztatóvá válás iránti kérelem igénylésének felfüggesztése, az állam által nyújtott bértámogatás lecsökkentése,⁵ s mindezek ellenére a rehabilitációs hozzájárulás⁶ drasztikus megemlése.

A rehabilitációs hozzájárulás nem tölti be valódi funkcióját, a vállalati magatartás passzív és az anyagi követelmények súlytalan jellege mellett hiányzik a Nyugat-Európára gyakran jellemző erkölcsi kötelezettség (Halmos, 2005).

Többszörös hátrányban vannak az épek társadalmával szemben, s emiatt többszörös akaratra és kitartásra van szükségük. A fogyatékossgal élők gazdasági aktivitása rendkívüli mértékben függ a fogyatékossgal típusától, valamint súlyosságától. Ebből következik, hogy elsősorban azok tudnak munkát vállalni, akiknek fogyatékossga kevésbé súlyos.

Néhány éve komoly változások kezdődtek el, számos program, a Nemzeti Fejlesztési Terv Humán Erőforrás Operatív Programjai, az Új Magyarország Fejlesztési Terv Társadalmi Megújulás Operatív Programjának alprogramjai, valamint a Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program alprogramjai, az EQUAL, a Lépj egyet Előre, a Dobbantó, különböző fejlesztések, európai uniós források irányultak és irányulnak a célcsoport támogatására. Mindez vitathatatlan, de az, hogy a számok lemaradást mutatnak, a képzésben résztvevő fogyatékossgal élő személyek, a befogadó munkahelyek, a közszolgáltatások akadálymentesítésének folyamatos haloga-

⁵ A megváltozott munkaképességű munkavállalók foglalkoztatásához nyújtható bértámogatás a Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. Törvény 73§ hatálya alá tartozó akkreditált (176/200 (IX.2.) Kormányrendelet alapján) munkáltatók jogosultak az alacsonyabb termelékenység kompenzálásaként. A támogatás nem nyújtható közigazgatási szerveknek, állami és helyi önkormányzati szervek által alkalmazott megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatásához. A mértéke függ az egészségkárosodás illetve a fogyatékossgal mértékétől, a rehabilitálhatóságtól, a betöltött munkakör szintjétől, a KSH által közzétett tárgyvetet megelőző második évre vonatkozó éves bruttó átlagkeresettől. A támogatás mértéke a bér+járulékok összegének 40-75%-ig terjedhet.

⁶ A rehabilitációs hozzájárulás összege 2008-ban 164.400 Ft/év, 2009-ben 177.600 Ft/év, azonban jelenleg 2010-ben az összeg 954.500 Ft/év.

tása kapcsán,⁷ s a célcsoport életében sem figyelhető meg komoly életminőségi változás jelzőtényezőként funkcionál, miszerint a helyzet nem megoldott, van még mit átgondolni, s tenni.

A felnőttképzés a problémát megoldani egyedül nem képes, de méltán vállalhat, illetve tud szerepet vállalni a fogyatékossgal élők munkaerő-piaci integrációjában. Azonban jelentős hatékonyságú változásokhoz, fordulatokhoz elengedhetetlenek bizonyos átgondolások a szociálpolitika oldaláról.

A fogyatékossgal élők felnőttképzési lehetőségei

Egy társadalom mentális és erkölcsi állapotát jól jellemzi, hogy miképpen tudja segíteni a különböző okokból hátrányos helyzetbe került tagjainak munkaerőpiacon történő elhelyezkedését (KSH, 2001). Az esélyegyenlőség megteremtésének egyik legfontosabb színtere az oktatás. Nem csupán a szocializáció fontos színtere, hanem itt dőlnek el a munkaerő-piaci lehetőségek is. A fogyatékossgal élők munkavállalási lehetőségeit egyértelműen behatárolja a népesség egészénél alacsonyabb iskolai végzettség. A 2001. évi népszámlálási adatok alapján 31,6%-uknak nincs befejezett általános iskolai végzettsége, 38,8%-uknak van befejezett általános iskolai végzettsége, szakiskolai végzettség, és érettségi birtokában egyaránt 10,3%-uk van és csupán 5%-uk végzett a felsőoktatásban (KSH, 2001). Ennek oka lehet a sorozatos kudarcok által kiváltott alulmotiváltság, a kulcsképeségek fejletlensége, a

⁷ A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény 13.§-ban szabályozott speciális oktatás tárgyi, személyi feltételeit, a 16.§-a szerinti speciális munkahelyen történő foglalkoztatásának fokozatosan, de legkésőbb 2005. január 1-jéig kellett volna megteremteni. A már meglévő középületek akadálymentessé tételét szintén. A közszolgáltatások akadálymentesítés időrendben következő határideje 2010. december 31. Az egyenlő esélyű hozzáférés fogalma kiterjeszti az akadálymentesítés komplex értelmezését. A jelenlegi határidő 2013. december 31., melyet a fogyatékossgal élők civil szervezetei javasoltak, mert ez tűnik reálisnak. Egyre több forrást rendelnek ehhez a területhez, az ÚMF is prioritásként kezeli a kérdést. Ehhez járul hozzá a fizikai és kommunikációs akadálymentesítés szakmai hátterének kialakításáról szóló TÁMOP 5.4.5 konstrukció, mely kapcsán a képzők képzésében komoly szerepe van a Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítványnak. Az FSZK immár akkreditált felnőttképzési intézményként is működik.

labilis szociális háttér. Mint már a bevezetőmben is említettem Európa eddig soha nem tapasztalt demográfiai változások előtt áll, amelyek jelentős hatást fognak gyakorolni a társadalomra, s a gazdaságra egyaránt. Következésképpen az oktatási és képzési kínálatra, illetve az igényekre is. Az európai népesség előregedésének súlyosságát a következő számokkal fejezhetjük ki. A következő 30 évben a 24 év alatti európaiak száma 15%-kal fog csökkenni. Minden 3. európai lesz idősebb, mint 60 év, minden 10. pedig 80 évnél. Ezek a fejlemények bizony súlyos kihívások elé állítják az európai szociális modellt (Szigeti Tóth, 2008). Nem tehetjük meg, hogy nem foglalkozunk a lemorzsolódott, marginalizálódott társadalmi csoportokkal.

Elengedhetetlen az ismereteik, kompetenciáik, alkalmazkodóképességük javítása. Véleményem szerint a felnőttképzés, a felnőttkori tanulás a leggyorsabban, legrugalmasabban reagálni tudó eszköz a probléma megoldására. Azonban jó kérdés, hogy a felnőttképzés különböző szektorai valóban tevékenykednek-e ezen probléma megoldásának tükrében. Fontosnak tartom annak tudatosítását, hogy a fogyatékossgal élők képzésbe való bevonása nem csupán munkaerő-piaci tőkét jelent, hanem erkölcsi tőkét is. A felnőttképzés nem csupán szakmai ismeretek, kompetenciák, készségek fejlődéséhez járul hozzá, hanem segíthet a társadalom periferiáján rekedt emberek aktív társadalmi szerepvállalásához.

Egyetértek Zachár Lászlóval abban, hogy meghatározó kérdés, mi lesz Magyarországgal, amikor is szűkülő vagy a jelenleginél kritikusan ellenőrzött források fognak rendelkezésünkre állni? Az Európai Unió és a meghatározó nemzetközi szervezetek, mint például az OECD vagy a CEDEFOP, az elmúlt években folyamatosan újabb innovációs eszközöket javasolnak a tagországok számára bevezetésre a szakképzés és a felnőttképzés területén, hogy a globalizációval járó emberi-erőforrás igényeket ki tudjuk elégíteni (Zachár, 2009). Hazánknak rendkívül fontos feladat, hogy a különböző európai uniós támogatásokat a jövő tekintetében milyen módon használjuk fel, hova és hogyan fektetjük be azokat. Európai Unió források preferált területe az esélyegyenlőség és az egyenlő esélyű hozzáférés megvalósítása, de ezeket a támogatásokat úgy kell befektetnünk, hogy a létrehozott produktum, eredmény későbbi támogatás nélkül is működőképes legyen.

Az érintett társadalmi csoportnak kevés lehetősége van bekapcsolódni a felnőttképzésbe, s ennek függvényeként a munkaerő-piacra. A képzési lehetőségeknek számos esetben szakmai, fizikai és személyes korlátai vannak jelen. Pedig képzésbe való bevonásuk nem csak munkaerő-piaci előnyt jelent, több externális hozama van. Az önbizalom, a közösségi lét, s talán a legfontosabb, hogy nem csupán az egész társadalom érzelmi elfogadására kell támaszkodniuk. A képzés egyfajta csatornát, hidat jelent a közösségi lét felé.

A fogyatékossgal élők célcsoportjának képzési, s foglalkoztatási kérdése releváns, hiszen a társadalom előregedésének mértéke nincs harmóniában az aktív, munkaképes korú személyek számával, s a munkaképes korú lakosság száma a demográfiai trendek hatására folyamatos csökkenést mutat.

A célcsoport felnőttképzésbe való bevonását az állam 2003-tól kezdve felnőttképzési normatív támogatással is segítette, melyben kizárólag fogyatékossgal élő felnőtt volt részesíthető, ezzel is könnyítve a célcsoport képzésbe való bevonását. A támogatás díjmentesen biztosította a fogyatékossgal élő felnőttek általános, nyelvi, valamint OKJ-s és nem OKJ-s szakmai képzését. Támogatást csak azon intézmények igényelhettek, melyek intézményi- és program akkreditációval is rendelkeznek. Ma a felnőttképzési normatíva nem létezik, gyakorlatilag felváltották a különböző európai uniós pályázatok, programok és források.⁸ Azáltal, hogy a célcsoport foglalkoztatási, képzési, életminőségi mutatóiban nem következett be az elmúlt 20 évben nagymértékű változás – a számos kezdeményezés és program ellenére – sürgős átgondolást igényel mind az állam, mind a szakemberek részéről egyaránt. Egyes szakértők szerint meg fog változni illetve változóban van a munkanélküliség fogalma, mert egyre inkább jellemző a munkahelyek instabilitása és az egész életen át tartó tanulás fontossága. Ez utóbbi alapja a jó közoktatás, az egyre jobb színvonalú és a piaci igényekre jobban reagáló felső- és felnőttoktatás és felnőttképzés.

⁸ A felnőttképzési normatív támogatás az államháztartás szűkös forrásaira hivatkozva szűnt meg, azonban a rehabilitációs hozzájárulás ötszörösére emelésével jelentős többletbevétel termelődik, mely összeg felnőttképzési támogatás formájában működhetne tovább. A rehabilitációs hozzájárulás emelése valóban ösztönzőleg hatott a munkáltatók egy részére, de hiába jelzi igényét megváltozott munkaképességű, valamint fogyatékossgal élő személyek foglalkoztatása iránt, ha a munkaügyi központok nem tudják igényeiket megfelelően képzett célszemélyekkel kiszolgálni.

A fogyatékossgal élő emberek számára komoly lehetőségeket, megfelelő alapot adhat az integrációhoz egy befogadó, inkluzív és akadálymentes oktatási rendszer (Lovászy, 2006). Az Európai Bizottság 2001-ben elfogadott nyilatkozata Az egész életen át tartó tanulás európai térségének valóra váltása szerint is „a Tanulás Európájának valóra váltásához” bevetendő szakpolitikák között alapvető az oktatáshoz való hozzáférés, a tanulás lehetőségeinek biztosítása és a társadalmi befogadás (European Commission, 2001).

A képző intézmények kötelesek biztosítani a célcsoport igényeihez igazodó, a képzés megvalósításához szükséges személyi és tárgyi feltételeket. Az az intézmény, mely akkreditáltatni akarja magát, vagy program-akkreditációt szeretne, biztosítani kell, az esélyegyenlőség biztosításának elve alapján – valamilyen fogyatékossgal élő csoport számára is a képzéshez való hozzáférést és erről nyilatkoznia is kell a kérelemben.⁹ Tehát, ha nem kimondottan fogyatékossgal élők számára indít képzéseket, akkor is biztosítani kell, hogy be tudjanak kapcsolódni, ha jelentkeznek. A fogyatékossgal élők képzése sajátos igényű, ezért speciális tudású szakembereket kíván, másrészt pedig a különböző akadályozottságok típusai eltérő oktatáshoz szükséges feltételeket igényelnek.¹⁰ A megváltozott oktatási környezeti feltételek és a megváltozott oktatási-nevelési célok a tanulás- és tanulócentrikus felfogást és annak gyakorlati megvalósítását igénylik (Létray, 2008).

A fogyatékossgal élők számára minden szempontból szükséges a képzésekhez történő egyenlő esélyű hozzáférés biztosítása. Ennek érvényesüléséhez nagyban járulhat hozzá többek között a rugalmas, moduláris képzési formák működtetése, mely képzési formák könnyebben illeszthetők a hátrányos csoportok speciális igényeihez és jobban

⁹ Nyilatkoznia kell a képzéshez szükséges speciális szaktudás, a speciális környezet, az akadálymentesítés meglétéről, a foglalkozások speciális módszertanáról, a speciális tananyagokról, taneszközökről, a résztvevők teljesítményének értékeléséről illetőleg, hogy a vizsgáztatás során milyen alkalmazott speciális eljárásokkal élnek.

¹⁰ Az Új Országos Fogyatékosügyi Program (2007–2013) szerint az intézkedéseknek ki kell terjednie a fogyatékossgal élő személyek számára adaptált felnőttképzési programok számának növelésére, a felnőttképzésben és a felsőoktatásban részt vevő oktatók fogyatékosügyi, illetve speciális pedagógiai ismereteinek bővítésére, az oktatáshoz szükséges tárgyi feltételek és az infrastruktúra biztosítására.

hasznosíthatóak az eltérő minőségű és mélységű tudások (Gere – Szellő, 2007). Egyértelmű, hogy senki sem élvezheti emberi jogait, ha azokhoz nincs hozzáférése. Számos akadályról beszélhetünk, mely gátolja az emberi jogok teljeskörű élvezetét (Lord és mtsai, 2009).

Az EU 2020 Stratégiához, valamint az EU 2003–2010 időintervallumra vonatkozó Fogyatékosügyi Akciótervhez kapcsolódóan a European Disability Forum kezdeményezte egy új és egységes, uniós szintű fogyatékosügyi dokumentum megalkotásának szükségességét. Ez a 2011–2021 időszakra vonatkozó Európai Fogyatékosügyi Paktum, melynek elsődleges célja, hogy hosszú távú és konzisztens irányt mutasson a tagállamoknak a fogyatékosügyi területén (Marton és mtsai, 2010). A 2003–2010 közti időszakban tartó Európai fogyatékosügyi cselekvési tervnek az volt a hivatalos célja, hogy biztosítsa a fogyatékosügyi kérdések integrálását valamennyi Európai Uniósi politikába. Ezt nevezik a fogyatékosügy mainstreamingjének az EU-s döntéshozatalban. Az Európai Fogyatékosügyi Paktum egy új politikai kontextus része, mely egyre több felelősséget ró az Európai Unió tagországaira és a mainstreaming megvalósításában. Szükség van arra, hogy az európai és a nemzeti szintű feladatok koordinálva legyenek. Ennek eszköze a 2011–2021 között tartó Paktum, ami egy világos és hosszú távú fogyatékosügyi politika európai szinten. Céljai között szerepel, hogy a fogyatékosokkal élők teljes mértékben élvezzék az egyenlő esélyű hozzáférést és egyenlő lehetőségeket az oktatásban és a foglalkoztatásban, valamint a szolgáltatásokban (EDF, 2009).

Addetur alapítványi gimnázium és szakképző iskola felnőttképzési színterének bemutatása empirikus tapasztalataim alapján

„Azért jelentkeztem a képzésre, mert én 7 éve lettem beteg, 2003. március 15-én fedezték fel, hogy van egy agyi cisztám és annak a következtében lettem mozgássérült. Ez alatt az idő alatt semmit nem csináltam otthon csak kórházról kórházra jártam, meg mindenféle különböző tanfolyamokra is. Szerettem volna kezdeni magammal valamit, mert nem sikerült befejeznem a főiskolát, közben lettem beteg miközben főiskolás voltam, és nincsen semmi papírom csak egy érettségim. Gimnáziumban érettségiztem, szerettem volna valami állást, vagy valamit tanulni és ez jó le-

hetőségnek bizonyult. Nem bántam meg, hogy idejöttem, mert szuper ez a hely, nagyon élvezem”. (Guttyán Ildikó)

A témában való vizsgálódás során úgy gondoltam elengedhetetlen, hogy közelről megfigyeljek célcsoport számára indított képzéseket, hiszen a személyes találkozás élménye felbecsülhetetlen.

2010 júliusában vettem fel az intézmény felnőttképzésért felelős vezetőjével a kapcsolatot, majd először 2010. augusztus 26-án látogattam el személyesen az intézménybe, hogy megismerkedjek az ott dolgozókkal, s a képzésben résztvevőkkel. 2010. szeptember első hetében látogattam el újra hozzájuk, hogy az első találkozáskor egyeztetek alapján interjúkat, s videofelvételt készítsék a képzésben résztvevőkkel, az ott dolgozókkal. Az iskola a Mozgássérült Emberek Rehabilitációs Központjában működik, mellyel még foglalkozok.

Az Addetur 2008 óta aktív felnőttképzési tevékenységet folytat. Az intézmény hitvallása, valamint tevékenysége példaértékű más képzőintézmény számára is, azonban nem csupán azért, mert a sérült emberek jelentik az elsődleges célcsoportot tevékenységükben, hanem azért, mert jól is csinálják.

„Szerintem fontos lenne, hogy létrejőjenek más intézmények is, mert fontos hogy olyan emberek is tudjanak tanulni akiknek, vannak korlátaik és feltétel nélkül elfogadják őket az emberek”. (Baráth Ádám)

Az iskolát az Addetur („Adj hozzá”) Alapítvány hozta létre, azzal a céllal, hogy segítse a mozgássérült fiatalok társadalomba történő beilleszkedését és segítse őket a munkaerő-piacon való sikeres elhelyezkedésben, de állításuk szerint is sokkal többet sikerült ennél elérniük. Egyedülállóan integrálta a közoktatásba tandíjmentesen a SNI,¹¹ többek között mozgáskorlátozott, hallássérült, látássérült, különböző pszichés zavarokkal küzdő, autisztikus és problémás szociális háttérből érkező diákokat. Ezeket a fiatalok számtalan esetben bizonyítanak, jó eredményeket érnek el a megfelelő speciális megsegítéssel. Érettségit, szakmát szereznek, teljes értékűnek érzik magukat, hiszen integrált, ép társaikkal közösen dolgoznak jövőjükön. Egy nagyon pozitív, de mindemellett negatív érzéseket keltő tény, hogy olyan fiatalok találhatnak az intézményben támaszt, akik máshol nem kaptak esélyt.

¹¹ Sajátos nevelési igényű.

Az intézmény képzési struktúráját tekintve öt formában működik, gimnázium, szakiskola (OKJ-s képzések), szakközépiskola, esti tagozat, valamint jelen esetben a számunkra lényeges felnőttképzés. A felnőttképzés beindításának legfőbb indikátora az volt, hogy a későbbi életkorban mozgássérültté vált emberek életkoruk miatt nem tudtak a folyó képzésekbe bekapcsolódni, ami azonban elengedhetetlen a későbbi munkavállalás szempontjából. Az intézmény képzéseinek akkreditációja lépcsőzetesen zajlik, igény és jelentkezés szerint indulnak. Az intézmény 13 képzési programot kínál, melyek az érdeklődők számától függően indulnak. Képzési ütemét tekintve lassú, elnyújtva biztosítják, hiszen például a felnőtt mozgássérült emberek számítástechnikai alapképzése 2 évet vesz igénybe, de mindez jelzi a minőségi képzést, valamint az egyéni haladási tempó figyelembevételét. Maximum 12 fő vehető fel egy csoportba. 2010-ben 4 képzést indítottak, melyek mindegyikébe volt szerencsém bepillantást nyerni, valamint sikerült beszélnem képzésben résztvevőkkel. A jelenlegi, 2010-ben induló nyelvi és informatikai csoportok létszáma 3 és 9 fő között van.

Az intézmény három felnőttképzési szolgáltatást biztosít. Az egyik, mely nyújtása egyébként is kötelező, az előzetes tudásszint mérése. Ennek a szolgáltatásnak a célja, hogy felmérjék a képzés iránt érdeklődők a program során elsajátítandó kompetenciák közül melyikkel rendelkeznek előzetes tanulmányaik, ismereteik alapján. Azért is tartják különlegesen fontosnak felmérését, mert ezáltal pontos képet kapnak az érdeklődő képességeiről, tanulási technikáiról és ez alapján egyénre szabott képzést tudnak biztosítani. A másik nyújtott szolgáltatás a pályorientációs, pályakorrekciós tanácsadás, mely folyamata célja, hogy a tanuló igényeinek figyelembevételével segítse a pálya, szakma kiválasztását. Különböző képességvizsgálatokat végeznek, hiszen a személyiség-vizsgálatokat folytatnak, vagyis azzal, hogy feltárják a mélyebb mozgatóerőket, hatékony segítséget tudnak nyújtani a pályaválasztás problémájával küzdőknek és a pályamódosítóknak egyaránt. A tanácsadás során többek között felméri a motivációs bázist, a tanulási és fejlődési lehetőségeket, az önértékelést, a tanácsadást igénylő önmagához való viszonyát. A harmadik kínált szolgáltatás pedig az álláskeresési technikák, melyet olyan eszközök és módszerek összességével valósítanak meg, melyekkel az egyén hatékonyan tudja javítani álláskeresési esélyeit, felkészítsék a munkaerő-piacon

váló sikeres szereplésre. Fontosnak tartják, hogy az egyének képessé váljanak reálisan felmérni saját munkaerő-piaci szerepüket, információkat szerezzenek saját képességeiknek megfelelő álláslehetőségekről, megtanuljanak önéletrajzot írni, képessé váljanak hatékonyan szerepelni egy állásinterjúban, s jártassá váljanak a munkába álláshoz szükséges jogi kérdésekben.

Az a céljuk a képzésekkel, hogy minél több esélyt adjanak az elhelyezkedésre. A nyelvismeret már alapvető ismeret minden munkahelyzetben és szituációban, tehát ennek feltételeit és kereteit folyamatosan bővítik, hogy minél magasabb szintű nyelvtudása legyen a fiataloknak. A számítástechnikai alapismeret is egy olyan tudás, ami szükséges minden helyzethez. Ez az önálló életet is nagyban segíti elő az, könnyebben tudnak kommunikálni, hivatalos ügyeket is elintézni, hiszen sok hely még mindig nem akadálymentes, ezért nagyban segíti a mindennapi életet az, ha az interneten keresztül egy-egy adatlapot ki tudnak tölteni, banki ügyintézészt tudnak folytatni azok az emberek, akik egy-egy helyre egyébként nem tudnak bejutni. Hosszú távú céljuk, hogy a képzés helyszíne ne egy épületen belül legyen azzal a hellyel, ahol egyébként is laknak, a rehabilitációjuk folyik. De jelenleg a külső képzőintézményeknek feltételei nem felelnek meg, kevés helyen tudják fogadni a fogyatékossgal élőket. Több általam kérdezett, képzésben résztvevő, arról számolt be, hogy vettek már részt más intézmény által nyújtott képzésen is, de az nem felelt meg állapotukból fakadó igényeiknek. Többek között ezt támasztják alá a következő idézetek:

„Szabó Anna vagyok. 22 éves. Azért jelentkeztem ide, mert legyen egy szakmám. Én nagyon szeretném, ha munkám lenne, sikereket érnek el. Tanultam egy évig egy suliban, de az ottani körülményeket nem bírtam”. (Szabó Anna)

„Jártam egy szakmunkásképzőbe, aztán autóbalesetem volt, műtötték a lábam és utána a nevelőapám halála miatt kikészültem, többször voltam kórházban és emiatt félbeszakadtak a tanulmányaim. Ezzel a tanfolyammal szeretném pótolni kicsit... Még ha vannak is hiányosságok, akkor is megértőek. Ha nem tudunk valamit megcsinálni, nem azt mondják, hogy el lehet menni, hanem megtanítják azt az adott munkát, amit esetleg nem értünk annyira... Ez az intézmény azért jobb, mert jobban odafigyelnek ránk. Dolgozhatunk... Remélhetőleg több, jobb munkalehetőségem lesz és előbb-utóbb tovább is tu-

dom képezni magam. Ez a jövő zenéje. Még át fogom gondolni, mert többször jelentkeztem tanfolyamokra, képzésekre és több helyre nem vettek fel és ez miatt vannak fenntartásaim a dologgal kapcsolatban... Nagyon örülök, hogy ide fölvettek és van ez a lehetőség, mert ez a munkahely és iskola sokkal emberségesebben bánik a dolgozókkal és a tanulókkal, mint más iskola vagy munkahely. Itt a kicsit gyengébb képességűeknek, a fogyatékossgal élőknek is van lehetőségük és itt jobban tudnak segíteni, ha elakad, jobban bíztatják”. (Lajkó Péter)

„Akik gyengébb képességű emberek itt föl tudnak zárkózni, egymást is tudják segíteni.” (Szerencsés János)

„Nagyon örülnék neki, ha sokkal több ilyen intézmény lenne, mert úgy érzem, a célcsoportot nem igazán tudja felkarolni az a pár intézmény, ami itt Magyarországon létezik, mert sokan vagyunk és nem tudják biztosítani a megfelelő képzéseket számunkra. Tehát jó lenne, ha több ilyen intézmény lenne, szervezetten működne és jobb lenne ez az egész rendszer”. (Guttyán Ildikó)

A képzésre jelentkezők motiváltsága rendkívül magas szintű. Szeretnének tanulni és fejlődni. Az oktatókkal való beszélgetés alapján elmondható, hogy élvezik ezt a fajta képzési formát, annyira akarnak tanulni, hogy minden órán 100%-os a részvételük. Ez a képzőknek is jelentős motivációt jelent.

„Mi lehetőséget adunk nekik, amivel élhetnek... Nem úgy fogják föl, mint egy iskola, hanem mint egy küzdelem”. (Zeke Barnabás)

„Én nagyon szeretek idejárni ebbe az iskolába, rendesek a tanárok is. Elfogadják a gyerekeket úgy, ahogy vannak, elfogadják a gondolataikat. Próbálnak úgy tanítani, hogy figyelembe veszik a képességeket és rendesek és megértőek. Csak jó tapasztalataim vannak itt”. (Baráth Ádám)

Fontos információ, hogy jelenleg a képzéseiket az állam egyáltalán, semmilyen formában nem támogatja, ezért az iskola saját kereteiből gazdálkodik ki a felnőttképzési programokat, ami persze nem gazdaságos, mert néhány fővel folyik csak képzés. De emiatt képesek még inkább differenciált képzést biztosítani a résztvevők számára. A képzésben résztvevők említették, hogy rossz anyagi körülmények között élnek, s emiatt is vonzó számukra, melyet

az Addetur kínál, mely tulajdonképpen egy jelképes összeg.

„Nagyon kevés pénzem van...itt sokkal olcsóbbak a képzések”. (Ágyik László)

Több olyan képzésben résztvevőjük van, aki a képzés folyamata alatt sikeresen elhelyezkedett egy jeles folyóiratnál, adatrögzítési munkára, határozatlan idejű munkaszerződéssel. Legfontosabb céljaik közé tartozik, hogy megtalálják azokat a munkaerőpiaci lehetőségeket, foglalkozásokat, ahol a legjobban be tudnak kapcsolódni a társadalomba és olyan munkát tudnak végezni, ami mind a munkavállaló, mind a sérült személy számára motiváló és eredményes.

„Szerintem azért fontos, hogy minél több intézmény foglalkozzon sérült emberek képzésével, hogy a munkaerőpiacon meg tudjanak jelenni, ne kegyelemkenyéren éljenek, hanem a munkából, becsületesen tudjanak létezni... A képzésre azért jelentkeztem, mert szeretném értelmesen eltölteni az időmet, szeretném a tudásomat fejleszteni, és ha a jövőben adódik jobb munkalehetőség, azt feltétlen szeretném kihasználni. Fontos, hogy képezem magam, hogy a munkaerőpiacon kedvezőbb lehetőségeket kapjak”. (Szerencsés János)

„Szerintem azért fontos, hogy legyenek ilyen képzések, mert nem minden fiatalnak van egyforma képessége és így ők is képesek lesznek valamire jutni a munkaerőpiacon”. (Hende Boglárka)

„36 évig egészséges voltam, 6 éve volt autóbalesetem. A balesetem előtt is törekedtem arra, hogy több szakmám legyen, hogy meg tudja állni az ember a helyét a munkaerőpiacon. Ez most így mozgássérültként még fontosabb, még lényegesebb, hogy képezze magát az ember”. (Dienes Tamás)

A képzések főként mozgássérült személyek számára szólnak, akik nem tudnak részt venni az iskolarendszerű oktatásban. A statisztikák szerint minden hetedik fogyatékossgal élőnek van egynél több akadályozottsága. Az általam látogatott egyik képzés csoportjában volt olyan kerekesszékes, aki siket, volt olyan mozgásában akadályozott személyek, akiknek beszédfunkciós zavara volt, s volt, aki szintén kerekesszékes és gyengénlátó is. Tehát azt, miszerint az elsődleges célcsoportja felnőttképzési programjaiknak a mozgássérült személyek próbáljuk meg tágan értelmezni. A résztvevők többsége kiszorult a normál iskolarendszerű képzésből kiszorult, vagy

egy későbbi sérülés miatt nehéz volt a továbbképzés. Az intézmény specialitását az adja, hogy személyi és tárgyi feltételek szempontjából maximálisan támogató környezetet tud biztosítani a képzésben résztvevő mozgássérült embereknek. Törekedtek arra, hogy minden speciális igényt tudjanak biztosítani a felnőtt mozgássérültek és fiatalok számára, érte ezalatt a speciális segédeszközöket is, mint például állítható magasságú asztal, speciális billentyűzet, sőt annak, aki csak a fejével tud kommunikálni, fejegert szereztek be. Nagyon fontosnak tartják, hogy a speciális keretek mellett olyan segédeszközökkel is dolgozzanak, vagy speciális segédeszközök nélkül, amellyel a normál munkaerőpiacon is meg tudják állni a helyüket és ezáltal minél kevesebb legyen az olyan speciális igény, mely plusz terhet ró a munkáltatóra. Persze ez nem azt jelenti, hogy a szükséges feltételek ne legyenek meg.

Olyan képzéseket biztosítanak, melyekkel a mai munkaerő-piaci körülmények között nagyobb eséllyel vehetik fel a versenyt, s nem pedig olyan képzéseket, melyek a valóságban sosem létező munkaerő-piac igényeit igyekeznek kielégíteni.

A kutatás célja és az alkalmazott módszerek

Kutatásom célja az volt, hogy feltáró céllal betekintést nyerjek egy a sérült emberekkel képzésével foglalkozó intézmény életébe, mindennapjaiba. A kutatási folyamatom rugalmas volt, strukturálatlanságának oka volt, hogy nem tudtam előre, hogy a képzésben részt vevő fogyatékossgal élő személyek mennyire lesznek nyitottak velem kapcsolatban és mennyire hajlandóak együttműködni velem és elfogadni engem és azt amiért ott vagyok. Az egyik választott kutatási módszerem a feltűnést kerülő megfigyelés¹² volt. Megfigyelési technikát tekintve a kódolás nélküli rögzítést választottam, tehát az általam látott, tapasztalt jelenségeket, saját nyelvi formulákkal rögzítettem. Erre azért is volt szükség, hiszen a képzésben részt vettek között találkoztam

¹² Borsányi László a hazai kulturális antropológia megteremtésének egyik fontos alakja által felállított három megfigyelési típus egyike. Nem pusztán az egyének, közösségek életének lenyomatait, tárgyasult oldalát vizsgálja, hanem a közösség komplex életét, pl. az interakciókat is, de a háttérben maradva. Jelenléte a legminimálisabb mértékben befolyásolja az eseményeket, azok tőle függetlenül zajlanak. Az embereken megfigyelhető külsődleges jelek, nonverbális jelek, metakommunikáció, térhasználat, nyelvhasználat megfigyelése (Borsányi, 1988).

enyhe értelmi fogyatékossgal élő személyekkel, tanulásban akadályozottakkal, s véleményem szerint ez a technika nagyobb rugalmasságot enged.

Mielőtt ellátogattam az iskolába, előzetesen állítottam össze kérdéseket. Ezeket az alapján csoportosítottam, hogy kiket kérdezek. Átfedés megfigyelhető köztük, hiszen a képzéseken résztvevőknek és a képzéseken oktatóknak ugyanazt a kérdést több esetben is feltettem. Többek között arra voltam kíváncsi, hogy milyen speciális feltételekkel rendelkeznek, miért jelentkezik a képzésekre, hogyan veszik figyelembe a felmerülő igényeket, mit kell másként csinálnia az oktatónak egy speciális felnőttképzés lefolytatásakor, nehezebb-e egy ilyen összetételű csoportban oktatni, milyen felmerülő nehézségekkel találkozunk. Ha csoportosítani akarnám a kérdéseket, az alábbi kérdésköröket állítanám fel: intézmény működését meghatározó személyi és tárgyi feltételek, módszertan; oktatók és képzésben résztvevők motiváltsága, jövőbeli céljaik; finanszírozás; foglalkozási rehabilitáció; munkaerő-piac és a felnőttképzés kapcsolata.

Fontosnak tartom elmondani, hogy a tervezett kutatási módszerem két alkalommal menet közben megváltozott külső tényezők hatására, s résztvevővé is váltottam a csoportok életében a megfigyelés időtartama alatt. Két képzés teljes első kontaktóján végig jelen voltam. Az egyik az Angol KER B1- küszöbszint (hagyományos alapfokú nyelvtudásnak megfelelő), a másik pedig a Számítástechnikai képzés (Felnőtt mozgássérült emberek számítástechnikai alapképzése). Előbbi képzésben résztvevői megoszlásuk szerint: egy gyengénlátó férfi és három súlyosan mozgássérült férfi. Utóbbit tekintve olyannyira, hogy csupán nyaktól felfelé képesek bármiféle cselekvésre, a felvételekhez szükséges beleegyező nyilatkozatot is a szájukkal írták alá közreműködéssel. Itt említeném megint azt, amit már többször említettem, de nem lehet elégszer kihangsúlyozni, hogy a személyes tapasztalat bárminél többet ér. Tehát mielőtt elkezdődött volna az óra, aláírtunk velük a felnőttképzésért felelős személlyel a felnőttképzési szerződéseket is. Felmerült a képzés díja, s az ahhoz hozzátartozó kötelezően megvásárolandó könyvcsomag, mire az egyik férfi azt mondta:

„Minek nekem a könyv, ha képtelen vagyok bármit is kezdeni vele? Nem bírom lapozni...”

Ugyanez a helyzet fellépett a képzés alatt is. A képzésben résztvevők számára kiosztásra kerültek fénymásolt papírok feladatokkal. A képzésen oktató tanár maga is mozgásában korlátozott, ezért megkértek, ha nem probléma, akkor segítsék kiosztani a papírokat, és ahogyan haladnak, úgy fordítsam meg, illetve lapozzák a résztvevőknek. Továbbá az egyik férfi sérülése következtében nem képes saját maga kezelni elektromos székét, így többek között az én segítségemmel jutottunk el vele a képzés helyszínére.

A másik képzésen, mely egy számítástechnikai képzés, szintén felmerült hasonló helyzet. A videofelvétel rögzítéséhez mindenkivel aláírtam kettő beleegező nyilatkozatot, mely egyik példánya a beleegezőé maradt, a másik az enyém, továbbá a maximális alaposságra tekintettel lefénymásoltuk, hogy az intézménynek is legyen egy saját példánya. Tehát én írtam alá mindenkivel a nyilatkozatokat, mely nem minden esetben volt könnyű. Előbb említettem, hogy valaki szájjal ír alá. Vannak olyanok is, akik mozgássérülésük miatt nagyon nehezen, görcsösen, mereven képesek mozogni, továbbá beszédközpontjuk is sérült. Egy fiatal ember ezen a képzésen ilyen akadályozottsággal él, s a segítségemmel írtuk alá a papírt, mely az aláírás alatt szinte teljesen elvékonyodott, szinte átszakadt. A toll többször is leesett, de az illető tudomást sem vett róla, igyekezett türelmesen elmondani, hogy milyen módon vagyok képes segíteni, és a tollat hogyan adjam a kezébe.

Mindezek a történetek véleményem szerint annak szemléltetésére nagyon jók, hogy egyrészt folyamatában kénytelenek vagyunk elvetni egy előre eltervezett kutatási módszert a körülmények miatt, valamint arra is, hogy, ha az ember valóban akar, akkor igazán kevés odafigyeléssel tud segíteni. Lehet, néha körülményesnek tűnik, de valójában nem is az.

Módszertani eszközeim közé tartozott még az interjúkészítés, melynél kiemelném, hogy összesen 16 kamerával rögzített félig strukturált interjút készítettem, valamint két mélyinterjút, melyből az egyik diktafonnal rögzített, melyben az Addetur igazgatónőjét kérdeztem. A videóval rögzített anyagon megszólal kilenc képzésben résztvevő fogyatékossgal élő személy, két oktató, a felnőttképzésért felelős vezető, rehabilitációs és a szociális foglalkoztatások vezetői, foglalkozási

rehabilitációs csoport vezetője, a Reptető Műhely kreatív vezetője, valamint a Mozgássérültek Rehabilitációs Központjának szakmai igazgatóhelyetese. Az általam készített dokumentumfilm közel 59 perces. Fontosnak tartom kiemelni, hogy egy képzésben résztvevőt sem kértem arra, beszéljen fogyatékossgáról. Azt szerettem volna, ha a tanulási céljaikról, motivációjukról, sikereikről, vágyaikról beszélgetnénk.

Igyekeztem megfigyelni a gesztusokat, a különböző metakommunikációs jelzéseket és ehhez igazítani több esetben jelenlétemet. Nyilvánvalóan, ha valaki nem volt nyitott, már pedig az ép emberek nagy része sem az, akkor természetesen semmit sem erőltettem. De csodálatos volt látni, ahogyan ezek az emberek egymás nyilatkozatán, mondatain felbátorodva szerették volna közvetíteni gondolataikat, érzéseiket, problémáikat és sikereiket is a világ felé.

Véleményem szerint az ilyen jellegű kutatások nagyon fontos információkat szolgáltatnak a szakemberek számára az elmélet, a módszertan kialakításához, hiszen olyan dolgokkal találjuk magunkat szembe a gyakorlatban, amire az íróasztal mögül nem is gondolunk.

„Azért jöttem ide, mert szeretnék fejlődni. Itt megkapom a rehabilitációt, amire nekem van szükségem. Talán fog javulni az állapotom és önálló életet tudok majd egyszer kezdeni.” (Szabó Anna)

A legtöbb sérült emberek számára indítandó képzésnek gátat szab, hogy a rendszeres szállításra nincs lehetőség, de a szállás sem biztosított a képzés időtartama alatt. Az Addetur ezt is biztosítani képes, hiszen egy intézmény komplexumról beszélhetünk esetükben. Az intézménnyel egybeépülve, a Nemzeti Erőforrás Minisztérium fenntartásában működik a MEREK,¹³ s azon belül a Holnap Háza, mely egy nappali rehabilitációs intézmény és az Európai Unió támogatásával jöhetett létre. Céljuk, hogy a mozgásukban akadályozott személyek számára komplex rehabilitációt nyújtsanak. A MEREK működése a munkaerő-piacra való visszalépés tekintetében igen jelentős, hiszen a képzéseket elengedhetetlen rehabilitációs szolgáltatásokkal egészíti ki: mozgásterápia, szociális szolgáltatás, pszichológiai, mentálhigiénés szolgáltatás, pedagógiai, fejlesztő pedagógiai szolgáltatás, személyi

¹³ Mozgássérült Emberek Rehabilitációs Központja, régi nevén: Mozgássérültek Állami Intézete

segítés, egészségügyi szolgáltatások, s foglalkozási rehabilitáció.

A MEREK komplex rehabilitációs szolgáltatást nyújt kliensei számára, aminek során figyelembe veszi az egyéni szükségleteit és igényeit. A rehabilitációs folyamat egyénre szabottan, a működő képességeket és nehézségeket egyaránt feltáró, célokat és a feladatokat rögzítő, közösen megalkotott és elfogadott egyéni fejlesztési terv, tehát egyéni rehabilitációs program alapján történik. Minden rehabilitációs szolgáltatás egy-egy szakmai team munkájára épül. A foglalkozási rehabilitációval foglalkozó csoport fő feladata a MEREK-kel jogviszonyban álló mozgásrészült emberek foglalkozási rehabilitációja, munkaerő-piaci esélyeinek növelése, foglalkoztatásuk és foglalkoztathatóságuk elősegítése és megszervezése. Az intézmény ezen túlmenően munkaerő-piaci szolgáltatásokat is nyújt, melyek a következők: a MEREK-ben folyamatosan, szociális, rehabilitációs foglalkoztatások formájában történik foglalkoztatás. Elsődleges szempontnak tartják, hogy értelmes, piaci értéket teremtő, hasznos tevékenységet folytassanak. Ez elmondásuk szerint önmagában is motiváló, másrészt pedig az itt megszerzett tapasztalataikat más munkahelyeken, a nyílt munkaerőpiacon is tudják kamatoztatni. 2009-ben fejlesztő-felkészítő foglalkoztatás keretében decemberben 24 fő, munka-rehabilitációs foglalkoztatásban 7 fő vett részt. Jelenleg a figyelmük a nyílt munkaerő-piacra való kiközvetítésre fókuszál leginkább. Igyekeznek a szociális foglalkozáson belül is minél több külső cégtől megbízást kapni, piacképesebb termékek és szolgáltatások létrehozása céljából. A foglalkoztatás jelenleg 3 helyen történik: a Kertészet, a Digitalizáló Műhely és a Reptető Műhely – kézműves műhely.

A pedagógiai szolgáltatások nyújtására szintén külön csapat épül, akárcsak a többi rehabilitációs szolgáltatásra. Az intézmény egyik legfontosabb törekvése a komplex rehabilitáció megvalósítása, a személyre szabott szolgáltatások működtetésével. Ezért minden az intézménnyel megállapodást kötő személynek megadják a lehetőségét annak, hogy a meglévő kompetenciáik fejlődjenek, illetve újakat sajátítsanak el.

A 2010-es szakmai tervük is tartalmazza, hogy rendkívül fontos az intézmény területén működő Addetur Alapítványi Gimnázium és Szakképző Iskolaival való együttműködés, ami nagyon sikeresnek mondható. Közös munkájukat meghatározza, hogy

rövidebb rehabilitációs időtartam alatt elvégezhető, a piacon elismert szakmát, illetve képzettséget nyújtó képzési repertoárt bővítsék. A fejlesztő pedagógiai szolgáltatás kapcsán igyekeznek a speciális, egyéni szükségleteknek megfelelő részképességeket fejleszteni, képzéseket szervezni, valamint hozzásegíteni a klienseket a képzésekhez. A foglalkozási rehabilitáció alatt munkaerő-piaci szolgáltatásokat nyújtanak mind a munkaadók számára, mind a célcsoportnak. Ez magában foglalja a munkára való felkészítést, segítséget a munkakeresésben, a munkakipróbálásban, s az utolsó fázisban a munkába helyezést követő mentorálásban (MEREK, 2010).

Befejező gondolatok

Mindenekelőtt az első és a legfontosabb, hogy a fennálló adathiány kiegészüljön, mely remélhetőleg a 2011. évi népszámlálás alkalmával megtörténik, hiszen a célcsoport felkutatása nehézkes. Andragógiai szempontból nézve a speciális csoportok képzési módszertana hiányos, valamint gyakori kritikaként fogalmazódik meg a képzőkkel kapcsolatban, hogy nem elég felkészültek a terület által megkívánt szakmai kompetenciák terén, jellemző a szemlélet és a szaktudás harmóniájának hiánya. Mindez jelzi, hogy a képzők képzésére is jelentős hangsúlyt kell fektetni, de a források szűkössége a lehetőségeket is szűkíti. Mindez jelzi, hogy a képzők képzésére is jelentős hangsúlyt kell fektetni. A Magyar Köztársaság Kormányának Stratégiája az egész életen át tartó tanulásról kimondja, hogy elengedhetetlen a felnőttképzéssel foglalkozó szakemberek folyamatos fejlesztése, mivel a felnőttoktatás és a globális oktatásipar rendkívül differenciált és fejlett szakterületűvé vált, ahol Magyarországnak minden erőfeszítés ellenére komoly lemaradást kell behoznia. A felnőttképzők számára nem a hagyományos keretek és tartalmak megújítása a fontos, hanem az új keretek létrehozása a feladat. Csoma Gyulát idézve: újra kell gombolni a felnőttképzés kabátját.

Nagy szükségét érzem az andragógia alapszakokon a rehabilitációs, speciális képzési ismeretek átadásának, hogy az andragógus szakemberek az integrált képzések esetében kellő tudással rendelkezzenek a koordináció, valamint az egyenlő esélyű hozzáférés biztosítása terén. Ahogyan a rehabilitáció is egy rendkívül komplex terület úgy a megoldási javaslatokat sem egyénileg, egy-egy szakma képviselőinek kell megtalálnia. Nagyon fontos a koope-

ráció, az együttműködés, a ventiláció a különböző szakemberek között.

A képzésekhez való egyenlő esélyű hozzáférés területén szembevetendő az akadálymentesítés területén a pozitív elmozdulás, azonban mindez túlnyomóan csupán a mozgásukban korlátozott személyeket érinti. A hallás-, látássérült, valamint értelmükben akadályozott személyek akadálymentesítési szempontjai nem egyértelműek.

A szolidaritás az Európai Unió alapelve. Heller Ágnes szerint a szolidaritás egyszersmind készség arra, hogy kezdjünk valamit a különböző társadalmi okokkal, melyek problémaként merülnek fel. „Szolidárisnak lenni magába foglalja a 'valamit tenni kellene' attitűdöt is”.

A sajnálat és a csupán szociális enyhítés helyett valódi segítséget kell nyújtani az önálló életvitel kialakításához, több intézménynek kell felvállalnia a speciális csoportok képzését. Ember és ember közé odaáll a fogyatékos, mondta Könczei György. Nem azt kell látnunk, hogy valaki vak vagy éppen mozgássérült, hanem az embert, mégis sokan képtelenek elvonatkoztatni a másik ember állapotától. Ahogyan a 2009 tavaszán Stefanidesz Annával készített interjúmból idézett sor is elmondja: „Nem baj, hogy más, az a baj, amikor úgy gondolják, hogy kevesebb...”.

Észre kell vennünk, „hogyan az emberek jelentős részében több lehetőség rejlik, mint amennyi megvalósul belőle...” (Hatos Gyula)

Összefoglalás

Tanulmányomban a fogyatékossgal élő felnőttek igényeit és szükségleteit elemzem. Magyarországon a fogyatékossgal élők száma megközelítőleg 600 ezer fő, kiknek rendkívül alacsony a foglalkoztatási rátája. Munkavállalási esélyeik rosszak, amit többek között jelez az a tény is, hogy – a többségi társadalom tagjaihoz képest – a vizsgált csoportba tartozók esetében négyszer nagyobb a munkaképes korú, de gazdaságilag inaktív aránya. Egy kicsit nagyobb odafigyeléssel és a célcsoport igényeire igazított speciális oktatással és nevelési programokkal sok fogyatékossgal élő személy számára sikerülne (re)integrálódni a munkaerő-piacra. Azonban ez más externális hozammal is bír. Önfenntartóvá

válnak, gazdaságilag függetlennednek és a társadalom hasznos tagjává válhatnak. Ahhoz, hogy mindez elérhetővé és valóságossá váljon elengedhetetlen szerepe van a felnőttoktatásnak és a felnőttképzésnek. A fogyatékossgal élők képzése sajátos, sérülésspecifikus személyi és tárgyi feltételeket kíván. Tanulmányomban elemzem a fogyatékossgal élők munkaerő-piaci helyzetét és az ehhez szorosan kapcsolódó felnőttképzési lehetőségeik kínálatát. Végül jó gyakorlatként bemutatom az Addetur Alapítványi Gimnáziumot és Szakiskolát.

Abstract

In this paper special problems and needs of disabled adults are analyzed. The number of people with disabilities is around 600 thousand in Hungary but their employment rate is comparatively low. Disabled people are almost fourth as likely to be inactive as non-disabled people. With a little more attention and target-group specific educational programs, many of disabled people could enter or re-enter the labour market. Also, integration in the labour market is essential for economic independence and social integration. In order to achieve these goals adult education and training is absolutely necessary. Education of adult disabled people demands special personal and material conditions. In my paper I analyze the labour market situation of disabled people in Hungary and adult education opportunities are offered for them. Finally, I introduce a best practice running in Addetur Vocational School.

Irodalom

Arapovics Mária 2009

Az egész életen át tartó tanulás filozófiája.

In Henczi Lajos *Felnőttoktató, a felnőttek tanításának-tanulásának elmélete és gyakorlata*.

Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 22-30.

Borsányi László 1988

A megfigyelési technikák az etnológiai terepmunkában. *Ethnographia* XCIX. évfolyam 1. szám, Akadémiai Kiadó, Budapest, 53-81.

- Brebán Valéria 2009
Tájékoztató a Dél-dunántúli Regionális Munkaügyi Központ rehabilitációs tevékenységéről. Dél-Dunántúli Regionális Munkaügyi Tanács (2009. június 23-ai ülés)
<http://www.ddrmk.hu/documents/elote_rjesztesek/2009/090623_7.pdf> [2010.05.20.]
- Európai Bizottság 2009
Eurobarometer felmérés a szegénységről és a társadalmi kirekesztésről. Európai Unió Kiadóhivatala, Luxembourg. <http://www.2010againstopoverty.eu/extranet/Eurobarometre_091216_HU.pdf> [2009.09.10.]
- Európai Közösségek Bizottsága 2000
Memorandum az egész életen át tartó tanulásról. EKB, Brüsszel.
<www.nefmi.gov.hu/...oktatas/egesz-eleten-attarto/memorandum-tanulas> [2010.06.10]
- EUROPEAN COMMISSION 2000
Memorandum on Lifelong Learning. European Commission, Brussels.
- EDF 2009
Proposal for a European Pact on Disability. European Disability Forum, Brussels.
<http://www.edf-feph.org/Page_Generale.asp?DocID=13854&thebloc=23118> [2010.09.12]
- Európai Bizottság 2010
Európa 2020 – Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája. Bizottsági Közlemény, Brüsszel.
- Gere Ilona – Szellő János 2007
Foglalkozási rehabilitáció. Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány, Budapest.
<http://www.fszk.hu/rpi/szakmai_anyagok/Fogl_rehab.pdf> [2010.07.12.]
- Halmos Csaba 2005
A felnőttképzésben résztvevők elhelyezkedése, különös tekintettel a hátrányos helyzetű rétegekre, régiókra. Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, Budapest. <<http://mek.oszk.hu/06400/06455/>> [2010.09.02.]
- Hatos Gyula 2000
Értelmileg akadályozott felnőttek pedagógiai kísérelése. ELTE BGGYFK Nyomdaipari és Kiadói Szolgáltató Bt., Budapest.
- Heller Ágnes 1996
Morálfilozófia. Cserépfalvi, Budapest.
- Heller Ágnes 2004
A modernitás kialakult struktúra. Mindentudás Egyeteme, On-line: <http://www.mindentudas.hu/heller/20040202heller1.html>
- Kósa Ádám 2009
A fogyatékos emberek Európája. A fogyatékos-sággal élők esélyegyenlősége. Értelmi Sérülteket Szolgáló Társadalmi Szervezetek és Alapítványok Országos Szövetsége, Budapest.
<http://www.eta-szov.hu/hirlevel_2009maj.php#hir4> [2009.10.01.]
- Központi Statisztikai Hivatal 2002
2001. évi népszámlálás: A fogyatékos emberek helyzete. KSH, Budapest.
<http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/12/12_2_ert.pdf> [2009.11.02.]
- Létray Zoltán 2008
Korszerű tanulási környezetek alaptermotechnológiai In Benedek András – Koltai Dénes – Szekeres Tamás – Vass László 2008 HEFOP 3.5.1 „Korszerű felnőttképzési módszerek kidolgozása és alkalmazása”. A felnőttképzés módszertani kérdései. Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, Budapest.
- Lord, E. – Guernsey N. – Balfe M. – Karr L. 2009
Emberi jogok. Igen!. SINOSZ, Budapest.
<http://www.sinosz.hu/sites/default/files/EmberiJogok_IGEN.pdf> [2010.08.22.]
- Lovász László Gábor 2009
A fogyatékosokkal élők esélyegyenlősége a világban, avagy mikor lesznek egyenlők az esélyek? Értelmi Sérülteket Szolgáló Társadalmi Szervezetek és Alapítványok Országos Szövetsége, Budapest.
<http://www.eta-szov.hu/hirlevel_2009maj.php#hir4> [2009.05.02.]

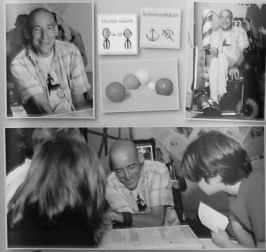
- Magyar Köztársaság Kormánya 2005
Stratégia az Egész életen át tartó tanulásról. Oktatási Minisztérium – Foglalkoztatáspolitikai és Munkügyi Minisztérium, Budapest.
- Marton Kinga – Szauer Csilla 2007
Az Európa Tanács tízéves Akcióterve a befogadó társadalom megteremtéséért, valamint a dokumentum hatása a tagállamokra (I. rész). *Gyógypedagógiai Szemle*, 3. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar Foglalkozási Rehabilitációs Kutatócsoport Gyógypedagógiai Továbbképző Központ, Budapest.
- MEOSZ 2010
Új foglalkoztatáspolitikai, vitairat a megváltozott munkaképességű és fogyatékos emberek helyzetének javításáért. Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége Oktatási, Továbbképző és Távmunka Intézet, Budapest. <www.meosz.hu/doc/fogl_pol_vita100308.pdf> [2010.08.15.]
- Mozgássérült Emberek Rehabilitációs Központjának 2010. évi *Szakmai Terve* <http://merek.hu/sites/default/files/MEREK_2010_szakmai%20terv.pdf> [2010.09.05.]
- Pulay Gyula 2009
A felnőttképzési rendszerek hatékonysága nemzetközi összehasonlításban. Állami Számvevőszék Kutató Intézete, Budapest. <http://www.econ.core.hu/file/download/pulay/felnottkepzes_2.pdf> [2010.06.25.]
- Szigeti Tóth János 2008
A készségek fejlesztése az életminőség garanciája és a gazdaság infrastruktúrájának kulcs-eleme In Benedek András – Csoma Gyula – Kálmán Anikó – Koltai Dénes – Lada László – Piróth Eszter – Sz. Tóth János – Vedovatti Anildó 2008 *Tanulás életen át (Tét) Magyarországon.* Tempus Közalapítvány, Debrecen, 220-224. <http://www.tpf.hu/pages/books/index.php?page_id=35&books_id=174> [2010.10.05.]
- Zachár László 2009
A felnőttképzés szakképzési kihívásai. *Felnőttképzés*, 2:1-4.

2012-es Paralimpiai Játékok
A Magyar Kézisport Szövetség

Vedem lehet beszélni! Veled is?

Irány a 2012-es paralimpiát!

Zsolt munkahelyén gyereknek veszik körül, mindenki figyel, lezott csend. Zsolt beszél. Egy kézzel a bal kezének csujjával jelekre, baljára mutat. Ez a Bliss módszer, amit 8 éves korában sajátított el. Most az a munkája, hogy érdeklődőknek bemutassa, hogyan is működik ez a kommunikáció.

Szabó... zsi, aminek lényege, hogy... lódbokat minél... Ez gurítással... vel írtenik. Nagy... paralimpiára.

Kállai György

FOGALMI SZÁRNYPRÓBÁLGATÁSOK

Egy fél évvel ezelőtt történt, amikor is épp a metrón felfüggesztettem az olvasást, megpillantottam velem szemben egy kisfiút, miközben édesanyja öltöztette. Nem lehetett több a gyermek három-négy évesnél. Szőke, bongyor haj, nagy szemek és persze semmit nem tett annak érdekében, hogy édesanyja dolgát megkönnyítse, szóval amolyan tipikus kisgyerek volt – egy eltéréssel: Down-kóros volt. Tökéletes harmónia uralkodott a két ember között, ha anyukája megkérte valamire, csupán annyira ellenkezett, mint bármely más „egészséges” kortársa. Ezt a számomra idilli képet egy hatvanas éveiben járó hölgy törte meg, akinek előzőleg átadtam a helyemet. Miközben figyelte a történéseket, az arcán eluralkodott a szánalom és feltételezem valami más érzés, amit nem kívánok ide leírni. Meghökkenve álltam és meredtem a nőre, sugallva neki, hogy nézzen már rám és olvasson a szemeimből, amelyek valami olyasmit üzenhettek akkor, hogy jobban tenné, ha a következő megállónál inkább leszállna. Persze nem nézett rám, nekem viszont az utam véget ért akkor. Ekkor döntöttem úgy, hogy nekem ezt minél több embernek el kell mesélnem, mert ma, a 21. századi Magyarországon igenis van olyan, hogy egy három éves kisgyermekre ragasztjuk rá stigmáinkat. Egy olyan kisgyerekre, aki csak napközben legózni szeretne az óvodástársaival, délután várni, hogy anyukája vagy apukája hazavigye és éjszaka pedig nyugtáznai a szülei által felolvasott mese után, hogy a mai napon is boldog volt.

Gyermekkorunk egyik, úgy mond „alpművében” Hófehérke hét törpénél talál menedéket, a Gonosz Királynő elől. Bár eleinte nehezen tudják megszokni egymást, hisz két különböző kultúrából érkeznek, majd a végére örökre szóló barátság kezd kibontakozni. Megemlíthetnénk az Esőembert, Forest Gump-ot, vagy folytathatnánk a sort. Ezen remekművek központjában fogyatékos emberek élettörténete áll. Valahogy miközben nézzük a filmet, mégsem jut eszünkbe, hisz szórakozás céljából ültünk be a moziba, nem pedig azért, hogy mélyen magunkba nézzünk és felidézzük, mi hogy reagálnánk Forest-tel való találkozásra.

„A mítosz”

A Taigetosz volt a spártai apothetai, amelyet magyarul úgy fordíthatnánk: a kitevés helye. Egyes információk szerint a koraszülött „nyomorék” gyerekeket az apa elvitte a vénekhez, akik felhatalmazhatták őt arra, hogy a gyermeket lehajítsák a Taigetosz hegyről egy szakadékba, így nem kellett felnevelniük, megkímélve magukat számos erőfeszítéstől. Később ezt a történetet finomították, valójában nem ölték meg a gyerekeket, hanem a hegyen egy közösségi helyre vitték őket, melyről mindenkinek tudomása volt, a gyermektelen pároknak esélyt adva ezáltal a szülővé váláshoz. A hangsúly itt leginkább a kitevésen van, a gyermek eldobásán. Sajnos ma is rengeteg speciális szükségletű, kései fejlődésű gyermeket adnak állami gondozásba a szülők. Nyilván azt, hogy milyen lehet egy fogyatékos gyermek nevelése, csakis az érintettek és a közeli hozzátartozók tudják, ők élik át nap mint nap. Viszont valóban ez lenne a megoldás?

Héphaisztoszt gyermekkorában lehajították a Taigetoszról, mert édesanyja, Héra megítélése szerint rendkívül csúnya volt és elesett. Héphaisztosz összeszedve magát, visszament anyjához és olyan csúnyán összeveszett vele, hogy Zeusz, nem túrva e vitát, ismét lehajította a szent hegyről. Héphaisztosz egy szigetre esett és attól kezdve sánta lett. Bár lábai bénák, kézügyessége oly nagyhírű, hogy a világ minden pontjáról a csodájára jártak. A megbélyegzett Héphaisztosz úgy érezte, felesége is a fogyatékos és külső megjelenése miatt hagyta el.

Arisztotelész szerint a legfejlettebb teremtmény a férfi, a nő pedig a deformitás útjának első lépését jelenti (ebben de facto osztja majd álláspontját a neves követő, Platón is), majd egy számottevő „evolúciós” lépéssel lejjebb találhatóak meg a fogyatékossgal élő emberek. Arisztotelész azt is ajánlja, hogy foglalják törvénybe a „deformált” gyermekek felnevelésének megakadályozását. (Könczei György)

Az ókori Egyiptomban a vak emberek nem ritkán koldultak. Míg Görögországban a rendellenességgel születetteket eltaszították maguktól, addig azokat, akik életük során váltak fogyatékosná, nagy

becsben tartották. Stigmának hívjuk az „*olyan testi jegyeket, amelyek arról vallanak, hogy viselőjük valamilyen szokatlan vagy rossz erkölcsi tulajdonsággal bír*”.¹ Goffman szerint ez a „bélyeg” olyan külsőleg látható jel, ami kiemeli a nem kívánatos különbözőségeket az emberek között. Megállapította, hogy akik az elvárásoktól nem térnek el, „normálisnak”, akik pedig stigmát viselnek, alacsonyabb rendűnek tekintjük. Tanulmányom következő részében a fogyatékosokról, mint fogalomról kívánok rövid betekintést nyújtani, szociológiai és gyógypedagógiai nézőpontokon keresztül.

A fogalmi keretek áttekintése

A *fogyatékos* fogalom nagyon sokat változott az elmúlt évtizedekben. A gyógypedagógia az egyénen belül történt valamilyen biológiai elváltozáson keresztül ragadja meg a fogalmat.

A fogyatékoság mindenképpen valaminek a hiányát jelenti, adott esetben olyan képességeket, amelyek az érzékeléshez, mozgáshoz, vagy az értelemhez szükségesek.

Ugyanakkor a kisebbség fogalmával nem csak a szociológus találkozhat. Számtalan kisebbség létezik, akiknek tagjai hátrányos helyzetben vannak, mert nap mint nap meg kell küzdeniük az őket érő diszkriminációval. „Diszkriminációról akkor beszélünk, amikor valamely embercsoport ki van zárva azon jogok és lehetőségek köréből, amelyek másokat megilletnek”.² A kisebbség tagjai körében elkerülhetetlenül felmerül az a gondolat, miszerint ők valamilyen szinten különböznek a többségtől. A fogyatékoság megközelítése során már a fogalmak használatának problematikája az első, amivel találkozhatunk.

A fogyatékos-fogalomnak nem csupán a tartalma, hanem a kifejezés szinonimái is gyakran vitát váltanak ki a közvélemény körében. Ilyenek: sérült, fogyatékos, korlátolt, mozgáskorlátozott, megváltozott munkaképességű, hátrányos helyzetű, speciális szükségletű, eltérő fejlődésű. Persze mindegyik

kifejezést más-más kontextusban használjuk, vagy épp más-más társadalmi rétegekben terjedtek el, ellenben ezek a kifejezések néha kirekesztőek. Fontos viszont, hogy ezeket a jelzőket ne használjuk főnévként, ellenkező esetben az illetőt könnyen megsértethetjük, jogosan érezheti így.

A „fogyatékos” kifejezés nem feltétlenül a legjobb az egyén számára, hisz e jelzővel eltakarjuk magát a személyiséget, és a hátrányos tulajdonságát helyezzük előtérbe. Kiemeljük, hogy valami hiányzik az illetőnél és a kifejezés által ezt hangsúlyozzuk, mintegy másoktól elkülönítve. Az angol nyelv sokkal inkább elkülöníti egymástól a fokozatokat, mint a magyar. Az ember biológiai működésében jelentkező egészségkárosodás, betegségből, traumából adódó rendellenesség, hiányosság (*impairment*).

Az *Egészségügyi Világszervezet* megfogalmazása szerint a *rokkantság* (*disability*) bármilyen korlátozás, vagy képesség (valamilyen fogyatékoságból adódó) hiánya, amely szükséges ahhoz, hogy egy cselekvést olyan módon, vagy olyan mértékben végezhessünk, mely az ember számára normálisnak tartott.

A *WHO definíciója* szerint a *fogyatékoság* (*handicap*) elvesztése vagy korlátozása annak a lehetőségnek, hogy részt vehessen a közösségi életben másokkal egyenlő szinten. Ez egy képességhiány, amivel nem tud végrehajtani dolgokat, amelyeket szeretne. Csökkentett képessége az ember bizonyos tevékenységeinek, mint például oktatás, munka, kommunikáció.³

„Jelenleg az Európai Unió tagállamaiban átlagosan a fogyatékos emberek csupán egyharmada végez fizetett munkát; hazánkban ez az arány 18-20%, figyelembe véve a terminológiai különbségeket is”.⁴

A *handicap* kifejezést más-más szerzők máshogyan használják és fordítanak. Fordítják például hátránynak és akadályozottságnak is.

¹ Goffman, Erving: Stigma és szociális identitás. (Ford. Habermann Magyar Gusztáv). In *Megismerés, előítélet, identitás. Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény*. Szerk. Erős Ferenc 1998. Új Mandátum – Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest.

² Giddens 2003:257.

³ Kaplan, Deborah: *The Definition of Disability*. On-line: <http://www.accessiblesociety.org/topics/demographics-identity/dkaplanpaper.htm>. Letöltés dátuma: 2010. november 14.

⁴ Szociális és Munkaügyi Minisztérium Honlapja. Elérhető: <http://www.szmm.gov.hu/>. Letöltés dátuma: 2010. november 14.

Külföldön manapság már sokkal inkább elterjedt az a megfogalmazás, ahol a személyre helyezük a hangsúlyt, nem pedig az állapotra. Ilyen pl.: *person with a hearing disability* – egy illető halláskárosodással.

„A fogyatékoság jelentéstartamát az ember testi, idegrendszeri, lelki, cselekvésszerű vagy szociális tulajdonságai területén lehet meghatározni. A fogyatékoság ezek közül vonatkozhat egy tulajdonságterületre, egy területen belül több tulajdonságra, de vonatkozhat több területre, és több területen belül különböző tulajdonságra is”.⁵

A társadalmi elismertségük és elfogadottságuk kialakítása, illetve integrálódási esélyük növelése érdekében 2009-ben lezajlott egy a „Fogyatékosággal élő fiatal felnőttek társadalmi integrálódásának esélyei és lehetőségei a mai Magyarországon” című kutatás. A projekt során hét egyetem és egy főiskola 2220 hallgatóját kérdezték meg. Tizenkilenc zárt és nyitott kérdésből tevődött össze a kérdőív, amely segítségével kiderült mi hallgatói véleményük a fogyatékos társadalomról, magáról a fogyatékoságról, az ő integrációjukról, a hátrányos megkülönböztetésről. A kutatók a nyitott kérdésként megfogalmazott problémát a válaszként adott kulcsszavak, kifejezések alapján kódolták, az alapkérdés így hangzott: „Kit tekint Ön fogyatékosnak?”⁶

A válaszok alapján elmondható, hogy leginkább valamilyen korlátot, korlátozottságot jelent a fogyatékos az egyetemisták, főiskolások körében. A válasz megfogalmazásakor sokaknak jutott eszébe a visszamaradottság, hiány, hátrány, átlagostól eltérő és a sérülés kifejeződése.

Persze sajnos ilyenkor elkerülhetetlen, hogy valaki ne adjon pejoratív értékű választ. Ilyen volt például, a *normálistól eltérő*, illetve a „*magyarság korcsuló genetikai állománya*”.

Volt, aki a külső megjelenés alapján próbált fogalom-magyarázatot kreálni, ilyen például az önellátás hiánya, és persze volt, aki távolabbi dimenziókba tekintett. Három évvel az Európai

Unióba való belépésünk előtt az Erőforrás Alapítvány – United Ways felmérést készített, amiből egyértelműen kiderült, csak nagyon kevesen tudják, milyen problémákkal szembesülnek valójában a fogyatékosok. A megkérdezett ezer fő mintegy 70%-a gondolta úgy, hogy elsősorban a családtagoknak kell gondoskodniuk a sérült emberekről, 23% szerint mindez az állam, 22% szerint pedig a társadalom felelőssége. Nem elhanyagolható: 4% azt mondta, a fogyatékos embereknek saját maguknak kell gondoskodniuk életükről.

A megkérdezettek 5%-a, ha munkaadó lenne, kevesebb bért adna ugyanazért a munkáért egy sérültnek, mint egy ép kollégájának.⁷ A magyarok 58 %-a szerint a fogyatékosokkal szembeni diszkrimináció elterjedt az országban. 91 százalék egyetért azzal, hogy több pénzt kellene az államnak fordítania a fizikai akadályok megszüntetésére.⁸

Az átlagember nagyon keveset tud a fogyatékos emberekről, számarányukat tekintve, illetve életmódjukról sincs sok fogalmunk. Többek közt azért is van ez így, mert egy átlagos délutánon akár órákat is sétálhatunk Budapest utcáin anélkül, hogy találkoznánk fogyatékosal (kerekeszékes vagy például fehér bottal közlekedővel). Ennek egyik oka lehet például az, hogy közülük nagyon sokan társtalank, pár nélkül élnek és inkább egyedül otthon maradnak, megkímélve magukat a felmerülő akadályoktól.

Leggyakoribb tévhitek a fogyatékos társadalomról (Sid Wolinsky – Patricia Kirkpatrick):

- *A fogyatékos emberek képtelenek a társadalom hasznos tagjaivá válni.*
- *Egyes emberek jótékonykodása az, amivel a problémákat meg lehet oldani.*
- *A nehéz anyagi helyzetben levő országok nem engedhetik meg maguknak, hogy a fogyatékosok problémáival foglalkozzanak.*
- *Valójában nincs is túl sok gondozásra szoruló fogyatékos ember.*⁹

Ezek és az ezekhez hasonló tévhitek, mítoszok azért képesek fennmaradni egy társadalom életében, mert sokkal könnyebb abban a hitben élni, hogy

⁵ Illyés Sándor 2000 A magyar gyógypedagógia hagyományai és alapfogalmai. In Illyés Sándor szerk. *Gyógypedagógiai alapismeretek*. BGGYTF, Budapest, 25.

⁶ Laki Ildikó – Kabai Imre 2010 *Fogyatékosággal élő fiatal felnőttek társadalmi integrálódásának esélyei és lehetőségei a mai Magyarországon*. (Alapadatok). L'Harmattan Kiadó, Budapest.

⁷ Ignácz Beáta 2003 *A fogyatékos emberek Európába mennek*. MEOSZ, Budapest.

⁸ Eurobarometer 2006.

⁹ Lévai Katalin szerk. 2005 *Kötet az egészségkárosultakról. Esélyfüzetek*, 3.

„nem tehetünk semmit”, mint kimenni az utcára és nyitott szemmel, tudatosan felismerni a problémákat. Tanulmányomban kívánom megvizsgálni a létező modelleket.

A fogyatékoságnak alapvetően három modellje van: a medikális (vagy orvosi) modell, a szociális modell és az emberi jogokon alapuló modell.

Az *orvosi modell* szerint ez egy olyan állapot, amit szakembernek kell kezelnie valamilyen formában. Ez az egyén problémája, melyet valamilyen betegség vagy baleset okozott. A modell szerint a személyt „rendbe kell hozni”, meg kell gyógyítani. „Az egyén személyes tragédiája”.

Ha szemügyre vesszük a *szociális modellt*, akkor láthatjuk, hogy itt már nem a biológián van a hangsúly, sokkal inkább az a probléma, hogy az egyén mennyire tud beilleszkedni a társadalomba. Ez nem a személy, ez a társadalom problémája. Tehát itt nem csak az említett akadályozottnak van felelőssége, hanem a probléma megoldásához társadalmi összefogásra van szükség. Olyan környezeti feltételeket kell biztosítani, hogy ők is be tudjanak kapcsolódni és száz százalékosan részt tudjanak vállalni a társadalmi folyamatokban.¹⁰

Mindezek mellett jelent meg egy másik megközelítés, az *emberi jogi modell*, amely azt jelenti, hogy a fogyatékosoknak is ugyanolyan jogaik vannak, mint ép társaiknak. „Fogyatékosággal élő személy minden olyan személy, aki hosszan tartó fizikai, értelmi, szellemi vagy érzékszervi károsodással él, amely számos egyéb akadállyal együtt korlátozhatja az adott személy teljes, hatékony és másokkal egyenlő társadalmi szerepvállalását” – olvashatjuk a definíciót a Fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló *Egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv*-ben.¹¹

Megragadhatjuk a témát az egészség oldaláról is. Egy embert akkor mondhatunk egészségesnek az Egészségügyi Világszervezet definíciója szerint, ha testileg és lelkileg (szociálisan) jól érzi magát. „Az egészség a teljes testi, lelki és szociális jólét álla-

pota, és nem csupán a betegség vagy fogyatékoság hiánya”. Tehát effektíve a fogyatékos emberek nem beteg emberek. Sokan használják pedig a beteg kifejezést rájuk, annak ellenére, hogy semmiféle tünetet nem lehet tapasztalni, mégis beivódott ez a fajta „megbélyegzés” (mert ez is egyfajta stigma): a fogyatékos betegség. A fogyatékos emberekhez való hozzáállás nem a törvényhozáson, jogszabályokon múlik. Addig, amíg egy egész ország, egy társadalom nem képes a szemléletváltásra, addig a jog ténylegesen egy pajzs csupán. Hiányzik az empátia, együttérzés. Amíg valaki „korcs”-nak nevez egy fogyatékkal élő, amíg nyilvánosan megaláznak valakit, azért, mert az ő székére kereknek vannak szerelve, addig csupán védekezni lehet, de nem lehet ellene tenni semmit.

A leginkább humánusabb kifejezés a hátrányban lévő embertársainkra, hogy *mások*. Évtizedek óta használják a *sérült* kifejezést is. Ezt minden bizonnyal az érintett vagy annak családja is szívesebben hallja, mint egyéb más diszkriminatív jelzőt.

A 2003. évi LXI. törvény, a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról a fogyatékos és a fogyatékos kifejezéseket „sajátos nevelési igény”, illetve „sajátos nevelési igényű tanuló” kifejezésekre változtatta.

Az 1998/XXVI. Törvény szerint „fogyatékosággal élő minden olyan személy, aki hosszan tartó fizikai, értelmi, szellemi vagy érzékszervi károsodással él, amely számos akadállyal együtt korlátozhatja az adott személy teljes, hatékony és másokkal egyenlő társadalmi szerepvállalását”.

A testi megjelenés kétségtelenül elhatárolja az embereket egymástól. Az átlag ember tájékozódik, amikor sétálgat az utcán, utazik a villamoson, beül egy kávézóba, s közben feldolgozza a begyűjtött információkat. Másrészt értesül bizonyos hírekből, amelyeket a televízióban lát, netán reklámokból merít. Ha megfigyeljük ezeket a reklámokat, általában azt látjuk, tökéletes harmóniában él a kifogástalan külső megjelenésű apuka a szintén fantasztikus testi adottságokkal rendelkező anyukával, valamint a feltehetően felnőtt korára modell alkattá avanzsáló kisgyerekekkel. Sajnos ezeknek az eredetileg kereskedelmi célú reklámoknak a negatív hozadéka, hogy felvázolják (a tökéletes családmoddellen kívül) a tökéletes megjelenésű embert. Mindez hozzáegít minket ahhoz, hogy arra törekedjünk, minél

¹⁰ *A funkcióképesség, fogyatékos és egészség nemzetközi osztályozása (FNO)* Elérhetőség: <http://www.orszi.hu/iranyelvek/FNO.pdf> WHO, 2003. Letöltés dátuma: 2010. november 14.

¹¹ Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Elérhetőség: <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16485>

inkább hasonlítsunk a televízióban szereplő színészekre. „Az ami szép, az jó is, sztereotípiák működik a társadalom tagjainak a mindennapi gondolkodásában”.¹²

„A károsodás egy állapot és a fogyatékos a fogyatékossgal élő emberekre vagy a fogyatékos következményeire adott társadalmi válasz vagy reakció. A fogyatékossg a társadalmi következményekről szól, arról, ahogy a társadalom az érzékelt károsodásra válaszol” (Colin Barns).

Nora Groce 1985-ben az USA-ban a Massachusetts-beli Martha Vineyard nevű települést vizsgálta, ahol feltűnően magas volt a veleszületett siketességgel élők aránya. A kutatás során kiderült, hogy amint már a kisebbség nem minimális mértéket ölt, egyenlőként kezeli őket a többségi társadalom. Nyilván ugyanígy van ez mondjuk egy olyan általános iskolai osztályban, ahol több roma kisgyerek tanul, minden valószínűséggel őket ott nem éri hátrányos megkülönböztetés osztálytársaik részéről.

A *gyógypedagógia* területén nemrégiben megjelent az *akadályozottság*, mint kifejezés. Ez viszonylag pontosan leírja az érintett helyzetét, illetve utal a környezetére. Hiszen rengeteg akadályba ütközik ma még mindig például egy Magyarországon élő mozgáskorlátozott nő. Úgy, ahogy egy műtéten átesett lábadozó embernek, vagy ahogy egy idősenek, nekik is támogatásra és segítségre van szükségük. Nem sajnálkozó empátiára, hanem leginkább esélyre, hogy a társadalomban ne láthatatlanokként jelenjenek meg, hanem igenis részt vehessenek képességeikhez mérten a szociális folyamatokban. Kiküszöbölendő az a felfogás, miszerint a fogyatékkal élő, attól a pillanattól kezdve, hogy ő más lett, predestinálva van arra, hogy részleges életet éljen.

Zárásként megjegyzendő: nincsen egységes fogalomrendszer a fogyatékos társadalom bemutatására. Más aspektusból közelíti meg a kérdést az orvostudomány, a gyógypedagógia és a szociológia is. Alapvetően az elnevezések kérdésében sincs egyetértés. Célul kitűzendő egy olyan fogalmi keret megalkotása, amely az említett tudományok definícióit egységesíti, tisztázva a felmerülő félreértéseket.

¹² Kálmán Zsófia – Könczei György 2002 *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*. Osiris, Budapest, 30.

Absztrakt

Kállai György: Fogalmi szárnypróbálgatások

A fogyatékossg megközelítése során az első probléma, amivel találkozunk, a fogalmak helytelen használata, ami gyakran vitát vált ki a közvéleményből illetve a szakmai konferenciákon. Céлом elsősorban több felől megközelíteni a témában felmerülő definíciókat. Az átlagember nagyon keveset tud a fogyatékos emberek életéről, aminek következtében tévhitek alakulnak ki a társadalom részéről, ezért is éreztem szükség szerűnek bemutatni többféle nézőpontot. Az orvostudomány és a szociológia is más-képp áll ehhez a kérdéshez. A témát érintő alapvető kérdésekben nincs konszenzus. Sokkal könnyebb abban a hitben élni, hogy „nem tehetünk semmit”, mint kimenni az utcára és nyitott szemmel felismerni a problémákat.

Abstract

In the course of approaching the notion of disability, the first problem is the wrong usage of the definitions, which sometimes greatly affected arguments in the conferences. First of all my intention is to bring forward the occurrent definitions from more aspect. Common man has no mastery from disabled people, and that is why the create misbeliefs, so this is another motive why I think it is necessary to show viewpoints. The Medicine and also the Sociology approach this problem from an other side. There is not consensus in the fundamental questions affecting the topic. Much easier to live in the faith that we may make nothing, than go to the street and recognise the problems with an open eye.

Irodalom

A funkcióképesség, fogyatékossg és egészség nemzetközi osztályozása (FNO) 2003. <http://www.orszi.hu/iranyelvek/FNO.pdf>.

Goffman, Erving 1998

Stigma és szociális identitás. In *Megismerés, előítélet, identitás. Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény*. Szerk. Erős Ferenc. Új Mandátum – Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest.

Giddens, Anthony 2003
Szociológia. Osiris Könyvkiadó, Budapest.

Szociális és Munkügyi Minisztérium honlapja.
Elérhető: <http://www.szmm.gov.hu/> Letöltés
dátuma: 2010. november 14.

Ignác Beáta 2003
A fogyatékos emberek Európába mennek.
MEOSZ, Budapest.

Illyés Sándor 2000
A magyar gyógypedagógia hagyományai és alapfogalmai. In Illyés Sándor szerk. *Gyógypedagógiai alapismeretek*. BGGYTF, Budapest.

Kálmán Zsófia – Könczei György 2002
A Táigetosztól az esélyegyenlőségig.
Osiris, Budapest.

Laki Ildikó – Kabai Imre 2010
Fogyatékossgal élő fiatal felnöttek társadalmi integrálódásának esélyei és lehetőségei a mai Magyarországon (Alapadatok).
L'Harmattan, Budapest.

Lévai Katalin szerk. 1995
Kötet az egészségkárosultakról. *Esélyfüzetek 3*.

A Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény. Szociális és Munkügyi Minisztérium 2006. <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16485>

Tóthné Aszalai Anett

LOGOPÉDIAI TEVÉKENYSÉG, DADOGÓ GYERMEKEK KOMPLEX KEZELÉSE

„Rossz voltam, s te azt mondtad, jó vagyok.
Csúf, de te gyönyörűnek találtál.
Végig hallgattad mindig, amit mondtam.
Halandóból így lettem halhatatlan”
(Pilinszky János)

A dadogás komplex jelenség, a tünetek kiterjednek a beszéd valamennyi megnyilvánulási formájára, a beszédmegértésre, a beszédre, az írásra, az olvasásra, és a társas érintkezés nem verbális formáira. A tanulmány az óvodás korú dadogó gyermekek komplex logopédiai ellátásának modelljét mutatja be, mely a környezet intenzív bevonását feltételezi a terápiás folyamatba. Elemzi az együttműködés szintjeit, területeit, a logopédiai foglalkozások módszereit. Ismerteti a modell gyakorlati alkalmazását, azt a logopédiai tevékenységet, mely 13 éve az Aranyossy Ágoston Általános Iskola, Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény és Nevelési Tanácsadó Intézményében Hódmezővásárhelyen zajlik.

Bevezetés

Az ember társas lény. A kommunikáció az emberi kapcsolatok alapja, a túlélés, az optimális alkalmazkodás feltétele. A kommunikáció során információ, gondolatok, érzések továbbítása és értelmezése történik. A hatás azonban bizonyos esetekben nem az elvártnak megfelelően alakul. Kommunikációs zavarról akkor beszélünk, ha redundanciával, az információ ismétlésével, és az intenzitási hatás erősítésével, a hatásfok változtatásával sem jön létre megfelelő minőségű kommunikáció (Buda 1986). Azokban az esetben, amikor a nyelvi kompetencia, annak fejlődése, használata eltér a többségi nyelvhasználókéétól, akkor beszédhibáról, beszéd- és nyelvi zavarról, beszédbeli akadályozottságról, beszéd fogyatékosról beszélhetünk. A beszédhiba következtében sérül az információk átadása, értelmezése, az interperszonális kapcsolatok sikeressége; az alkalmazkodás, mely súlyos következményekkel jár a személyiség egészére, a társadalmi beilleszkedésre. A logopédus végzettségű szakember nyújt segítséget a beszédhibás, beszéd fogyatékos, akadályozott gyermekeknek, fiataloknak és felnőtteknek

képességeik fejlesztéséhez, funkciózavarainak korrekciójához, kompenzálásához, életviteli nehézségeik kezeléséhez, rehabilitációjukhoz, környezetük rendezéséhez, társadalmi integrációjukhoz.

A logopédiai tevékenység

A logopédiai tevékenység a beszéd-, hang-, és nyelvi zavarban szenvedő egyén egész személyiségét érintő pedagógiai jellegű gyógyító nevelés (Fehérné 2001). A beszédkórformák sérülés-specifikus korrekciója komplex logopédiai tevékenységben nyilvánul meg. A prevenció, a beszédhibák megelőzésére koncentrálnak; ez felvilágosítás, tájékoztatás, szűrés formájában valósulhat meg. A tevékenység színtere az óvoda, iskola, szülői fórumok, a média területei. A korai időszakban felismert veszélyeztetettség célirányos fejlesztést igényel, mellyel megelőzhető az egyéb másodlagos tünetek kialakulása, a beszédhiba súlyosbodása. A logopédiai tevékenység a közoktatási intézményekben, szakszolgálatokban, logopédiai intézményekben, az egészségügyi ellátás rendszerén belül valósul meg. A részletes logopédiai vizsgálat a szakszerű diagnózis felállítását teszi lehetővé. A vizsgálat területeit az életkor, a beszédhiba fajtája, súlyossága határozza meg és logopédiai vizsgálati eljárások, tesztek alkalmazását jelenti. Az első találkozás a családdal rávilágíthat a beszédhibás egyén és család terápiás motivációjára, melyből a prognózisra lehet következtetni. A megismerés fontos része a részletes anamnézis felvétele. Rendszerint az édesanyával, édesapával történő strukturált beszélgetést jelent. Az anamnézis segítséget nyújt a beszédhiba oki hátterének felismerésére. Az anamnézis és az elvégzett vizsgálatok, megfigyelések adatai alapján a logopédus szakember kezelési tervet, fejlesztési tervet készít, mely a beszédjavítás, a terápia alapja. Ezt követi a logopédiai terápia szakasza, mely kommunikációs-, beszéd-, és egyéb képességek fejlesztését célzó gyakorlatok rendszere. A terápia fontos eleme a környezet bevonása a folyamatba. Egyes beszédhibák esetében a logopédiai terápia gyógyszeres kezeléssel, pszichoterápiával egészül ki. A sikeres terápiát utógondozás, a gyógyultnak minősített beszédhibás személy nyomonkövetése zárja.

A logopédiai terápia sikeressége több tényezőtől függ; a beszédhiba etiológiai hátterétől, fajtájától, súlyosságától, komplexitásától, a beszédhibás személy terápiais motiváltságától, a diagnózis időpontjától, a terápiais segítség gyakoriságától, a szakemberek felkészültségétől. Ugyanakkor meghatározó faktor a beszédhibás személy környezeti háttere, a család, az oktatási színtér mint támogató, segítő közeg.

A dadogás meghatározása

A dadogás eredete, gyógyításának kérdése régóta foglalkoztatja a kutatókat. Annak ellenére, hogy bőséges szakirodalom, tanulmány írja le a vizsgálatokat, tapasztalatokat, kísérleteket a dadogó személyekkel kapcsolatosan, mégsem adható egyértelmű válasz a dadogás okaira, kezelésére. A dadogás sokféle tünetben, formában jelenik meg. A tünetek az egyes kommunikációs helyzetekben, környezeti hatásokra (időjárás vagy hormonális változás, stressz) erősödhetnek, gyengülhetnek, időszakosan meg is szűnhetnek. Nincs két egyforma dadogás, ahogyan nincs két egyforma dadogó ember sem. „Minden meghatározás hordoz ellentmondásokat, és egyik sem fedi teljesen a valóságot” (Lajos 2003:11).

A hétköznapiakban arra a személyre mondjuk, hogy dadog, aki nem beszél folyamatosan, megakad, nehezen tudja magát kifejezni. Hagyományos meghatározása szerint „a dadogás a beszéd összerendezettségének a zavara, amely a ritmus és az ütem felbomlásában, a beszéd görcsös szaggatottságában jelentkezik” (Kanizsai 1955, idézi Mérei és Vinczéné 1991:6). Ez a definíció a dadogást szűken értelmezi, megragadva azokat a főbb beszédtüneteket, amelyeket a hallgató észlel, amikor egy dadogó emberrel kommunikál. A beszédben megfigyelhető megnyilvánulás azonban csak egyetlen jellemző a multifaktoriális tünetegyüttesből, mely a személyiség pszichoszomatikus hátterén speciális hajlam és összetett hatások együtteseként jelentkezik (Vékássy 1987).

A dadogás meghatározásai két csoportra oszthatók (Lajos 2009). Az egyik csoportba azok tartoznak, amelyek a másik fél által jól érzékelhető tüneteket írnak le, de nem foglalkoznak az etiológiával, az oki háttérrel. Ezek az úgynevezett tüneti meghatározások. A másik csoportba azok a definíciók

tartoznak, amelyek megpróbálnak magyarázatot adni a dadogás hátterére, leírva a kialakulást elősegítő tényezőket. Az egyik oki definíció szerint a dadogás alkatilag meghatározott, pszichésen kiváltott beszédneurózis, amely a személyiségre nézve is több irányban hatással van (Mérei és Vinczéné 1991:6).

A dadogás multifaktoriális jelenség, kialakulásával több tudományterület is foglalkozik, saját megközelítési szemléletükből kiindulva. A szociológia az interperszonális tevékenység és érintkezés megzavart viszonyaira adott reakciókban, a társadalmi kapcsolatok során kialakuló konfliktusokban keresi az okokat és von le következtetéseket. A dadogást mint a fogyatékoság egyik típusát, sajátos társadalmi viszonyként értelmezi, melyben meghatározó az ép emberek fogyatékosokról kialakított képe (Bánfalvy 2003). A fogyatékoságok, így a beszéd fogyatékoság is társadalmilag határozódik meg. A fogyatékoság a szokásostól való eltérésként értelmeződik az emberi közösségekben. Szociológiai nézőpontból a fogyatékosági kategóriákon belül a dadogás a beszédzavarok közé sorolható, pontos meghatározása azonban nehéz feladatnak tűnik. Minden olyan beszédbeli jelenség ebbe a kategóriába tartozhat, ami a rendes beszédetől eltér. Azonban a rendes beszéd is viszonylagos fogalom.

Az orvostudomány az idegrendszer rendellenességeire hívja fel a figyelmet dadogás esetében. Központjában az örökletesség, laterális dominancia, konstitúció, vegetatív labilitás áll. Schwartz szerint a dadogás hangszalag-nyitogató tanult magatartásforma, vagyis a dadogás egy reflextevékenység (Schwartz 2010). A BNO rendszerében (Betegségek Nemzetközi Osztályozása) a dadogás mint betegség, a Mentális és viselkedészavarok főcsoportban, a viselkedés és emocionális rendellenességek gyermek vagy serdülőkorú kezdetű csoportban található. Meghatározása szerint a dadogás a beszéd ritmikus áramlását megszakító gyakori ismétlése, elnyújtása hangoknak, szótagoknak, szavaknak, gyakori tétovázás vagy szünetek által. Akkor tekintik zavarnak, ha a beszéd folyamatosságát jelentősen megzavarja.

A nyelvészet a gondolkodás és a nyelvi fejlődés nehézségeire utal a dadogás meghatározásában. A dadogást mint megakadás-jelenséget írja le, vizsgálva a nyelv és beszéd törvényszerűségeit, a grammatikai rendszer sajátosságait, a megakadásokat előidéző szavakat (Gósy és Bóna 2007).

A pszichológia az érzelmi élet fejlődésének nehézségét, a szülő-gyermek kapcsolat zavarait, a viselkedés-alkalmazkodás problémáinak egyik lehetséges kifejeződésének tekinti a dadogást. Egyes kutatások szerint dadogó gyermekek előtörténetében gyakori az anyától való tartós távollét, így a dadogás az anyában való megkapaszkodás frusztrációjaként értelmezhető (Klaniczay 2001).

A gyógypedagógia, logopédia alapfogalmai a beszédben akadályozottság, beszédfigyatlanság, beszédhiba, beszédzavar, melyek különféle károsodások következményeként jelennek meg és gátolják az egyén és környezete közötti interakciót. Az öröklött, veleszületett, szerzett, organikus, funkcionális, pszichés és környezeti okok következtében kialakult beszédhibák, hang-, beszéd- és nyelvi zavarok a legenyhébb artikulációs eltéréstől az egész kommunikációt érintő súlyos zavarig terjedhetnek. Luchsinger felosztása szerint a beszédzavarok egyik fajtája a beszédritmus zavarok; ezen belül elkülöníti a dadogást és a hadarást (Fehérné 2001:68). A logopédia tudománya a dadogást komplex jelenségként értelmezi, ahol a tünetek kiterjednek a beszéd valamilyen megnyilvánulási formájára, a beszédmegértésre, a beszédre, az írásra, az olvasásra, és a társas érintkezés nem verbális formáira.

A kutatók a dadogás meghatározásakor különböző tényezőket vettek figyelembe. A más-más irányból közelítő próbálkozások egyike sem tekinthető minden dadogóra, a dadogás minden formájára hatékony módszernek. Minden szakember, aki a dadogás meghatározásával foglalkozott, közelebb jutott a jelenség pontosabb értelmezéséhez, hozzájárulva a súlyos beszédzavarral küzdő személy megsegítéséhez, a terápia hatékonyságához.

A dadogás etiológiájáról

A vizsgálati adatok szerint a dadogás gyakorisága 1%; 88%-ban 7-8 éves kor előtt alakul ki, legkorábban a mondatokban beszéls időszakában, 2-3 éves korban (Lajos 2009).

A dadogás gyakori beszédhiba, kialakulásának okait sokféle szempontból vizsgálták, ezek a vizsgálatok különböző eredményre jutottak. A korai dadogás kialakulásával foglalkozó kutatók feltételezése szerint a dadogás hátterében több tényező állhat, ezek közül meghatározó a nyelvi készségek zavara

(megkészt beszédfejlődés, nyelvi gyengeség, fokozott introspekciós készség) illetve a szülői reakciók (ambivalencia, teljesítmény-centrikusság, túl magas elvárások). Egyes kutatások szerint, a dadogás akkor alakul ki, amikor a gyermek megtanul kommunikálni és hirtelen nagy változások jönnek létre a nyelvi rendszerében (Bernstein 1997, idézi Lajos 2002). Dadogó gyermeknél az is elképzelhető, hogy fejlettebb önmegfigyelési képességgel rendelkeznek. Ezért a nyelvi fejlettebb, de a hallási figyelem terén éretlenebb gyermekek a beszédfolyamatosági zavarokra kevésbé reagálnak. A dadogó gyermek azonban, érzékelve beszéd-nehézségeit, ezekre egyre jobban odafigyel. A túlzott figyelem növeli a feszültséget, az elakadások számát és rögzíti ezzel a beszédtüneteket. Az így létrejött körfolyamat fokozza a beszédfélelmet, amely a dadogás rögzülését eredményezheti (Postma és Kolk 1993).

A szülők személyisége, attitűdje az interakciók során hat a gyermekre. Az interakcióban, a gyermekkel folytatott beszélgetésben megfigyelhető az, miként viszonyul a szülő gyermekéhez, problémáihoz. Ha nem tudja elfogadni, nem is néz rá, türelmetlenül kijavítja, félbeszakítja, esetleg megismételteti. Ha el tudja fogadni, akkor odafigyel rá és nyugodtan, türelmesen végighallgatja gyermekét.

A dadogás kezelése

A 2008/2009-es Közoktatási Statisztika szerint Magyarországon a közoktatási intézményekben dolgozó logopédusok az adott tanévben 1482 fő dadogó gyermeket, tanulót regisztráltak. Ebből 727 fő volt óvodás korú, 175 fő részesült intenzív terápiában, 146 gyermek beszédhibája szűnt meg és 336 fő beszédjavításban nem részesült, a következő évre előjegyzett. A statisztikai adatokból az látható, hogy a beszédjavításban részesülő dadogó gyermekek közel fele óvodás korú. Viszonylag kevés azonban azoknak a száma, akik heti több órában, vagyis intenzív terápiában részesülnek. Elgondolkodtató az adat, hogy a dadogó gyermekek közel negyede nem részesül terápiában, előjegyzett a következő tanévre. A logopédusok minősítési rendszere alapján, a tanév során beszédjavításban részesülőök csupán tizedének szűnt meg a beszédhibája. Ezen adatok sokféle okra vezethetők vissza. A dadogás komplex hátterű beszédhiba, kezelése sok esetben hosszútávú, esetleg több évig tartó terápiát igényel. A kezeléshez speciális eszközök, intézményi háttér szükséges, jól működő

dó szakmai teammel. A dadogó gyermekek kezelése a logopédustól nagyfokú elkötelezettséget, alapos felkészülést, a társtudományok területén is sokszínű ismereteket követel. A szakemberek túlterheltek és az is előfordul, hogy módszertani hiányosságok szolgálnak magyarázatul. Elavultnak mondható az a logopédiai szemlélet, miszerint a korai életkorban néhány tanács elegendő lehet a dadogás kezeléséhez.

Az óvodás korú dadogó gyermekek terápiájában többféle módszert alkalmaznak a logopédusok: Minicsoport-terápia (Mácsainé Hajós Katalin, Tarkovác Ágnes, Juhász Ágnes), Művészeti terápia (Schmidtné Balás Eszter), Intenzív terápia (Vinczéné Bíró Etelka), RIT terápia (Lajos Péter és Rudas Zsuzsa). A módszerek egyik csoportja a beszédhibás személyt állítja a középpontba, a beszédhibára koncentrálnak, beszédtechnikai gyakorlatokkal. Azonban a dadogás kialakulásával foglalkozó kutatók feltételezése szerint a dadogás hátterében összetett tényezők állnak. A komplex logopédiai szemlélet szerint csak a gyermek környezetével való aktív együttműködéssel és befolyásolásával várható kedvező eredmény. A gyakorlatban azonban a logopédiai tevékenység a gyermekre koncentrálnak, a szülő aktív részvétele a logopédiai foglalkozásokon nem általános.

A szakirodalom a dadogó gyermek szüleivel való foglalkozás különböző formáit ismerteti. Leggyakoribb forma a szülők részvétele az otthoni gyakorlatban, házi feladat készítésében. Tanácsadással, egyéni beszélgetéssel fokozható az otthoni gyakorlat sikeressége. A szülővel folytatott strukturált beszélgetés három formája különíthető el: diagnosztikus, mely a család gyermek-megismerésére szolgál; pedagógiai, mely tájékoztat és ismereteket nyújt a beszédhiba hátteréről; és terápiás, mely a segítő technikák és folyamatok megismerésére szolgál (Mérei és Vinczéné 1991). A kapcsolattartás egyik eszköze a gyakorló füzet, üzenő füzet. Ebben a szakember pontos instrukciókkal ellátott otthoni feladatokat ad a szülő számára. Gyakran alkalmaznak előre összeállított feladatsomagokat is. Kevésbé gyakori a családlátogatás, szülői értekezlet, fogadó óra, iskolai nyílt napok, szülőklub rendezvényei, melyek további lehetőséget kínálnak a szülő-logopédus kapcsolattartásra. Ezek az alkalmakon lehetőség nyílik az információbővítésre, tájékoztatásra a beszédhibákról, egyéb kezelési lehetőségekről. A súlyos beszédhibák esetében a szülő számára tájékoztató füzet állítható össze, videófelvétel készíthető, szak-

irodalom ajánlható. A logopédusok rendszeresen ajánlanak interneten is elérhető szakirodalmat, honlapokat, fejlesztő játékokat és feladatlapokat. A dadogás súlyos beszédhiba, mely nem kezelhető, fejleszthető csak a környezet, elsősorban a szülők aktív, célirányos bevonásával.

A dadogás terápiájának modellje

Hódmezővásárhelyen az Aranyossy Ágoston Óvoda, Általános Iskola, Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény és Nevelési Tanácsadó intézményében 13 éve foglalkozunk dadogó óvodás gyermekek logopédiai ellátásával. Terápiás szemléletünk alapja a komplex művészeti terápia, a Kokas Klára által kidolgozott „komplex esztétikai nevelés” dadogókra alkalmazott változata, melyet Schmidtné Balás Eszter dolgozott ki (Balás 1990). Ezt a módszert alkalmazzuk óvodás korú dadogó gyermekek csoportos kezelésére. A terápia nem a beszédhibára, hanem a dadogó gyermekre és környezetére együtt összpontosít. A dadogás kezelése speciális szaktudást igényel, ezért modellünkben a gyermekcsoportot logopédus vezeti, és pszichológus ko-terapeutaként vesz részt a foglalkozásokon. Így valósul meg a szakemberek közötti folyamatos együttműködés a súlyos beszédhibás gyermekek ellátása során. A terápia célja: művészi élmények, alkotó tevékenység által a személyiség fejlesztése, s ezen keresztül indirekt módon a kommunikációs nehézségek, beszédtünetek enyhítése. Mi történik a foglalkozáson? A gyerekek azt mondanák: „gyönyörűen énekelünk”, „szépen táncolunk” és „csodaszépet festünk”. A foglalkozás területei: ének-zene, mozgás, ábrázolás. A bizalmat nyújtó terápiás légkör, a biztonságot nyújtó szabályok, a rendszeresen ismétlődő játékok a gyermekek számára az állandóság, biztonság érzetét nyújtják. Erősítik az önbizalmukat, önértékelésüket, kreativitásukat, és ezen keresztül a beszédtünetek is enyhülnek. A terápia helyszíne az Intézmény barátságos, megfelelően felszerelt csoportszobája. A csoportba a térségben dolgozó logopédusok és óvónők javaslata alapján kerülnek a gyermekek. A terápia fő területei: pedagógus tréning, szülőcsoport, gyermekcsoport, foglalkozások a szülő részvételével.

Óvodás korú gyermekek esetében a beszédzavar még ritkán tudatos. A szülőket, a családot, az óvodát zavarja leginkább a beszédhiba, és a pedagógusoknak nincs elegendő információjuk a meg-

felelő segítő technikák alkalmazásáról. Ez indokolja modellünkben azt a segítő tréninget, melyet a csoportba járó dadogó gyermekek pedagógusai számára dolgoztunk ki. Érzékenyítő tréningünk célja az információbővítés a dadogás okairól, folyamatáról, a segítő technikák bemutatásával és sajátélményű megtapasztalásával.

A jelentkezést követően, az első találkozáskor kerül sor a részletes anamnézis felvételére több ülésben. A logopédus, pszichológus közötti munkamegosztás szerint általában a pszichológus veszi fel a biológiai, orvosi, szocio-kulturális anamnézist, valamint az intézményben kidolgozott szülői hatékonyságot és elégedettséget vizsgáló tesztet (Szél 2010). A logopédus feladata a részletes beszéd-anamnézis felvétele, a jelen állapot megismerése, magnó- vagy videófelvétel készítése. A differenciáldiagnózis felállítása után egyéni vagy csoportos logopédiai vagy pszichoterápiát javasolunk, néhány esetben pszichiáter szakorvos vizsgálatát. A logopédiai csoportba kerülés feltétele a terápiás szerződés elfogadása mind a szülő, mind a gyermek részéről.

Az együttműködés a terápiában több szinten is megjelenik. Jelenti a gyermekkel, szülővel és a szakemberekkel történő együttműködést is. Havonta egyszer a szülők (általában az anyák) részvételével tartjuk a foglalkozást. A szülő aktív jelenléte a foglalkozáson kevésbé általános a logopédiai gyakorlatban. A közös foglalkozás különleges alkalmat jelent a gyermek, szülő, logopédus kapcsolatában egyaránt. Közös lesz az élmény, a játék a foglalkozáson, mely fokozza a terápiás hatást. Az anyák is átélhetik a gyakorlatok oldó, lazító hatását. Olyan játékokat választunk a tervezés során, melyek erősítik a szülő-gyermek kapcsolatot, a szülői kompetenciákat, a kreativitást, önbizalmat, segítik a leválást. Páros lazító- és légzőgyakorlatok, hanggyakorlatok, bizalomgyakorlatok, dramatikus játékok, átváltozások, közös ábrázolás alkotja a logopédiai óra fő részeit. A logopédus-pszichológus terapeutapár modell folyamatos mintát biztosít a szülők számára az interaktív folyamat során, a beszélgetésekben, játékokban. A kommunikációjuk, hangvételük, kérdéseik, empátiás készségük, a gyermek dicsérete és irányítása, fegyelmzése a gyermek teljes elfogadását tükrözi. Ezt a mintát közvetítjük, és indirekt módon adjuk tovább a szülők számára is; a beszédhibás gyermek teljes elfogadását, hogy kiteljesedjen személyisége, s hogy ezen az úton a beszédhibája is enyhüljön, megszűnjön.

A pszichológus szakember vezeti a gyermekcsoport mellett működő, a dadogó gyermekek szülei számára indított szülőcsoportot is. Ez a csoport havonta egy alkalommal a gyermekek nélkül ül össze. A szülőcsoport fontos visszajelzést jelent a szülők számára; a csoportdinamika hatását használja fel, hogy változást érjen el a szülők magatartásában gyermekükkel kapcsolatban. A szülőcsoport feladata a szülőszerep megerősítése, a büntudat enyhítése, feldolgozása. A szülőknél gyakran tapasztalható, hogy nehezen fogadják el a dadogó gyermeküket. Szorongást, tehetetlenséget, agressziót éreznek. A szülőcsoport egyik célja, hogy elfogadtassuk a gyermeket, hibáival és értékeivel együtt. A szülőcsoport témái: az anya-gyermek kapcsolat természetének megfogalmazása, a gyermekneveléssel járó sikerélmények feltárása, a csoporttagok közti társas támogatás kialakítása, a szülők megküzdési módjainak azonosítása, egymás konfliktus-megoldási stratégiáinak megismerése, a szülő-gyermek kapcsolat erősítése a gyermekterápia iránti elkötelezettség fenntartása, a család és barátok társas támogató szerepének tudatosítása.

Összegzés

Az óvodás korú dadogó gyermekek komplex ellátása feltételezi a környezet, a család, az óvoda aktív bevonását a terápiás folyamatba. A pedagógusok számára alkalmazott érzékenyítő tréning, az anya részvételével zajló logopédiai foglalkozás, a szülőcsoport alkalmazása a logopédia egyéb területein is hatékony eszközként alkalmazható. A szülő kompetens személy a gyermeke terápiájában, érezheti, hogy tehet valamit a gyermeke fejlődéséért. Ez a hatás nagymértékben fokozhatja a terápia hatékonyságát. Az aktív terápiás részvétel a sikeres beszédjavítás záloga.

Absztrakt

A dadogás a beszéd összerendezettségének zavara. A mai szerzők egy része kommunikációs zavaroként említi, ahol a tünetek kiterjednek a beszéd valamennyi megnyilvánulására; a kommunikáció minden szereplőjére. A dadogás súlyos beszédzavar, mely csak a szülők aktív, célirányos terápiás bevonásával fejleszthető. A logopédiai tevékenység olyan gyógyító nevelés, mely a beszéd-, hang-, és nyelvi zavarban szenvedő egyén egész személyiségét érinti.

ti. A tanulmány az óvodás korú dadogó gyermekek komplex ellátásának modelljét kívánja bemutatni, mely az anya intenzív bevonását feltételezi a terápiás folyamatba. Ismerteti a modell gyakorlati alkalmazását, azt a logopédiai tevékenységet, mely 13 éve az Aranyossy Ágoston Általános Iskola, Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény és Nevelési Tanácsadó Intézményében Hódmezővásárhelyen zajlik.

Kulcsszavak: dadogás, logopédia, terápia

Abstract

Stuttering is a disorder of language arrangement. Some specialists consider this as a communication disorder where symptoms extend to all manifestations of speech and to all participants of communication. Stuttering is a severe speech disorder which can only be improved by the active and aimed therapeutical involvement of parents. Speech therapy is a special education affecting the entire personality of the individual with speech, voice or language disorder. The essay introduces the model of kindergarden age stutters' complex education that requires the intense involvement of mother in the therapy. Demonstrates this model in praxis the thirteen years of speech therapy at Agoston Aranyossy Elementary School, Universal Special Education Methodology Institution and Educational Counseling Institution, Hódmezővásárhely.

Irodalom

- Balás Eszter 1990
A dadogás komplex művészeti terápiás programja. Országos Pedagógia Intézet, Budapest.
- Bánfalvy Csaba 2003
Gyógypedagógiai szociológia. On-line forrás: <http://text.disabilityknowledge.org/Bánfalvy-Szociol.pdf> [2010. október 17.]
- BNO Betegségek Nemzetközi Osztályozása.* Forrás: http://tamogatoweb.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=58:bno--betegsegek-nemzetkoezioztalyozasa&catid=52:pdf-konyvtar&Itemid=64 [2010. október 17.]
- Buda Béla 1986
A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. Animula, Budapest.
- Fehérné Kovács Zsuzsa 2001
Beszédben akadályozottság. In Mesterházi Zsuzsa szerk. *Gyógypedagógiai Lexikon.* Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskola, Budapest.
- Fehérné Kovács Zsuzsa 2001
Logopédiai folyamat. In Mesterházi Zsuzsa szerk. *Gyógypedagógiai Lexikon.* Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskola, Budapest.
- Gósy Mária és Bóna Judit 2007
Hogyan dolgozzuk fel a spontán közlések megakadás-jelenségeit? *Magyar Tudomány*, 167. 3:259-261.
- Közoktatási Statisztika 2008/2009
Beszédjavításban részesültek száma a beszédhibatípusa szerint. Forrás: www.ohkir.gov.hu/stat08aggr/Default.aspx [2010. október 3.]
- Lajos Péter és Lőrincz József 2002
A dadogás, mint a nyelvi képességek funkciójának zavara. *Gyógypedagógiai Szemle*, Különszám, 94-105.
- Lajos Péter 2009
Dadogásról mindenkinek. Pont Kiadó, Budapest.
- Mérei Vera és Vinczéné Bíró Etelka 1991
Dadogás I. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest. 6.
- Pilinszky János 1976
Átváltozás. In *Kráter. Összegyűjtött és új versek.* Forrás: <http://www.terebess.hu/haiku/pilinszkyj.html> [2010. november 7.]
- Schmidtné Balás Eszter 1999
Óvodáskorú dadogó gyermekek terápiája szülőcsoporttal. *Gyógypedagógiai Szemle*, 27. 4:283-295.
- Schmidtné Balás Eszter 2004
Képes könyv a dadogásról és más dolgokról. Közhatalmú Alapítvány a Dadogókért, Budapest.
- Schwartz, M. F. 2010
Soha többé dadogás. Démoszthenész Egyesület, Budapest.

Szél Erzsébet 2010

*Gyermekterápiát kísérő csoportos szülőkonzultáció
feltételeinek megteremtése. ELTE Pedagógiai
Pszichológiai Kar. Szakdolgozat.*

Vékássy László 1987

*A dadogók komplex kezelése. Medicina, Buda-
pest.*

Matatek Judit

TÉRHASZNÁLAT ÉS TÉRÉRZÉKELÉS EGY BUDAPESTI LÁTÁSSÉRÜLT KÖZÖSSÉGBEN¹

„A hullámokat az számlálja,
aki sötétben hallgatja a hullámverést
és nem az aki látja a tengert”
Weöres Sándor

Bevezetés

1. A témához való kapcsolatom

Nagyon sokáig fejtörést okozott nekem, hogy milyen témát kutassak, milyen terepet válasszak. Sokáig nem tulajdonítottam elég figyelmet annak az egyszerű kulturális antropológiai alaptézisnek, amit Boglár Lajos tanár úr és később minden tanárom nagyon sokat hangoztatott: „A terep választ téged”.

Azt gondoltam, hogy nekem is valami külföldi témát kell keresnem, vagy ha hazai, akkor is etnikumokkal kapcsolatosat. Csak mostanában jöttem rá, hogy milyen hihetetlen jó terepem van és mekkora előnyt élvezek ezen a területen mindenkiel szemben. Helyzetemből adódóan (látássérült) nálam jobban résztvevő megfigyelője senki sem lehet egy vak csoportnak. Egy olyan csoportot választottam, amelynek már 3 éve én is tagja vagyok. A csoportkohéziós erő a sport, vagyis a futás. Mivel a csoport magát egyszerűen csak „futós csoportnak” nevezi, így a továbbiakban én is ezt használom.

A témát tudomásom szerint még senki nem dolgozta fel a vakok szempontjából. Nagyon sok szakirodalmat lehet olvasni, amit gyógypedagógusok és más terület szakértői írtak látássérültekről, de egyikük sem vakként tette mindezt. Különböző társadalomtudománnyal foglalkozó, illetve ilyen területen dolgozó emberek abba a hibába szoktak esni, hogy jelenségek, ismeretek, tapasztalatok, statisztikák alapján akarják megmondani, meghatározni, hogy annak az adott csoportnak mi a baja, mi a jó neki, mire van szüksége. Én úgy gondolom, hogy inkább kérdezzük meg a szerintünk a csoporthoz tartozó embereket mindezekről, próbáljuk megélni az ő életüket, helyzetüket. És akkor, csak akkor lehetünk objektív és résztvevő megfigyelői egy kulturális, társadalmi jelenségnek.

¹ /Az írás keletkezési ideje: 2007. január 30./

Ez a dolgozat akcióantropológiai szempontból sem lenne rossz, mivel segítséget adhat a látóknak, hogy közlekedéskor mikor és hogy segítsenek egy nem látó embernek. De én inkább most városantropológiai megközelítésből fogom vizsgálni a témát. Én tehát ezt a dolgozatot nagyon fontosnak tartom mindenféle szempontból. Egyrészt a látóknak segítség, hogy nekünk mi a nehézség, másrészt így összefoglalva még nem került napvilágra a látássérültek térérzékelése, ezért más nem látónak is segítség lehet, hogy milyen szempontokat vegyen figyelembe.

Nagyon fontosnak tartom, hogy a dolgozat egy kiragadott csoportról szól, ezért nem szabad általános érvényűnek tekinteni a dolgozatban megfogalmazódott teóriákat, problémákat, megoldásokat. Ezért senki nem használhatja fel ezen dolgozat tartalmát semmilyen formában az én beleegyezésem nélkül, kiragadott idézeteket sem, mert esetleg rossz értelmezés miatt más lesz a lényeg, mint ami valójában.

2. Ismerkedés a csoporttal

A Futós csoport 2003 óta működik. A Hélios Mozgásakadémia által kitalált program adott keretet ennek a csoportos futásnak. Ők (látók) kitalálták, hogy mivel nekik amúgy is nagyon fontos a futás, mint mozgásfajta, ezt tegyék úgy, hogy másnak is örömet szerezzen. Vakok csak úgy tudnak futni hosszú távon, ha egy látó segít nekik. Mind a ketten egy kendőt vagy valami mobil összekötőt fognak, így mindkettőjüknek mozoghat a keze.

Így a csoportnak vannak látó és nem látó tagjai is. Én most csak a nem látó emberekkel, az ő térérzékelésükkel szeretnék foglalkozni. A csoport minden héten egyszer fut a Margitszigeten. Általában egy szigetkört, aminek a hossza 5,3 kilométer. Van olyan is, aki már többször is teljesíteni tudja ezt a távot, de van olyan is, aki a MAC pályáján fut 400 métereket. Nem az a lényeg ki mennyit fut, hanem hogy mozogjanak.

A továbbiakban, a dolgozatomban szereplőket a monogramjukkal fogom jelezni. A csoportnak 7

aktív látássérült tagja van: GJ, RT, NG, KY, NSZ, KL és magamat is ide számítom. Plusz van még körülbelül 5 olyan tagja, akik nem járnak rendszeresen.

A csoport megalakulása óta GJ, RT, NG vesz részt a futásokon. NSZ és én 2004 őszétől futunk és KY 2005 tavaszától tagja a közösségnek. KL pedig 2005 őszétől jár futni ezzel a társasággal. Akik alkalmanként járnak, róluk nem is adok teljes tájékoztatást. Akik teljesen vakok a csoportból: KL, KY, NSZ és én. GJ-nek is nagyon kevés a látásmaradványa, de a világosabb, sötétebb részeket meg tudja különböztetni. Így a közlekedésben sokszor tud a látására hagyatkozni. Például ha egy sötétebb kapualj mellett megy el, akkor azt meglátja anélkül, hogy más érzékszervét kéne használnia. Fényt lát, tehát ha egy helyen egy világosabb rész határozottan elüt a többitől, akkor azt megtalálja, de amúgy abszolút a fehér botra, a fülére és a későbbiekben ismertetett érzékelésekre hagyatkozik.

RT-nek van egy kis látásmaradványa, de például este már nem tud teljes biztonsággal közlekedni, mert akkor már nem lát. A közlekedésnél is csak úgy tudja ezt hasznosítani, ha nem esik ki a látóteréből az akadály. Tehát egy pocsolya neki is gond és a buszok számozását sem látja.

NG hasonlóan lát egy kicsit, de neki talán még kevesebb a látásmaradványa. Ő sokkal inkább hagyatkozik a botjára, mint RT. Azt nagyon nehéz meghatározni, hogy akinek van valamennyi látásmaradványa, az pontosan mennyire lát. Vannak kategóriák, amibe a hivatalos szakirodalom besorolja őket, de ez nem határozza meg teljes pontossággal azt, hogy látása mennyi könnyebbséget jelent számára egy teljesen vakhoz képest. Ezek a fogalmak nagyon szubjektívek, ebbe nem is mélyednék bele.

A csoport tagjai 24 és 37 év közötti látássérültek. NSZ és KY házasságban élnek és van egy kisbabájuk. GJ és RT tartós párkapcsolatban élnek, együtt. KL házasságban él, látó férje van. NG egy kollégiumban lakik Budapesten. Én egyedül tartok fenn egy budapesti lakást, de a látó kedvesemmel élek.

Egy fogyatékos embernél nagyon fontos, hogy hol és milyen környezetben él. Kitől tud segítséget kérni, illetve milyen lehetőségei vannak egyébként a segítségére.

A csoporthoz tartozó összes látássérült önállóan közlekedik. Tehát ha kell, egyedül megy el bizonyos helyekre. Az, hogy önállóan közlekedik, még nem jelenti azt, hogy bárhova el tud menni egyedül. Ez ugyanis sok mindentől függhet. Például, hogy milyen környezetben nőtt fel, a családja hogy viszonyul a fogyatékosához, mennyire talpraesett, mennyire határozott stb. Sokan úgy gondolják, hogy minden csak azon múlik, mennyire akar valaki valamit. Nem szabad elhagynia magát, mert azzal nem jut előrébb. GJ így gondolja: „Az ügyességnél sokkal fontosabb a hozzáállás.”²

Arra a kérdésemre, hogy aki nem megy el velük futni, vajon azért nem, mert nem talál el a szigetre, illetve nehézséget okoz neki odamenni, GJ így válaszolt:

„Nem kell egyedül betalálni a Szigetre. Szerintem, aki ide fél eljönni a közlekedés nehézsége miatt, az máshova sem nagyon megy, maximum a megszokott útvonalakon közlekedik. Bár ha nagyon akarja valaki, ezt az útvonalat is meg tudja tanulni.”³

Csésfalvay Zoltán így ír a közlekedésről: „Szemlátomást, csak a turisták böngészik elmélyülten a várostérképeket, a 'bennszülöttek' ilyen segédeszközök nélkül is eligazodnak városukban. Működik valami, ami mindenféle 'gombolyag' vagy térkép nélkül is képessé tesz bennünket arra, hogy akár 'bekötött szemmel' is eligazodjunk a nagyvárosi zürzavarban. Létezik valami, egyfajta gondolati kép, ha úgy tesszük térkép a fejünkben, amelyen környezetünknek a számunkra legfontosabb elemei egy összefüggő térbeli rendszerként jelennek meg.”⁴

Amikor egy nem látó ember közlekedik, szintén valami ilyesmi térkép szerint tájékozódik. Csak az információit nem vizuális forrásból szerezte, hanem valamilyen más módon sajátította el a térszerkezet milyenségét, az irányokat, az „utcabútorok” elhelyezkedését stb. Ez az idézet rávilágít arra, hogy nem lehetetlen akár „bekötött szemmel” is közlekedni. Így csak az a kérdés, hogy hogyan. Az nagyon fontos, hogy a fent említett részletben egy látó emberről van szó, akinek a fejében az ismert szakasz egésze egy összefüggő térbeli rendszerként jelenik meg. Egy nem látónak soha nem fog összefüggő térbeli rendszerként megjelenni az ismert útszakasz. Azért nem, mert mikor megismeri sem látja egészben azt

² GJ kérdőíve

³ GJ kérdőíve

⁴ Csésfalvay Zoltán: *Térképek a fejünkben*, 7.

a részt, amit bejár. Mindig csak bizonyos részeit ismerheti meg, különböző érzékelések útján.

Tehát a tájékozódás, közlekedés eléggé összetett dolog. Először is a megismerés és ennek módjai a lényeg. Ez minden látássérültnél másként történhet. Ez nagyon szubjektív, így erre általános érvényű szabályt nem mondhatunk ki.

Maga a rögzítése a megismert utca részletnek, vagy épületnek. Felidézése a tapasztalásoknak. Végül az alkalmazása. Ha bármelyik ponton probléma merül fel, máris gondjai lehetnek a vaknak a közlekedéssel.

3. Módszerek és lehetséges megközelítési

A mi városunk a ti városotok? Ez egy nagyon egyszerű kérdés, ám nagyon sok mindenre utal.

A város mitől lesz város, mitől lesz az, ami: térbeli elhelyezkedése, építészete, formái, földrajzi kiterjedése, klímája, etnikuma stb. Ezek mind egyúttal és még valami. Ez a valami pedig belőlünk fakad. Ezt mi adjuk hozzá, mi töltjük fel értelemmel és érzelemmel.

Ettől mindenkinek más lesz egy város, mindenki másként éli meg, mindenki mást akar tőle, benne. Ezért van az, hogy mindenkinek más jut az eszébe, például a Nyugati térről. Az egyik nagyon kedves barátom gyakran emlegeti a Rudas László utcát. Eleinte fogalmam sem volt arról, hogy miről beszél, de miután elbeszélgettünk és elmondtam, hogy a Podmaniczky utcáról van szó, azóta már meg sem lepődök az ilyen elszólásain. Nem mindegy, ki mikor született, milyen korban nőtt fel, milyen hatások érték, milyen élmények kapcsolódnak ahhoz a területhez.

Nagyon sok ember bizonyos helyeket veszélyesnek tart a városban. Például a Keleti pályaudvar környéke este általában az emberek számára veszélyes, mert nagyon sokféle náció fordul itt meg. Sőt, amióta a Rákóczi térről kitiltották az utcalányokat, azóta gyakran lehet látni a Thököly úton állni őket. Nekem ők jelentették a biztonságot egy késő esti órán hazafelé menet. Ők mindig segítettek nekem. Bár mindig csak addig, amíg még látta őket a futtatójuk. „Sajnos nem kísérhetlek tovább, mert már innen nem lát a főnököm”. A város a benne élők számára egy nyitott könyv, bár mindenki számára vannak még

ismeretlen fejezetek. Általában az ismeretlenséggel szinonim szóként szokták használni a veszélyességet.

A város az együttélés egy formája, ami már az ókortól kezdve meghatározó szereppel bírt az emberiség fejlődésében. Évente több ezer turista látogat el az ókori város-maradványokhoz, középkori várakhoz illetve a megmaradt falakra, falakból épített városokba és az ezt követő időszakban kialakult jellegzetes városrészekbe. Mit akarnak, akarunk ezektől az anyagi emlékektől? Mit akarunk megismerni általuk? A régészek is egy feltárt leletnél rögtön azon kezdenek gondolkodni: ezt vajon mire használhatták itt, mit csinálhattak?

Tehát mindig az ott élő emberek életére, együttélési formáira, szabályaira, kultúrájukra vagyunk kíváncsiak. És miért? Remélhetőleg azért, hogy tanuljunk belőle. Tehát akkor az anyagi emlékek nem elegendőek ahhoz, hogy megismerjünk, ismerjünk egy várost.

Niedermüller Péter így ír a városról: „A város nemcsak – vagy talán elsősorban nem – az emberi történelem, a 'nagy' történelem léptékével mérhető, megragadható, leírható 'valami', hanem sokkal inkább az emberi tapasztalatok, a saját, személyes élet színtere, még akkor is – vagy talán elsősorban akkor –, ha sok, egymástól nagyon különböző személyes élet színtere, olyan életek, amelyek csak annyiban vannak és történnek, amennyiben vannak más életek és más történések is”.⁵

Akkor valójában nem lehet teljesen megismerni egy várost, mert mindig valakinek, vagy valakiknek az imaginált városát fogjuk ismerni. Niedermüller szerint ez az elképzelt város ott húzódik a folklorisztikus és az intézményesült város között. „A városi életnek létezik egy folklorisztikus szintje, amely kifejezéssel arra kívánok utalni, hogy minden, a városban élő társadalmi csoport létrehozza életének a városi társadalom egészétől térbelileg és kulturálisan is elkülönülő tartományát, ahol saját kulturális aktivitásokat, mintákat és stratégiákat követ és gyakorol”.⁶

A fővárosi látássérültek egészét nézve, természetesen nekik is van térbeli és kulturális elkülönülésük. Hiába nem akarnak mások lenni, hiába nem akarnak elkülönülni, mégis a csoport-kohéziós erő, a vakság erre determinálja őket. A térbeli elkülönü-

⁵ Niedermüller Péter: A város: kultúra, mítosz, imagináció, *Mozgó Világ* 1994.

⁶ Niedermüller 1994.

lést a vaksággal kapcsolatos intézmények okozták. Ez pedig az „intézményesült város”.

„A városi élet intézményesült szintje: a városi társadalom egésze, illetve a városi társadalomban szimbolikus erőfölénnyel bíró csoportok által megkövetelt kulturális gyakorlatok és kulturális szemantika egésze”.⁷

Amit a történelmi emlékekből megismerhetünk, azaz intézményesült város, illetve nagyjából körülhatárolhatjuk a folklorisztikus várost is. De amit valójában kulturális antropológusoknak kutatnia kell, az a folklorisztikus város és intézményesült város tükröződése az egyénben. Mindezt objektíven, de mégis megéltve kell ismertetni.

Kétféle megközelítési mód van a városantropológiában: makrovárosantropológia és mikrovárosantropológia. „Makrovárosantropológia: úgy tekint a városra, mint ténylegesen létező, történetileg kialakult és a fizikai térnek egy adott struktúrájával rendelkező településtípusra”.⁸

Tehát ez a fajta megközelítés táblázatokkal dolgozik, strukturál, térben behatárol, sematizál. Így szegregált közösségek életét kutathatja, azon csoportokat, melyek elkülönülnek a társadalom által meghatározott társadalmi normától. Általában a szegregált, marginalizált társadalmi csoportok arra törekednek, hogy részesévé váljanak a környezetüknek, kultúrájuknak, de mindenesetre keresik a kapcsolódási pontokat, ahol integrálódhatnak a közösségbe. Ez véleményem szerint az az eset, mikor a társadalomtudományokkal foglalkozó kutató jobban akarja tudni, hogy milyen a vizsgált közösség, mint a közösség maga. Ez is egy fajta megközelítési mód, de ebben a megfigyelő kívülálló marad és nem válik részesévé a történéseknek. Így pontosan azt nem ismeri meg, amitől a „mi városunk a mi városunk”.

Mikrovárosantropológia: Niedermüller szerint van egy másik szempont is, ami szerint lehet a városantropológusnak más megközelítési módot is használnia a városi közösség kutatásánál. „A városban élőknek a várossal kapcsolatos tapasztalatait teszi a vizsgálat tárgyává: azt elemzi, hogy mi az a 'kép', ami az emberekben a saját városukkal kapcsolatban él, hogy miképpen teremődnek meg a 'nagy', 'heterogén', 'idegen' és 'áttekinthetetlen' városokban a saját

⁷ Niedermüller 1994.

⁸ Niedermüller 1994.

életvilágok, s hogy ezek miképpen viszonyulnak a város egészéhez”.⁹

Fontos, hogy pontosan ismerjük azt a teret, amiben élünk és nap mint nap mozgunk. Az embernek a legalapvetőbb szükségletei közé tartozik a biztonság szükséglete. Csak akkor érezzük magunkat biztonságban, ha teljesen és pontosan, sőt kiszámíthatóan ismerjük környezetünket. Ehhez arra van szükség, hogy a környéken lakó, illetve az ott járó emberek viselkedését is nagyjából ismerjük, illetve hogy bizonyos jelenségekből következtetni tudjunk arra, mi várható. Ezeknek a tőlünk független külső, objektív tényezőknek a tükröződése bennünk a mi elképzelt városunk. Ez a külső világ szubjektív megélése. Ez a számunkra élhető város.

A terek tematizálása

Niedermüller a tereket így osztja fel:¹⁰

Általánosan használt térformák

Esetlegesen használt térformák

Használaton kívüli térformák

Hétköznapi használat

Reprezentatív használat

Gyáni Gábor térfelosztása a következő:¹¹

Magánterek

Félnyilvános terek

Nyilvános terek

Természetesen a két osztályzásnak vannak metszéspontjai. A magántér az otthon. Ez egy általánosan használt tér. A magánélet kiszorult az utcáról, így kizárólag az otthont jelölheti. Bár vannak olyan marginalizált csoportok, melyek másként értelmezik a társadalmi normákat, így nekik máshol kezdődik és végződik a magántér.

A félnyilvános terek az olyan helyek, ahová azonos céllal mennek el az emberek. Például étterem, kávézó, színház stb. Ezek az alkalmanként használt terek kategóriájába besorolhatók.

A nyilvános terek közül természetesen mind a három kategóriába tartozó megtalálható.

Niedermüller a tematizálásában a hétköznapi használatú terek és a reprezentatív terek kicsit a

⁹ Niedermüller 1994.

¹⁰ Niedermüller 1994.

¹¹ Gyáni Gábor 1990 A városi mikroterek társadalomtörténete. *Tér és Társadalom*, 4:1-13.

magán és félnyilvános elnevezéssel hasonlóak. Én a Gyáni Gábor által meghatározott elnevezéseket fogom használni.

I. fejezet A tér megismerése és értelmezése (közlekedés)

Dolgozatomban csak a nyilvános és félnyilvános terekben való mozgását, közlekedését vizsgálom a látássérülteknek. Az Ismerkedés a csoporttal című, részben négy pontba szedve leírtam a közlekedés folyamatát. Előbb erről a négy pontról írok egy kicsit bővebben.

I.1. Megismerés

Amikor az ember egy új és ismeretlen helyre szeretne elmenni, előtte igyekszik megismerni, tájékozódni felőle, minél több információt összeszedni róla. Mindezt számára a legjobban használható módon teszi. Vagy előveszi az adott térség térképét, vagy megkérdezi a szomszédot, illetve olyasvalakit, aki ismeri a helyet, keres vonatkozó irodalmat, fényképeket stb. Nagyon fontos, hogy minél részletesebb és pontosabb ismeretei legyenek arról a helyről, ahova mennie kell. Egyrészt nem szeret senki időt tölteni azzal, hogy keresgél, másrészt nem túl felemelő élmény eltévedni, és ismeretlen helyen kóborolni. Akkor szerencsések vagyunk, ha egy zsúfolt helyre kell menni, mert itt nem tudunk eltévedni, ha merünk és akarunk kérdezni. Ez egy látássérültnél több módon történhet.

- Megkeres egy mozgástréneret, aki segít neki bejárni azt a területet, amire szüksége van (anyanyiszor, ahányszor szüksége van a nem látónak, végigmennek azon az útszakaszon, amit szeretne megismerni és minden használható jelzésre felhívja a figyelmét), hogy megismerje.

- Megkéri az egyik ismerősét, akiben maximálisan megbízik, hogy szintén néhányszor járja vele végig az adott útszakaszt.

- Megkéri egy nagyon jó barátját, akivel már régóta ismerik egymást és tudja milyen szempontok lényegesek számára a közlekedésben, hogy mondja el neki szavakban.

„Nekem a szó klasszikus értelmében, soha nem tanítottak útvonalat. Mindig elmondás alapján mentem el valahova”.¹² KY

¹² Interjú 4.

(A fent említett mind három esetben látó segítségét kéri).

- Egy vak ismerősével bejárják a területet. Természetesen ekkor a nem látó segítő már jól ismeri a helyet és így tudja kalauzolni a barátját.

Én: „Te odatalálsz?”

GJ: „Igen. Legalábbis ha azóta nem változott semmi.”

Én: „Itt mit kell követni?”

GJ: „A falat, bár lesz közben egy nagy kapualj, ami megzavarhat.”

Én: „Nagyon nagy a zaj (munkagépek). Szerinted ez már a sarok?”

GJ: „Hát... Kérdezzünk meg valakit”.¹³

- Amit nagyon sokan szeretnek, akik jó közlekedőnek számítanak, hogy szóban mondatják el maguknak az útvonalat egy másik látássérülttel. Ezt azért szeretik, mert gyors és jól használható. Hisz egy vaknak hasonló jelzésekre van szüksége, mint egy másik vaknak. Így pontosan tudja, mit kell elmondani, mire kell felhívni az illető figyelmét.

A következő beszélgetés részlet 2006 nyarán, telefonon hangzott el, mikor a GJ és RT elhívtak Forma 1-es autóbemutatóra.

Én: „Végül is, úgysem csinálók épp semmit. Menjünk. Hol lesz, és hol találkozunk?”

GJ: „A Felvonulási tér és Hősök tere közötti Dózsa György út szakaszon. Találkozunk a Dózsa-Thököly sarkán, azon, ami ha a Liget felé megyünk, akkor baloldalon van és közelebb a ligetbe”.¹⁴ GJ

Van még egy szempont is a közlekedésnél. Vannak látássérültek, akik vakvezető kutyával közlekednek, de róluk itt most részletesen nem írok. Csak annyit, hogy KY-nek van egy kutyája, akivel szokott közlekedni. Bár nem mindig viszi magával, mert van, ahova nem engedik be, meg a kutyája már elég időse.

„Az viszont nem mindegy, hogy ki mondja el az útvonalat. Általában vak a vaknak jobban tudja elmondani, de ha valaki már régóta ismer és tudja milyen szempontok fontosak, akkor már ő is el tudja mondani. A szempontok változhatnak, attól függően, hogy hova megyek és ki mondja el. Van hogy irányok is elegendőek, mert ha nem sikerül azok alapján, akkor úgy is segítséget kérek. Meg a kutya sokat tud segíteni”.¹⁵ KY

¹³ Interjú 1.

¹⁴ Interjú 3.

¹⁵ Interjú 4.

Fontosnak tartom ebben a részben, egy kis összehasonlítást végezni látó és nem látó megismerése, viszonyulása között. Egy általános megállapítást idéznék ide Fehérvári Marcelltól: „A város már jobbra léptékével, struktúrájával is viszonyítási alapként, mértékként szolgál a benne szocializálódott, illetve szocializálódó egyén számára. A város lakó szocializációja során folyamatosan *interiorizálja* a város arányait, méreteit, a távolságokat, terei kiterjedését. Azzal, hogy megismeri, birtokba veszi, átéli a városi tereket, egyúttal megtanul, normaként fogad el egy fizikai-vizuális léptéket, az élettér által meghatározott viszonyulást a térhez”.¹⁶

Nyilván a nagyvárosban szocializálódott vakok valamelyest megismerték a város paramétereit, de mivel térképről, légi fotóról vagy repülőről soha nem látták a várost, így nagyon nincs elképzelésük annak méreteiről, térbeli elhelyezkedéséről. Viszonyítási alapként nem tud a város egésze szolgálni egy vak számára, csak bizonyos szegmensei.

Természetesen egy idő után kialakul a látássérültben is egy egységes kép arról a helyről, ahol él, jelen esetben Budapestről, egy nagyvárosról. De ez a kép úgy épül fel, hogy a látáson kívül más érzékszervek által nyert ismeretek kerülnek előtérbe. Itt térnek ki arra, hogy a látás az érzékelés 70 százaléka egy látó embernél. Ha valaki teljesen vak, akkor képtelenség, hogy csak 30 százalékot érzékel a világból. Így a kiesett érzékelést minél inkább igyekszik átcsoportosítani más érzékszerveire. Tehát a vak nem hall jobban, csak jobban odafigyel az auditív érzékeléssel megszerezhető információkra.

1.2. Rögzítése a megismerteknek

Amikor a nem látó ember valamilyen, tárggyal vagy akár térrel ismerkedik, mindig csak egy adott szakaszát tudja érzékszerveivel tapasztalni. Egyszerre az egészet soha nem „látja”. Éppen ezért a megjegyzése is részletekben történik. Külön-külön meg kell jegyezni, hogy a sarkon túl körülbelül 3 lépésnyire van egy kuka. Vagy a harmadik kapualj után a kilógó lépcsőnél kell bemennem az üzletbe. Erre Pálhegyi Ferencnek van egy kutatása, ami kimutatta, hogy szimultán nem látják a vakok a dolgokat, a szukcesszivitás (időbeni egymásutánosság, fokozatos

¹⁶ Fehérvári Marcell 1996 *A modern nagyváros metafizikája*. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 92.

haladás) dominál. Azt nem lehet teljesen kizárni, hogy egy-két vaknak ne lenne szimultán tapasztalása. Főleg azoknak, akik láttak, mielőtt elvesztették a látásukat. Ha nehezebb útszakasz megismeréséről van szó, akkor az úgy rögzül, ha többször is végigjárja a vak.

1.3. Felidézése a megismert és rögzült dolgoknak

Mielőtt egy vak nekivág egy útvonalnak, otthon végiggondolja, milyen nehézségekkel számolhat. Milyen akadályokba ütközhet, mire kell figyelnie. Ez főleg akkor nagyon fontos, ha olyan helyre megy, amit még nem ismer annyira, vagy teljesen új számára. Ez olyasmi mintha egy látó ember vetne még egy pillantást a térképre, mielőtt elmegy otthonról az ismeretlen helyre. Ez azért is lehet nagyon fontos, mert kevésbé érhetik váratlan dolgok a közlekedő vakot.

1.4. Alkalmazása a fentieknek, vagyis maga a konkrét közlekedés

Minekutána a vak végiggondolta, hova kell mennie (ha új útvonalról van szó), elindul. Ilyenkor hatványozottan figyel minden jelzésre, minden szokatlanra, igyekszik kivédeni a váratlan akadályok, okozta ütközéseket vagy más gondokat. A fejében összerakott verbális térképet újra és újra előveszi és megnézi, jó helyen jár-e, követi-e pontosan azokat az utasításokat, amiket magának írt fel a fejében, hogy ha útközben váratlan akadályba ütközik, például útlezárás, építkezés, akkor is vissza tudjon találni a helyes útra, körülbelül kiszámolva, mekkora útszakasz maradt ki az ismertből és akkor most melyik jelzést kell keresnie, hogy jó helyen legyen, illetve van-e.

Irányokról: van, hogy csak annyit mondanak egy vaknak, hogy jobbra, vagy előre egyenesen pár lépést, de ezek nem minden esetben elegendőek. Ha ismert a rész, akkor talán kielégítőek lehetnek, de egy ismeretlen részen nem biztos, hogy túl sok segítséget adnak. Már csak azért is, mert vakon nagyon nehéz tartani az egyenes irányt, ha nincs mihez viszonyítani. Például nem tudunk követni egy falat, járdarepedést stb.

„Amikor megyek a Kosztolányi felé, akkor a buszmegálló után van egy viszonylag nyugisabb szakasz.

Ott egy kb. 30-40 centis falacskát lehet követni. Viszont hazafele inkább leszállok egy megállóval előbb, a Móricz Zsigmond körtéren és onnan gyalogolok haza. Itt is fűsávot, falat, járdarepedést szoktam követni”.¹⁷ NSZ

Ez olyan, mint amikor egy látó ember sűrű ködbe kerül, akkor egy idő után körbe-körbe fog járni, mivel nincsenek viszonyítási pontjai.

„Mindent, amit lehet egyenesen követni, azt lehet használni, például falat, sövényt, fű szélét, járdarepedést. Viszont nagyon nehéz olyan helyen, ahol nincs mihez tartani az irányt. Ilyenek például a MÁV jegypénztárakhoz álló sorok. Ezek a tér felé nyúlnak be és nem a fal vagy valami mellett vannak. Így ha én beálllok a sorba, akkor nincs mihez viszonyítanom, csak az előttem álló háta. Viszont hogy ne kapjam meg azt a vádat, hogy tapizom, így nem érhetek hozzá állandóan. Viszont ha nem veszem észre, hogy előrehaladt a sor, és nem jó szándékú emberekkel vagyok körülvéve, akkor simán beállnak élém”.¹⁸ KY

II. fejezet Térben való közlekedéshez szükséges jelzések

A fentiekből már néhány ilyen jelzés kiderült, de most rendszerezem és egyben leírom az én ismeretemben lévő összes ilyen. Rögtön egy rendszerező idézettel kezdeném:

„Mindenféle auditív, haptikus és szaglási támpont, vagy akár a járművek kanyarodási irányának figyelése stb.”¹⁹ KL

II.1. Auditív

Mindenféle hangjelzés használható, hasznosítható a vakok számára a közlekedésben. Például beszélőlámpák, amelyek ugyan néha zavaróvá is válhatnak.

„Hangjelzések, de a sípoló lámpákat utálok, pláne akkor, ha egy csomópontban több is sípol egyszerre és fogalmam sincs melyik szabad és melyik nem”.²⁰ SZK

¹⁷ Interjú 2.

¹⁸ Interjú 4.

¹⁹ KL kérdőíve

²⁰ SZK kérdőíve

II.1.1. Járművek hangja

Attól függően, hogy azon az útszakaszon busz, villamos, trolibusz vagy más jármű közlekedik, meg lehet állapítani, hogy hol van az ember. Például a Körúton jár a villamos és a rá merőleges utcán (Király utca) jár a trolibusz. Így ha az egyikben vagy a másikon haladok, akkor megismerem a kereszteződéshez érve, hol vagyok. Átkelőhelyen, ha nincs lámpa, az autók hangja nagyon sokat segíthet. A párhuzamos vagy a merőleges forgalom megy, ebből el tudom dönteni, hogy nekem szabad-e az út. Itt a kanyarodó autók is vagy segíthetnek, vagy akár veszélyeztethetnek is, mivel mostanában vannak nagyon halk autók. Ezeknek a hangját egy forgalmas útszakaszon nem lehet meghallani, csak ha már nagyon közel ért. Ez azonban veszélyes is lehet.

„Arra már nem lehet számítani, hogy megáll az autós amikor látja, hogy fehér bot van a kezében. Sajnos már volt olyan tapasztalatom, hogy egy autó átgázolt a botomon és eltörött. Teljesen tehetetlené váltam. Valaki átkísért akkor gyorsan az úton és valamennyire még használható volt a bot, úgyhogy a célig eljutottam, de a későbbiekben már használhatatlan volt”.²¹ KY

II.1.2. Hangvisszaverődések

Abból hogy milyen az utca körülöttünk, szűk vagy széles, magas vagy alacsony házak szegélyezik, nagyon sok mindenre lehet következtetni. Természetesen ebben is lehetnek zavaró elemek.

„Itt elég magas épületek vannak és össze is szűkül a tér. Ezáltal nagy a visszhangja a forgalomnak, az meg itt nagyon nagy”.²² NSZ

Ez a Bocskai út Kosztolányi Dezső tér és a Zsombolyai utca közötti szakasza. Bármiről verődhet vissza hang, akár egy fáról, bokorról, egy ott álló emberről, autóról, épületről, tábláról stb., de ezt csak akkor tudjuk hasznosítani, ha nincs túl nagy zaj körülöttünk. Ezt néhányan „hangárnyéknak” nevezzük. Ez teljesen hasonlít a látásnál az árnyékra. Például, ha valami kiesik a „hallóteremből”, akkor azt nem is valószínű, hogy észreveszem. Ez egy kicsit több mint a hallás. Ez az, amit valami „plusz érzékelésnek” lehetne nevezni. Ha az adott tárgy nem az arcom magasságában van, akkor azt csak még nagyobb csöndben, vagy egyáltalán nem ve-

²¹ Interjú 4.

²² Interjú 2.

szem észre. Néha úgy hívom, „érezem az arcomon”.

„Nekem még nem fejlődött ki olyan jól mindenféle más érzékelésem, mint azoknak, akik már régebb óta vakok, így nagyon kell koncentrálnom és sokkal jobban a fülemre, hagyatkozom”.²³ NSZ

Aki még csak tanulja a közlekedést, vagy nem rég veszítette el a látását és még nem fejlődött ki „speciális” érzékelése, annak nagyon kell koncentrálnia mindenre. A következő szituációból is ez derül ki.

NSZ: „Itt egy átjáró.”

ÉN: „Van ott oszlop?”

NSZ: „Nincs, gyere utánam. Jaj, most egy kicsit összezavarodtam, mert hátra fordultam hozzád és újra össze kell szednem a jeleket, amikre figyeltem”.²⁴

Egy fogyatékos ember mindenféle érzékelést igyekszik hasznosítani a kiesett érzékelése helyett. Ez igaz a látássérültekre, mozgássérültekre, hallássérültekre is. Mindenki igyekszik minél „teljesebb” életet élni és ehhez mindent, amit csak lehet, hasznosít.

„A vakoknak elég nagy nehézséget tud okozni a lakótelepeken való közlekedés. Ha ismeri a helyet, már régóta jár oda, vagy ott lakik, akkor persze megtanulható, de nem olyan könnyen, mint egy belvárosi helyszínen. Nincsenek egyértelmű irányok, nem tudunk folyamatosan követni valami jelzést, vagy, ha megszoktam, hogy a fű szélét követem, akkor lehet, hogy a rossz minőségű járdán kinőtt egy fűsáv és épp az én útvonalamban. Én meg azt hiszem, hogy még mindig a megszokott fűvetem követem és máris elszámoltam egy bekötő utat. Akkor már rögtön nem ott vagyok, ahol gondolom, hogy vagyok. Arra sem tudok hagyatkozni, hogy minden épületben van valami más, hisz mindegyik egyforma. Minden bejárat egyforma és rengeteg az átjáró. Ha egy ilyen helyen leesik a hó, és nekem itt kell mennem, akkor biztos, hogy esélytelen vagyok. Minden jelzésem eltűnik és nagyon nagy a tér, nem verődik vissza a hang semmiről. Még a fákról is lehullottak a levelek, tehát azok sem fogják meg a hangot. Ezt néhányan úgy hívjuk, hogy nem árnyékol semmi. Persze ez nem a vizuális élményből szerezhető árnyékhata, hanem valami nagyon hasonló, csak hallással lehet szerezni”.²⁵ KY

A megszokott hangjelzéseket is és szinte minden megszokott jelzést a leesett hó teljesen eltüntet, illetve átalakít. Vagy valaki nagyon gyorsan tud

²³ Interjú 2

²⁴ Interjú 2

²⁵ Interjú 4.

alkalmazkodni, és más jelzést találni, vagy azonnal segítséget kell kérnie. A hótakaró teljesen letompítja a hangokat. Nem halljuk a lépéseket, az autók is sokkal halkabbak lesznek és a hallás alapján felmérhető távolság, teljesen átalakul, határtalanná válik. A hó okozta problémákat még más érzékelésnél is meg fogom említeni.

II.1.3. Nagyon hangos dolgok

A nagyon hangos dolgok, mint például a munkagépek, különösen hangos motorok, autók egyáltalán nem segítik a közlekedésünket, sőt sok esetben félelmet, elveszettséget váltanak ki és teljesen összezavarodunk. Esetleg a megszokott jelzéseinket is elveszítjük.

2006 nyarán kerestük GJ-vel a 74-es trolis megállóját. Ebben az időben épp átépítették az egész Dohány utca elejét, de mi ezt nem tudtuk. Ebből a keresgélésből egy idevágó rész következik:

Károly körút – Astoria sarok:

ÉN: „Te odatalálsz?”

GJ: „Igen. Legalábbis ha azóta nem változott semmi.”

ÉN: „Itt mit kell követni?”

GJ: „A falat, bár lesz közben egy nagy kapualj, ami megzavarhat.”

ÉN: „Nagyon nagy a zaj (munkagépek). Szerinted ez már a sarok?”

GJ: „Hát... Kérdezzünk meg valakit.”

Mi: „Elnézést... A trolis megállót keressük.”

Járókelő 1: „Azt hiszem arra van.”

Mi: „Arra? De merre?”

Járókelő 1: „Nem vagyok ismerős és sietek.”

Mi: „Elnézést! Tudna segíteni?”

Járókelő 2: „Igen.”

Mi: „Erre van a trolis megálló?”

Járókelő 2: „Ha itt egyenesen mennék, akkor odaérnek.”

Mi: „Köszönjük!”

ÉN: „Szerinted mi ez?”

GJ: „Valószínű egy étterem kiülős része.”

(Valóban és már jön is a pincér. Valószínű bentről kétségbeesetten látta, hogy az étkező vendégek között lavírozunk, kritikus közelségbe kerülve a leveaikhez, süteményeikhez.)

Pincér: „Segíthetek? Elég rossz helyen vannak.”

Mi: „Igen! Mi a trolis megállót keressük.”

(Mefogja a GJ karját és elkísér egy járdaszegélyig.)

Pincér: „Sajnos nem mehetek tovább, de arra egyenesen kell menni és ott lesz.”

Mi: „Köszönjük!”

(Ahogy leléptünk a járdáról felbontott útszakaszon találtuk magunkat. Ezt elfelejtette mondani a Pincér.)

GJ: „Na most merre?”

ÉN: „Hát egyenesen!”

GJ: „Na de merre van az egyenes?”

ÉN: „Fogalmam sincs.”

(Iszonyú hangos munkagépek, felbontott útszakasz...)

ÉN: „Végre! Itt egy járda. De most merre?”

GJ: „Keressünk valakit.”

ÉN: „De menjünk innen, mert nagy a zaj és nem hallunk semmit”.²⁶

A nagyon hangos dolgok néha segíthetnek is, például ha konkrétan azt keressük.

2006 nyarán RT és GJ elhívtak Forma 1-es autót nézni és akkor hangzottak el a következők.

Helyszín: Dózsa György út és 56-osok tere sarok.

ÉN: „Honnan fogjuk tudni, hol kell megállni?”

RT: „Ahol a hangosbemondót halljuk, és ahol a legtöbben vannak”.²⁷

Van olyan is, amikor egy látássérült kifejezetten szereti a zajt maga körül. Ez azért van, mivel mi is különbözőek vagyunk, így mindenkinek más okoz örömet. A következő beszélgetés szintén a Forma 1-es autó bemutatón hangzott el. Ebben van olyan rész is, amikor a saját tapasztalatom hangzik el a hatalmas ottani zaj kapcsán.

ÉN: „RT, tulajdonképpen miért jó ez nekünk?”

RT: „Ó! Hát ennél jobb nincs is. Amikor egy versenyautó dübörög el melletted. Az az adrenalin, ami ekkor felszabadul! És az a gúmszag! Majd csak hallgasd, fantasztikus!”

ÉN: „NG, téged is érdekel?”

NG: „Végül is, igen”.

ÉN: „RT, szerinted honnan indulnak, és mi lesz itt?”

RT: „Onnan jobbról, nem messze tőlünk. Tök jó helyen állunk, itt fognak gyorsítani és ide érnek vissza. Tésznek egy kört, a Hősök terén fordulnak vissza”.

GJ: „A Boros, Bochkor fogja közvetíteni, mert a Sláger rádióban élőben megy”.

(Ez egy kicsit szöveget ütött a fejembe. Nekem magamtól eszembe nem jutott volna kijönni ide, na de nem is érdekelnek az autók).

RT: „Halljátok? Már melegitene. Micsoda hangja van!”

Lányok: Hű, de borzalmas hangja van!”

RT: „Ez a felvezető autó, (safetycar) vagyis biztonsági autó. Ez egy Mercedes AMG”.

ÉN: „Az mi?”

RT: „Ez egy gyárilag tuningolt változat a Mercinél. Kb 500-600 lóerős. Kell, hogy tudjon jól menni, mert akkor megy a pályára, ha valami baleset van és le kell lassítani a Forma 1-es autókat. Néhány körön keresztül mögé sorakozva az autók mennek körbe. Itt is, mielőtt elkezdődik a bemutató, végigjárja a pályát. Ennek is nagyon jó hangja van, de az igazi a Forma 1-es autó. Na, csak várjatok!”

Lányok: „Nekünk már ez is elég”.

(Közben iszonyú zaj lett. Én hirtelen elveszettnek éreztem magam. Semmit nem éreztem a térből magam körül. Ettől az ijedségtől tényleg szabadult fel adrenalin).

RT: „Ez az igazi! Amikor gyorsul”.²⁸

Szintén ezen a bemutatón jöttünk rá arra, milyen módon tudjuk hasznosítani magunk számára a hatalmas zajt.

(Bemondták, hogy most Bessenyei Péter repülővel fog versenyezni a magasban a földi Forma 1-es autóval.)

ÉN: „Na, most már biztos rettenetes zaj lesz”.

RT: „Ó! Az a repülő labdába se rúghat a Forma 1-es autó hangja mellett”.

(Visszaért a repülő és az autó is, nem lehet eldönteni melyik a gyorsabb, de szerintünk nem is ez a lényeg).

GJ: „Szerintem a repülőnek sokkal jobb hangja van”.

ÉN: „Nekem is jobban tetszik”.

RT: „Francokat”.

Lányok: „Nekünk ez jobban tetszik, mi neki drukkolunk”.

(Közben rendőrségi helikopterek is köröznek fölöttünk).

GJ: „Most legalább megtanulom megkülönböztetni a helikopter és a repülő hangját”.

ÉN: „Tényleg! Akkor már nem jöttem ki hiába!”²⁹

Egy látássérült csak akkor tud két tőle távol eső dolgot jól megkülönböztetni és megtanulni, ha egyszerre hallja mind kettőt. Jelen esetben a helikopter és a repülő nagyon hasznos tanulásra adott lehetőséget, mivel a kettőt egyszerre a földön soha nem tudjuk megnézni. Egyszerre mindig csak az egyiket

²⁶ Interjú 1.

²⁷ Interjú 3.

²⁸ Interjú 3.

²⁹ Interjú 3.

érezkelhetjük és annak is csak bizonyos részeit (vagy a szárnyának egy kis részét, vagy a belsejét, vagy a hangját, vagy a szagát, vagy a szelet, amit kelt).

II.2. Haptikus érzékelés

„Szűkebb értelemben a mechanikai, hő- és fájdalomingeret által kiváltott bőrérzékelés, tágabb értelemben (haptikus érzékelés) az előbbiekből kibővülnek még a mozgás- és izomérzésekkel. A taktilis (érintéses) érzékelés aktív feldolgozást jelent. Különösen nagy jelentősége van a veleszületetten vakok megismerő tevékenységében. A megismerés tárgyával közvetlen fizikai kapcsolatot igényel. Elsődlegesen a tárgyak formabeli és felszíni sajátosságairól szolgáltat információt. Időben elnyújtott” (Pálhegyi Ferenc).³⁰

Mivel az elején már említettem, hogy egy vak soha nem tud egyben észlelni egy teret vagy nagyobb tárgyat, járműveket, így csak a részleteket tudja elraktározni magában, és később ezeket állítja össze, de nem egy egységgé, hanem információk egymásutániságává. Ahhoz nagyon komoly koncentrációra van szükség, hogy például egy utcát egyben, teljes egészében képzeljünk el. Ez szinte lehetetlen is, mivel mindent nem lehet megismerni. Például, amit nem érünk el kézzel, illetve amit haptikus érzékeléssel nem tudunk megtapasztalni, arról nem is lehet pontos információnk.

Körülbelül 3 éve nyáron beszélgettem egy 4 éves kislávval. Egy társasággal kint ültünk az udvaron és bográcsban főztünk. A kislávu elkezdte nekem mondani, hogy mennyire szép az a csillag. Én megkérdeztem, hogy melyik csillag és miért szép. Ő csak rámutatott és azt mondta, hogy hát az ott. Jó, jó, de én nem látom, hogy melyik. Én csak azt látom, amit a kezembe foghatok, csak azt tudom, hogy milyen. Erre ő teljes természetességgel mondta: „Csillagok, gyertek le!”. Hát azt hiszem így hozzák le az embernek a csillagokat is!

Ez a megismerési forma (haptikus), közvetlen fizikai kapcsolatot kell, hogy jelentsen a megismerendő dologgal. Mivel az utcát nem fogjuk végigtapogatni, a kezünk meghosszabbítása a fehér botunk. Ennek segítségével nagyon sok mindent lehet érzékelni. Nagyon fontos, hogy megfelelő méretű

fehérbotja legyen mindenkinek. Azaz optimális, ha a mellkas magasságáig ér, mivel ekkor ér el tőlem olyan messze, hogy ha érzékelem vele az akadályt, akkor még biztonságos távolságban vagyok tőle. Sok nem látó bizonyos esetekben csak jelzésnek használja a botot, vagyis nem teszi le a földre, csak tartja a kezében. Így az előbbi pontban leírt jelekre hagyatkozik. Viszont ha szakszerűen használja, akkor vagy folyamatosan, vagy néha-néha hozzáérinti a talajhoz. Ha folyamatosan lent tartja, akkor csúsztatja a botját (pásztázás), és így minden repedésben, a járda minőségének a változásában és egyéb akadályokban is elakadhat.

II.2.1. Közlekedési felület változásainak felhasználása

Nagyon fontos információ lehet, egy járda minőségének megváltozása. Például recésebb lesz, más kövezetből rakták le, ettől csúszósabbá válik. Ilyet például szállodák előtt lehet tapasztalni, vagy exkluzívabb helyek előtt. Van olyan is, ahová szőnyeget tesznek le, illetve műfüvet. Van úgy, hogy az szolgáltat vezető vonalként, ami a két különböző minőségű járda között húzódik. Például egy nagy nyitott téren, ahol nincs épület vagy kerítés, ott nagyon jól lehet követni az aszfalttól különböző minőségű részt, például salakos vagy füves talajt.

Még ehhez a technikához tartozik a lépcsőn fel- vagy lemenetelkor használt mód. Ha lefelé megyünk, akkor természetesen csúsztatjuk a botot. Mikor már számítok rá, hogy jöhet a lépcső, akkor már csak a földön tartom a botomat. Fölfelé menetkor a lépcsőn, magam előtt tartom függőlegesen a botot, így az minden következő lépcsőfokban elakad. Így tudom mikor ér véget a lépcső. Ez mozgólépcsőnél nem alkalmazható. Azt, hogy hol kezdődik a mozgólépcső, meg lehet ismerni a bottal, illetve már előtte általában van egy gumicsík, így akkor már elkezdjük keresni a korlátot. Az a szerencsés, ha a gumikorlát előtt már van egy fémkorlát is, mert így az rávezeti a kezünket a gumisalagra. Lelépéskor pedig az egyik lábunkat a feljebb lévő lépcsőfokra tesszük, így érezzük, mikor vagyunk egy szintben. Van egy-két olyan mozgólépcső (például a Batthyány téren a metróból felfelé jövő középső lépcső), aminek a fenti végén van egy rövid szakasz, ahol mozgójárdaként egy szintben megy még egy kicsit a lépcső. Itt az a megoldás, hogy az elől lévő lábunk lábfejét egy kicsit meg kell emelni, így az rácsúszik

³⁰ Pálhegyi Ferenc 1967 Adatok a formák haptikus tagolásának vizsgálatához. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1:81-93.

a fix talajra. Sajnos abban, hogy melyik mozgólépcső megy le vagy fel, sem a bot, sem a hallásunk nem segít igazán. Csak, ha nagyon sokan mennek ugyanabba az irányba, ahová én, akkor tudom őket követni. Ilyenkor általában segítséget kell kérni, vagy visszafordulni a szembejövő lépcsőtől.

Arra a kérdésre, hogy szokott-e segítséget kérni, mikor, milyen körülmények között, SZK a következőt válaszolta:

„Igen. Ha hátszámot keresek, vagy olyan utcát, amire nem emlékszem, vagy teljesen ismeretlen környéken. Vagy pl. a metróban, hogy melyik mozgólépcső megy fel, vagy le”.³¹ SZK

Talajon elhelyezkedő jelzés még a lefolyórács, aminek a rései, ha túl nagyok, akkor a fehér bot vége nagyon könnyen beszorul, csakúgy, mint a magas sarkú cipő. Egy egyenes és aránylag sima járdarészen nagyon zavaró tud lenni, ha egy csatornafedő kilóg a járda síkjából. Ezek általában nem annyira szélesek, hogy minden bizonyossággal a bot útjába kerüljenek. Így ha pont úgy lépünk, hogy a bot balra van és a csatornafedő kicsit jobbra esik akkor, a következő lépésnél elbotlunk benne.

Vannak téves elképzelések arra vonatkozóan, hogy mi a segítség egy vaknak. Például az ellapított járdaszéle csak a mozgássérülteknek segítség. Nekünk vakoknak ez többnyire balesetveszélyes, mivel nem mutatja semmi, hogy mikor lépünk le a járdáról és így mikor kerülünk a kocsik közé. Ezt a problémát nyugat-európai országokban úgy oldják meg, hogy csak egy kerekesszéki helyen lapítják el a járdaszegélyt, vagy az úttest és járda között más minőségűre készítik az elválasztó sávot, esetleg recésítik. Így mindenki jól jár.

Az akadálymentesítés alatt általában azt értik, hogy a mozgássérülteknek jobban megoldható legyen a közlekedésük. Ez azért van, mert az őket segítő dolgok nem igényelnek annyira speciális megoldásokat. Ez azonban egy másik dolgotat témája lehetne, ezt itt nem részletezem.

II.2.2. A járdaszintjénél magasabban elhelyezkedő jelzések

Ennek két típusa lehet: ami leér a földig, és ami a föld fölött kezdődik. Ami leér a földig: ilyenek a

³¹ SZK kérdőíve

kis falacskák, amiket nagyon jól lehet vezetővonalnak használni.

„Én mindent, amit lehet, felhasználok jelzésnek. Amikor megyek a Kosztolányi tér felé, akkor a buszmegálló után van egy viszonylag nyugisabb szakasz. Ott egy kb. 30–40 centis falacskát lehet követni”.³² NSZ

Kerítéseket és épület-lábazatokat is nagyon jól lehet használni.

NSZ-szel ketten megyünk ki tőlük a 61-es villamoshoz:

Én: „Hogy menjünk?”

NSZ: „Én megyek, elől és kopogtatok a bottal. Gyere utánam”.

Én: „Lesz közben valami átkelő?”

NSZ: „Lesz, de majd szólok, itt egyelőre a falat kell követni”.

Én: „Egy kicsit lassíts, mert nem vagyok annyira ismerős ezen a helyen, nem tudom mire kell odafigyelni”.

NSZ: „Gyere, itt egy sarok, itt balra fordulunk. Itt lehet autóval beállni”.³³

A fenti kis részletből kiderül, hogy mennyi mindenre lehet és kell odafigyelni egy ilyen egyszerű jelzésnél is, mint a fal, illetve kerítés. Elértem-e már a sarokra? Ez már a sarok, vagy még csak az autóbeálló, vagy kapualj? Ha nem vagyok ismerős a terepen, akkor valószínű besétálok ezeken a nyílásokon. Ha viszont számítok rájuk, akkor, amikor megszűnik a fal egyszerűen, megpróbálom tartani az egyenes irányt és várom, mikor kerülök vissza a fal mellé.

„NSZ: Itt egy parkoló, ami mellett el kell menni. Itt nem lehet követni nagyon semmit”.³⁴

A virágládák ismert szakaszon vezetők lehetnek, de ismeretlen szakaszon akadálynak minősülnek.

„Szinte bármi szolgálhat támpontként – egy az utunkba eső oszlop, egy illatozó pékség, virágládák. A lényeg, hogy a támpont állandó legyen”.³⁵ GJ

Egy nagyon fontos dolgot mondott itt ki GJ. Akkor tudunk bármit hasznosítani, ha állandó. Ekkor számíthatunk rá, tehát kiszámítható, így biztonságot nyújt, és máris otthonosabbnak érezzük az ismert teret. Tehát a látássérültek ilyen módon tudják „domesztikálni” a tereket. Fontos, hogy ahol az ember nap mint nap közlekedik, legyenek olyan dolgok, amiktől otthonosan érzi magát az adott terü-

³² Interjú 2.

³³ Interjú 2.

³⁴ Interjú 2

³⁵ GJ kérdőíve

leten. Ezek megnyugtatók, és nem kell már annyira feszülten figyelnie. Nem csak haptikus érzékelésből szerzett információ alapján lehet domesztikálni egy teret, hanem illatok és állandó zajok is segítenek. Látó emberek olyan jelzéseket szoktak ilyenre használni, amik szembetűnőek, vagy számukra valamiért jelentőséggel bírnak, de mindig vizuális jelet használnak. Például egy fényreklámot, feliratot, házformát, vagy a ház színét, esetleg a homlokzat díszait.

Az oszlopok szintén olyan jelzések, amik ha ismert útszakaszunkon vannak, akkor segítség, de ismeretlen szakaszon akadály. Mivel az oszlopnak nincs igazán szélessége, így a bot simán elkerülheti. És a következő lépésnél már bele is ütközünk. Az oszlopok egy speciális fajtája a „Demszki oszlopok”. Ez minden látássérültnek a „mumusa”. Mivel itt csak a véletlen hozhatja a bot útjába azokat, mert elég alacsonyak ahhoz, hogy elérjenek a kezünk alatt is. Tehát még arra sincs esély, hogy a kezünkben megakadjon. Ezek nagyon komoly problémát jelentenek.

„A tökverő „Demszky-oszlopokat” kivágnám egytől egyig, mert csak útban vannak”.³⁶ SZK

Amik viszont nem érnek le a földig: szemetesek, régi típusú telefonfülkék, a kirakatok kilógó része, árusító standok. Ezeket azonban még lehet érzékelni bottal, mert olyan magasságban vannak, hogy a botnak az alsó szakasza becsúszik alá, de megakad, még mielőtt nekimennénk. Ezeket is jól lehet hasznosítani jelzéseként, de ezekre is igaz, hogy az ismert szakaszon, illetve akkor, ha számítunk rá.

Amik nem érnek le a földig, de a bot sem jelzi: igazából ezeket nem is nagyon lehet jelzéseknek mondani, bár az ismert szakaszon ezek is támpontok lehetnek. Ilyenek az új telefonfülkék, amik csak egy plexi lemez és kiáll a falból. Ennek nincs semmi alul, így könnyedén neki lehet menni. Ezek abszolút felkészületlenül érik a közlekedőt.

Amik szintén fejmagasságban vannak, sőt szemmagasságban és teljesen kiszámíthatatlanok, azok a napernyők és az esernyők esős időben. Itt teljes mértékben ki vagyunk szolgáltatva. Ráadásul, akinek van még egy kis látásmaradványa, vagy még megvan a szeme, annak nagyon veszélyes egy ilyen hegyes tárgyval találkozni.

„Volt rá példa hogy kiraktak egy napernyőt és annak a kilógó tartórésze pont szemmagasságban volt. Si-

³⁶ SZK kérdőíve

került teljesen neki mennem. Ilyen helyzetekben nagyon ideges tudok lenni.”³⁷ NSZ

Hasonlóan kiszámíthatatlan az olyan jelzőtábla, aminek két oszlopa van, és köztük van a tábla körülbelül fejmagasságban. Ezek az oszlopok ráadásul olyan távol vannak egymástól, hogy a bot biztosan elkerüli. Így menthetetlen az ütközés.

A botot csak indokolt esetben mozgatjuk vállszélességnél nagyobb területen. Azért csak ebben a szűk sávban használjuk, mert hiszen csak itt közlekedünk. Teljesen felesleges szélesebben mozgatni, mert csak elbotolhatnak benne a járókelők. Viszont ha valamit konkrétan keresünk, és nem tudjuk, hogy honnan számíthatunk a felbuklására, akkor sokkal, szélesebb mozdulatokkal használjuk a botot, hogy semmiképp ne menjünk el mellette (például az aluljáró lejárata).

Ha az emberek elég figyelmetlenek, márpedig ez egyre gyakrabban előfordul, akkor még ha ilyen szűk sávban mozgom is a botom, akkor is elbotlanak benne. Nekem már többször előfordult, hogy elestek a botomban. Sajnos az ilyen embereket nem lehet kiszámítani, és nem tudjuk elkerülni a balesetet, illetve ezt csak ő tehetné meg.

„Olyan természetesen gyakran előfordul velem is, hogy átrohan a botomon és eltörik. Általában meg sem állnak, csak ha fáj nekik.”³⁸ KY

Nagyon sok olyan falkiugrás van, amit nem lehet észrevenni a bottal. A postaládákkal való ütközés is szinte elkerülhetetlen. A magas építésű autóknak a visszapillantó tükrei épp fejmagasságban vannak. Ezeket is csak akkor vesszük észre, mikor már nekimentünk. Az alacsony autók visszapillantó tükreinek is nekimegyünk, de az annyira nem zavaró. Valószínűleg az autónak nagyobb kárt okoz, mint nekem. Sajnos az utcán lévő autók tisztasága általában nem olyan, aminek szívesen bárki nekimenne. Ilyenkor a ruhánkra is nagyon kell figyelni. Ismerek olyan látássérültet, aki inkább nem vesz föl világos ruhát, nehogy egy ilyen autó letörlése után azt mondják neki: „Szegény vak, nem látja, hogy néz ki”. Esős időben természetesen semmiképp nem kockáztatjuk meg a világos ruhákat. A parkoló autókra még a későbbiekben vissza fogok térni, mert nagyon nagy gondot okoznak a közlekedésben.

³⁷ Interjú 2.

³⁸ Interjú 4

II.3. Szaglás útján szerzett információk

Az illatokat szintén nagyon jól lehet hasznosítani. Az illat ugyan térben szétterjed, nem egyenes irányban halad, mégis nagyon tudja segíteni a látás-sérültet. Főleg azok az illatok, amiket már megszoktunk. Ezek akár szezonálisak is lehetnek, de ettől még jól használhatók az adott időszakban.

„Fő hogy állandóak legyenek!”³⁹ GJ

Például, ha egy ismeretlen szakaszon közlekedünk és csak azt a támpontot adták meg nekem, hogy „a pékség után jobbra”, akkor nekem ez is elég lehet. Szerencsére a globalizáció még nem nyelte el teljesen az illatozó üzleteket, például pékség, gyógyszertár, drogéria, papírbolt, hentes, stb. Ezek az illatozó üzletek is domesztikálhatják a teret. Tehát ha teljesen eltűnnének, akkor üresebb lenne a tér körülöttünk. Ezek hozzátartozói a városoknak. Például egy franciaországi pékségnek vagy drogériának teljesen más illata van, mint egy magyarországinak. Ettől a miénk ez az illat, ettől a „mi” városunk jellegzetessége. A kisebb településeken nem biztos, hogy az „illatozó” üzletek ilyen széles palettája megtalálható. Ezzel szemben egy vidéki településen szezonálisan sokkal több növénynek lehet hasznosítani az illatát. Azért Budapesten is van egy-két ilyen növény.

„Például október táján virágozik egy növény a Tas Vezér utca és a Bocskai út sarkán és az, tömény hányás szagot áraszt. Ezt remekül lehet követni. Biztos, hogy növény, mert azért azt fel lehet ismerni. Illatokat gyakran követek, a szaglásom elég jó.”⁴⁰ NSZ

Nyáron például, ha elmegyünk egy régi bérház mellett, akkor „régies”, dohos szag árad ki belőle. Ezek a szagok is biztonsághoz segítenek hozzá. Főleg akkor, ha valaki egy ilyen régi bérházban lakik. Van, hogy előbb érezzük meg az olvasztott aszfalt szagát, minthogy belebotlanánk egy útlezárásba. Ez néha azért is nagyon jó, mert előfordul, hogy nem is tesznek lezáró szalagot a munkaterület köré.

„Munkaterületeknél nem szoktam félni, bár fordult már velem elő, hogy beleestem egy munkagödörbe. A gödör kb. derékig érő volt, nekem szerencsére csak az egyik lábam csúszott bele. Szerencsétlenségemre viszont tele volt vízzel. Nem vettem észre, hogy ott van, mert nem jelezte semmi. Nem volt lekerítve, nem voltak körülötte munkások. Bár utána odajött hozzám egy munkás és megkérdezte, hogy segíthet-e valamiben. Hát én csak annyit mondtam: most mit, mert ha még

³⁹ GJ kérdőíve

⁴⁰ Interjú 2.

öt perccel előbb kérdezi, akkor még tudtam volna mit mondani. Én rá nem voltam mérges, az ilyen esetek szerencsére nem túl gyakoriak.”⁴¹ KY

A „mi városunkban” nagyon gyakoriak az útfelbontások, útlezárások, így sokszor kerülünk váratlan helyzetekbe. Itt igazából mindig segítségre szorulóunk. Mindig meg kell kérni valakit, hogy az ismeretlen útszakaszon kíséren át, vagy például ha előbb kellett leszállni a villamosról, nem a megállójában, akkor addig le sem szállunk, amíg nem találunk egy segítőt. Nem tudhatjuk, hogy hova lépünk le, esetleg az úttestre, ahol közlekednek az autók, és mivel ismeretlen helyen vagyunk, így nem tudunk elég gyorsan és elég biztonságosan haladni. Tehát ha egy útjavítás „szaglik”, az csak jó nekünk!

Amik még nagyon jó támpontok a szaglásnál, azok a virágboltok és a temetők. Mindegyik helynek elég jellegzetes illata van. Például a Keleti aluljáróban van egy virágos, ami pont egy aluljáró szakasz elejénél van. Így lehet tudni, ha odaért az ember, akkor már lehet kanyarodni.

A szagok akkor is segítségünkre vannak, ha találkozni szeretnénk egy másik vakkal. „Találkozunk a pékség előtt, a bejáratnál balra”.

Akkor is nagyon jó szolgálatunkra vannak a szagok, ha nem túl bizalomgerjesztő ember jön oda hozzánk. Gyakran ajánlják fel részegek, vagy hajléktalanok a segítségüket. Sokszor kénytelenek vagyunk elfogadni, de legalább tudjuk, hogy jobban oda kell figyelni. A következő szituációt nagyon fontosnak tartom több szempontból is, így leírom az egészet.

GJ: „Ott is van valaki”.

(Tőlünk egy kicsit messzebb halljuk, hogy zörög valaki. Már messziről szólunk neki).

Mi: „Elnézést!”

(Már kicsit közelebb jutván.)

Mi: „Ajaj! Egy kukázó”.

Kukázó: „Tessék”.

Mi: (Hatásszünet, kb 15 perce kóválygunk) „Segítene megkeresni a troli megállót?”

Kukázó: „Persze, elszaladok megnézem hol van és utána odakísérem magukat”.

Mi: „Köszönjük!”

Egymásközt: „Vajon melyikönket fogja megfogni? B...g, ezt a kiszolgáltatottságot!”

Kukázó: „Megvan, jöjjenek. Csak várjanak, hozom a kiskocsimat”.

⁴¹ Interjú 4.

(Én lettem a szerencsés kiválasztott)

Kukázó: „Itt a megálló, de még nincs bent a troli”.

Mi: „Köszönjük!”

Gf: „Én már abszolút nem tudom hol vagyunk”.

Én: „Én sem, de szerintem jó helyre hozott”.

(És valóban, a troli hamarosan megérkezett és az a troli volt.)

Gf: „Sohase tudhatjuk, kitől számíthatunk segítségre! De azért elég büdös volt!”⁴²

III. fejezet Nehézségek, félelmek

III.1. Nehézségek

A nagyvárosi utcán való közlekedés nemcsak a fogyatékosoknak okozhat nehézségeket, de minden embernek meg kell küzdenie nap mint nap a figyelmetlen autósokkal, a megszorodott járművekkel, a rohanó emberekkel és a hatalmas tömeggel. Természetesen az útlezárások, felbontások másnak is gondot okoznak, csak a megoldása ezeknek számukra egyszerűbb. Míg egy látó embernek van esélye félreállni egy tekintetét mereven előreszegez, sehova nem néző ember elől, addig egy vakot az illető legázol. A következő párbeszédék elég gyakoriak:

„- Nem lát?”

- Nem.

- Még szórakozik is velem?”

Hiába van a kezünkben a fehér bot, nem mindenki veszi észre. A budapesti utcahálózat nem képes elnyelni ekkora mennyiségű autót és a járdák nem elég szélesek az embereknek és a parkoló autóknak is. Amikor Budapest városképe ilyen alakult, mint amilyen ma is, még nem olyan szempontoknak kellett megfeleljen, mint amilyeneknek ma eleget kéne, hogy tegyen.

III.1.1. Parkoló autók

Ma Budapestnek a legégetőbb és legkevésbé megoldott problémája a parkolás, a parkoló autók. Ez a látássérülteknek is a legnagyobb gondot okozza.

„Abban minden vak megegyezik, hogy egyetlen egy dolog vált ki belőlünk agressziót, az pedig a par-

⁴² Interjú 1.

koló autók. Ha beáll a kereszteződésbe, úgy hogy nem tudok szabályosan átkelni, csak úgy, ha nem lát a forgalom. Ez a megszokott jeleket is összezavarhatja. Másik, ha felállnak a járdára, és nem hagyják meg a szabályos egyméteres távolságot a faltól. Gyakran nagyon neki megyünk, komoly sérüléseket szerezve. A ruhánk néha nagyon összekoszolódik, pedig erre nekünk különösen oda kell figyelni, még véletlenül se mondhassák: „Szegény vak, nem látja, hogy néz ki”.⁴³

KY

Van egy törvény, miszerint kötelező a fal és a parkoló autó között a másfél méteres távolságot megtartani. Erre azért van szükség, hogy kerekesszékekkel vagy babakocsival is biztonsággal el lehessen menni. Ezt a szabályt senki nem tartatja be az autósokkal, sőt van ahol a hivatalosan felfestett fehér vonal is csak kilencven cm-t hagy a falig. Vannak olyan utcák, járdaszakaszok, ahol nem lehetséges ezt betartani, mert olyan szűk az úttest, hogy ha az autó nem áll fel elég közel a falhoz, akkor nem férnek el mellette. Az autósoknak mindig a saját szempontjuk a lényeges. Találjanak minél közelebb parkolóhelyet ahhoz a helyhez, ahova menniük kell. A mai felgyorsult világban minden időre szükség van, így szeretnék megtakarítani azt a kis időt, amit azzal kéne töltsenek, hogy gyalognak. Bár a parkolóhely keresgéléssel legalább annyi idő eltelik. Ha nem talál szabályos helyet a parkolásra, akkor inkább szabálytalanul bár, de beáll máshova, például a kereszteződésbe, vagy túl közel áll a falhoz. Nem is gondolva arra, hogy ez másnak mekkora gondot okozhat.

„Néha babakocsival szoktunk menni és az, különösen nagy agressziót vált ki belőlem, ha azzal nem tudunk elmenni a járdán. Mivel NSZ sem lát, így elég dühítő, ha ilyen helyzetbe csöppenünk. Bár nem kell, hogy vak legyen a kismama, aki babakocsit tol, mindenképpen felháborító, ha le kell tolni az úttestre a babát”.⁴⁴ KY

A megszokott jelek összezavarodása és az, hogy a forgalom nem lát minket, csak a bizonytalanságunkat növeli. Ha mindez egy számunkra domesztikált térben történik, teljesen elveszítjük a biztonságérzetünket. Ismét el kell telnie egy kis időnek, hogy újra biztonsággal járjunk azon a részen. Hiszen mindig attól fogunk tartani, hogy megint beálltak a kereszteződésbe és nem tudunk szabályosan átkelni. Ha magasabb az autó, akkor nem is vesszük észre

⁴³ Interjú 4.

⁴⁴ Interjú 4.

időben a bottal, és így biztosan nekimegyünk. Ez akkor nagyon kellemetlen, ha esős idő van.

III.1.2. Hóval borított utcák

Még nagyon nagy nehézséget okoz, ha leesik a hó. Erről már röviden írtam, de itt részletesebben teszem meg. Ha csak leesne a hó, és minden maradna úgy, tehát nem takarítanák az utakat, az is gond lenne, de így, hogy hóbuckákat építenek, számunkra kiszámíthatatlan helyen, nagyon nehézé teszi a közlekedést. Persze, szükséges takarítani, meg nekünk is jó, ha van egy tiszta útszakasz, de általában a járda és az úttest találkozásánál szokott összetorlódni az a hómenyiség, amit az úttestről és a járdáról letakarítanak. Itt is elsőbbséget élvez az úttest járhatósága a járdával szemben. Így amikor keressük a járda szélét, nem találjuk meg a rengeteg hó miatt. Csak egy kicsi sávot hagynak meg az átkelésre, de ezt nagyon nehéz megtalálni. Ha keményebb már a hó, akkor azt is lehet használni vezetővonalként, de amíg puha, addig a bot belefűródik, és nem segít nekünk.

Mivel a hangviszonyok is teljesen megváltoznak, így még arra sem tudunk biztonsággal hagyatkozni. Ilyenkor az illatozó jelek azok, amik biztosan megmaradnak, de az nincs minden helyen. Ráadásul, ha becsukják az üzlet ajtaját, akkor nem minden illat szűrődik át rajta. Csak azok az illatok, amelyek nagyon erőteljesek, vagy gyakran nyitják ki a bolt ajtaját a vevők. Azért egy pékség ilyenkor is segít.

Amikor elkezdődik az olvadás, akkor a csöpögő hólé elöl kell menekülni. Igaz, ez esőben is gond. Ha csöndes a környezet, akkor lehet hallani, hogy hova folyik a víz, vagy ha egy kopogós cipős ember megy előttünk, őt is lehet követni, hogy merre kerül. De ezek elég esetleges jelzések, mindenesetre használhatók.

III.1.3. Különösen problémás útszakaszok

Vannak bizonyos útszakaszok, amik kifejezetten rémálmai egy látássérültnek. A következő idézetben minden benne van, hogy mit nem szeret egy vak.

„Vannak olyan helyek, amitől az Isten mentsen! Ilyen például a Mátyás király út, ahova évekig jártam dolgozni. Nagyon keskeny a járda és nagyon

*rossz állapotban van. Télen nem takarítják, sőt az úttestről a havat is ide tolják. A kerítésen kilógnak a növények, amik elég kiszámíthatatlanul kerülnek az utamba. A környéken gyalogosan nem nagyon járnak emberek, így segítséget sem lehet kérni senkitől. A járda kifelé lejt és tele van oszloppal és rengeteg a kocsi beálló, ami szintén más minőségű, mint maga a járda és ott még nagyobb az úttest felé a lejtés.”*⁴⁵ KY

Ebből a kis részletből is látszik, egy vaknak lehet, hogy nehezebb egy kertvárosi szakaszon közlekedni, mint a belvárosban. Ott általában az emberek autóval közlekednek, vagy ha nem, akkor nem veszik észre a másikat. Frekvenciált helyen élő embereknel talán még nagyobb az individualizmus. Élnek a saját kis „buborékukban” és nem szívesen lépnek ki belőle. Így ha valami váratlan szituációba csöppen egy látássérült ilyen helyen, nem számíthat arra, hogy majd egy járókelő segít neki, hisz nem is nagyon van arra ember gyalogosan. Az ilyen helyen közlekedő tömegközlekedési járatokon is teljesen másképp viselkednek az emberek, mint a belvárosban.

*„Van olyan BKV járat, ahol soha nem ülök le, csak akkor, ha van üres hely. Évekig jártam ezzel a busszal dolgozni és soha senki nem adta át a helyét. Félreértés ne essék, nekem ez nem elvárásom, de ezen a járaton senkinek nem jut eszébe, hogy a másiknak jobb lenne esetleg ülve. Ellenben például a 61-es vilamoson mindig átadják a helyet.”*⁴⁶ KY

III.2. Félelmek

Nagyon fontos beszélni arról, hogy a látássérültek mitől félnek, vagy félnek-e egyáltalán valamitől. Abban szinte mindenki megegyezik, hogy egy széles úttesten átkelni nagyon nehéz és egyes esetekben lehet félelmetes is. A városunk úthálózata nem négyzethálós, így vannak olyan átkelő, ahol nem egyenesen kell átmenni. Itt aztán tényleg nincs semmi, ami segítené a látássérültet. Hiába van akár beszélőlámpa is az adott kereszteződésben, lehet, hogy az úttest közepénél nem is lehet már hallani, tehát még csak hang irányába sem lehet menni. Főleg, ha az adott kereszteződésnél vannak még kanyarodó autók, van egy zajos párhuzamos forgalom és vannak olyan közlekedési útvonalak ezen a részen, amik ugyan nem keresztezik a főútvonalat, de közel

⁴⁵ Interjú 4.

⁴⁶ Interjú 4.

haladnak el mellette. Ezek is nagyon bezavarhatnak. Attól függ, hogy melyik úton haladó, vagy álló autó, vagy busz vagy villamos a hangosabb. (Ki az erősebb!) Itt végképp elveszettek vagyunk. Sőt, ha a lámpának a zöld ideje éppen annyira elég, hogy egy jó tempóban haladó „ép” ember átérjen, akkor nincs helye a „szerencsétlenkedésnek”.

„Mostanában előfordul, hogy félek az utcán. Van olyan helyzet, melyben kifejezetten rosszul érzem magam. Ilyen például a Bartók Béla úti kereszteződésen átmenni a Kosztolányin. Pedig ott van egy beszélő lámpa is, de gyakran ki van kapcsolva. A zöld ideje pont annyi, amennyi idő alatt jó tempóban át lehet érní a túloldalra. Tehát, ha későn veszed észre, hogy már lehet menni, vagy útközben bizonytalankodsz, akkor már kérdéses, hogy átérsz-e. Az átkelőhely nem egyenes, kicsit balra kell tartani. Viszont semmi nem ad támpontot, ráadásul még van egy forduló villamossín is, ami végképp összezavarhat. Rengeteg busz közlekedik itt, tehát nagyon nagy a zaj. Esetleg a párhuzamos forgalmat lehetne követni, de rengetegen dudálnak és olyankor azt sem tudom, hogy rám, vagy egymásra. Nem tudom átlátni a helyzetet”.⁴⁷ KY

Félelmet akkor érzünk, ha a megmaradt érzékszerveink közül a leggyakrabban használtat (hallás) valami zavarja, és így egyáltalán nem tudunk rá hagyatkozni. Egy forgalmas úton átkelni pontosan ezért nagyon nehéz, mivel a hallás által szereshető információ teljesen kaotikussá válik a sokféle zajtól. Egy látó ember számára az optimális városban rengeteg a nagy tér, park, széles utak stb. Az eddigiekben már kiderült, hogy ezek a szempontok egy vaknak nem biztos, hogy jók, sőt gyakran ilyen terekben elveszetteknek érzik magukat. Az lehet, hogy nagyon szép, ha egy járda két fasor között van, de ilyenkor a látássérültnek nagyon nehéz dolga van. Vagy követi a fű szélét, vagy ha sár van vagy hó, akkor igyekszik elkerülni ezt a szakaszt.

IV. fejezet Segítség

Három kérdést tettem fel a segítséggel kapcsolatban a csoport tagjainak. Az első kérdésre, hogy ha valaki odamegy hozzád az utcán és felajánlja a segítségét, elfogadod-e, többségében azt válaszolták, hogy ha egyedül is tud menni, akkor nem.

„Nem, elhárítom, ha magam is tudok menni”.⁴⁸ SZK

„Ha nincsen szükségem segítségre, nagyon udva-

⁴⁷ Interjú 4.

⁴⁸ SZK kérdőíve

riasan meg is mondom. Ha valamit egyedül is meg tudok csinálni, jólesik azt tényleg egyedül csinálni, az ember úgyis gyakran szorul mások segítségére”.⁴⁹ GJ

Arra a kérdésemre, hogy ha olyan ember ajánlja fel a segítségét, akinek nem örülnek, de nagy szükségük van a segítségre, akkor elfogadják-e, egyöntetűen mindenki igennel válaszolt.

„Természetesen, különben megtörténhet, hogy napestig várakozhatok valaki másra”.⁵⁰ GJ

Amikor azt kérdeztem, hogy van-e olyan ember, akitől semmilyen körülmény között nem fogadják el a segítséget, nagyon egybehangzó válaszokat kaptam.

„Olyan valakitől, akitől rosszra számítok, pl. részeg, vagy a hangja alapján vélhető, hogy pl. lopni akar tőlem”.⁵¹ SZK

„Ez általában már csak segítségnyújtás közben derül ki, pl. nem esik jól, ha egy különösen büdös ember fog meg, hisz rögtön különösen koszosnak is gondolom. Tagadhatatlanul vannak előítéleteim, mert vannak emberek, akiktől már a hangjuk alapján nem fogadom el a segítséget, mert számomra nem bizalomgerjesztők. Persze ilyenkor is muszáj udvariasnak maradni”.⁵² GJ

„Részegektől nem, többet ártanak, mint használnak”.⁵³ KL

Ez is a „mi” városunkból fakad. Hisz lehet, hogy egy déli országban a részeg ember nem feltétlenül büdös, rosszindulatú, vagy esetleg hajléktalan, hanem vidám és ezt sugározza a környezetére, tehát kifejezetten kellemes társaság. Ez azért van, mert nálunk a nemzeti szociális kód: a „hungaro-pesszimizmus”. Tehát általában nagyon lecsúszott emberek kóvályognak részegen az utcán. A magyar ember inkább akkor iszik, ha szomorú és ettől is csak keserédes lesz a vidámsága. A városunkból egyre inkább eltűnnek a jó hangulatú, barátságos kiskocsmák. Már csak a „lebujok” közül van egy-kettő, vagy néhány régi kocsmá. Az uniformizálódás a városokra is igaz. Ezt úgy értem, hogy Budapesten ugyanolyan szórakozóhelyek találhatóak, mint New York-ban, vagy máshol. Persze van még egy-két sajtósági magyar hely, de sajnos ezek közé tartoznak a „lebuj”-ok is. Az ilyen „rossz hírű” kocsmák környékén nagyon

⁴⁹ GJ kérdőíve

⁵⁰ GJ kérdőíve

⁵¹ SZK kérdőíve

⁵² GK kérdőíve

⁵³ KL kérdőíve

kell vigyázni, hogy az ember ne botoljon bele fekvő emberekbe, ne lépjen bele a nyomaikba. Bár, ha már baj nélkül megússza, akkor örül. De nem minden kocsmánál ilyen rossz a helyzet. Azok a nagyon veszélyesek, amik a városnak olyan részében vannak, ahol a társadalom szociális háttere nem túl biztos, sőt bizonytalan. Ilyen például a VII. kerület, vagy a VIII. kerület. Persze ezt sem lehet általánosságban venni, mert ezen kerületeknek is csak bizonyos szakaszai ilyenek. Érdekes, hogy régen ezek a területek a városnak a legjobban virágzó, legélettelibb részei voltak. Ez a két kerület van a leginkább központi helyen. Az sem elhanyagolandó szempont, hogy a Keleti pályaudvar is a VII. kerületben van, tehát itt nagyon nagy a tranzitforgalom. Így elég sokféle nemzetiség él, illetve fordul itt meg. Mindenki hozza magával a saját szokásait, kultúráját, vagy nem hozza magával, mivel azt gondolja, itt nem vonatkoznak rá az otthoni szabályok, de az itteniek sem, hisz nem tartozik ide.

A fentiekben kiderült, hogy egy látássérültnek nagyon fontos, hogy az illető, aki segít neki, ne legyen bűdös. A Keleti pályaudvar környékén nagyon sok a roma származású. Az ő higiénés szabályaik teljesen eltérnek a miénktől. Elsőre lehet, hogy ijesztő egy roma segítsége, de az is igaz, hogy ők nem nagyon szoktak segíteni, legalábbis nem érnek hozzánk. Egy esetben megfogtak: ha veszélyeztetjük a földre kipakolt áruikat. Természetesen ezen a területen sok arabbal is találkozik az ember. Ők sem gyakran segítenek, de ha igen, ők sem érnek hozzánk. Viszont előzékenyen feláll a campingszékéről, amin az utcasarkon seftelt és elhúzza az utamból. Ők már szinte a város ezen részének a tartozékai. Ők is domesztikálják számunkra a teret, a kiabálással, az arab hadarásukkal stb. Tehát sokszor ez nekünk nem veszélyes, hanem inkább segítség. Viszont egy részeg ember segítsége nagyon komolyan veszélyeztetheti a testi épségünket is, hisz a saját mozgását sem tudja koordinálni, nemhogy nekem segítsen megtalálni a helyes utat. A részeg ember látványa már teljesen megszokott és hozzátartozik a budapesti városképhez.

„Van úgy, hogy részeg fog meg, de nem mindig tudom, hogy reagáljak ezekben a szituációkban. Múltkor egy részeg hajléktalan jött oda és mindenáron segíteni akart. Nem tudtam elküldeni. Hát kicsit halálfélelem volt, mikor a villamossíneken kísért át.”⁵⁴ KY

⁵⁴ Interjú 4.

A forgalmasabb helyeken több vak fordul meg, így nem szokatlan a látvány. Ráadásul már vannak olyan emberek, akik általában segítenek, és már megismerik az embert, ők biztos, hogy oda fognak jönni, segíteni.

Nagyon sokszor kerülünk olyan helyzetbe, hogy segítséget kell kérnünk. Nem mindig veszik észre az emberek, hogy a másoknak szüksége lenne a segítségre. Ez nem olyan nagy gond, hisz mindenkinek megvan a saját dolga, és nem lehet elvárni senkitől, hogy mindig másokkal foglalkozzon. Így nekünk kell segítséget kérni. Viszont ilyenkor igyekeznünk olyan embert megszólítani, akiről azt gondoljuk, hogy megbízhatunk benne.

Nem mindegy, hogy a város melyik részén vagyunk, hol kérünk segítséget, és hogy milyen napokban járunk. Nappal nem nagyon szokott ezzel probléma lenni. Este viszont igyekeznünk jobban odafigyelni, hogy kit szólítunk meg. Erre különböző módszerek vannak. Figyeljük a mozgását, hiszen ha eléggé koordinálatlan, akkor lehet sejteni, hogy részeg. Hallgatjuk a lépteit, ha kopogós cipőben van, akkor sejthető, hogy nő. Az illatok is informálhatnak, hogy férfi, vagy nő az illető, illetve, hogy bűdös vagy nem bűdös. Ez teljesen személyfüggő, hogy ki kitől szeret segítséget kérni.

„Vannak olyan helyzetek, amikor nem válogathatunk a segítők között. El kell fogadni azt, aki jön. Bár én este, ha egyedül vagyok, akkor nem szeretek férftól segítséget kérni, igaz nem mindig járok jobban a nőekkel. Ilyenkor igyekszem figyelni a női lépteket, a parfüm illatot és a mozgást, hogy mennyire nőies. Még így sem lehet mindig pontosan kiszűrni a járókelők közül a nőket.”⁵⁵ KY

Rossz tapasztalatok segítség-kérésnél: nem egyszer előfordul, hogy segítséget kérünk, és úgy mennek tovább, mint ha meg se hallották volna. Bár lehet, hogy tényleg nem hallották, de hát túl gyakoriak az ilyen események. Arra a kérdésemre, hogy kitől kérsz segítséget, SZK így válaszolt kicsit viccesen:

„Az első arra járótól. Ha szó nélkül elmegy melletttem, akkor beszólok neki, mert nagyon bátor vagyok.”⁵⁶

Ide tartozik az is, hogy néhány látássérült hogy gondolkodik arról, mennyire segítőkészek a járókelők.

⁵⁵ Interjú 4.

⁵⁶ SZK kérdőíve

„Saját felállított statisztikám szerint az emberek 60%-a közömbös, 20% segítőkész, 20% bunkó. Bevágó élmény, keresztülgázol, stb.”⁵⁷ SZK

Ez a statisztika, ha a város egészét nézem, lehetséges, hogy igaz. Mint már említettem, vannak olyan városrészek, ahol sokkal segítőkészebbek, mint a fent említett frekvenciáktól. A városképnek lényeges alkotó eleme, hogy milyen a mindennapi kép egyes városrészekről. Így ha egy területen gyakran megfordulnak a látássérültek, akkor már nem kirívóak, nem lepődnek meg a gyakran ott járó emberek. Viszont ha egy olyan helyen kezd el vak közlekedni, ahol előtte sem vak, sem másilyen fogyatékos nem járt, nem él ott, akkor abban a környezetben elég kirívó jelenség lesz. Azonnal fel fog tűnni mindenkinek, hisz eltér a megszokott látványtól.

Egy látássérültnél előfordulhat, hogy azon kezd el gondolkodni, vajon milyen lehet az ő látványa, mennyire nézik, és hogy nézik őt meg. Ez egy teljesen természetes dolog, hisz egy látó ember automatikusan megnézi maga körül mindent, főleg olyan dolgokat, amik elütnek a szokványostól. Mivel a média által sugalmazott „normális” életben a fogyatékosok nincsenek benne, így természetes, hogy ha egy vaknak rosszabb napja van, akkor ilyen gondolatok kezdik foglalkoztatni, elbizonytalanodik magában.

A televízióban nem látunk olyan reklámokat, ahol fogyatékosok szerepelnének. Mivel bármilyen fogyasztási vagy más termék reklámozása „ép” emberrel történik, ezért jogosan érzik egy kicsit magukat a fogyatékosok a társadalomból „kirekesztettnek”. Ez nem egy direkt szegregáció, hanem egy véletlenszerű, vagy mindenki gondoljon amit akar. Ennek én nem ismerem a pontos hátterét. SZK-nak idézném az idevonatkozó, kicsit keserű humorral fűszerezett válaszát a feltett kérdéssel együtt.

„Foglalkoztat-e néha hogy milyen látvány nyújt a te közlekedésed az utcán? – Nem, mert baromi jól nézek ki és amúgy is mindenki bekaphatja.”⁵⁸

A város lüktetése, tempója egy „tökéletes” ember „tökéletes” megoldásait várja el. Ezt a folyamatot „mi”, városlakók generáljuk, de pontosan mi nem tudunk neki megfelelni. Így viszont mindig van egy alkalmazkodási, megfelelési kényszerünk. (Gyorsan és pontosan, mindig mindenhova odaér-

jünk, mindig fittek legyünk és jólöltözöttek.) Ha valaki ennek nem felel meg, az kilóg ebből a sorból, ebből a „virtuális reklámvilág” által generált „tökéletes” városi ember képből. A „városi tudat” követeli meg saját magunktól azt, hogy minél inkább próbáljunk azonosulni a standard képhez. Ebben a városi tudatban mindenki benne van, mindenki alkotja. Itt nincs szegregáció. Az viszont nagyon fontos, hogy mindenki tisztában legyen a saját korlátjaival, a saját nehézségeivel és ezeket fel tudja vállalni, és adott esetben tudjon róla beszélni.

„Előfordul, hogy találkozunk a futások a rendszeres esti futáson kívül, de akkor fontos, hogy vak szempontból is jól megközelíthető legyen a hely. Az illúzió, hogy egy vak mindenhová, minden körülmény között odatalál. Nagyon meg kell szervezni ezeket a dolgokat. Nem azért, mert tehetetlenek, hanem mert tényleg nehézség lehet a nehézség. Nem kell frusztrálni magunkat feleslegesen. Egy vak csoportnak azt mondani, hogy találkozunk a Moszkva téren az óra alatt, az hülyeség. Az órát az találja meg, aki lát, vagy aki nagyon sokat jár a Moszkva téren. A Moszkva teret nagyon sokszor átépítik és a megállóknak a helye is folyton változik. Tehát egy vak csak akkor találna meg, ha segítséget kérne. Így mindenképp szempontnak kell, hogy legyen a vakok találkozásánál, hogy a mi szempontunkból jól megközelíthető legyen. Ha nincs segítség, akkor is megtaláljam!”⁵⁹ KY

V. fejezet Szórakozás

Most egy kicsit beszélek a Gyáni Gábor által félnyilvános tereknek nevezett helyekről. Mivel a látássérülteknek is ugyanolyan igénye van a szórakozásra, vagy kikapcsolódásra, vagy éppen, arra hogy ne menjen el szórakozni, mint bárki másnak. Viszont ezek a helyek egyáltalán nincsenek kialakítva fogyatékosok fogadására. Ettől még nyugodtan elmehetnek bárhova, csak éppen kiszolgáltatott helyzetbe kerülnek. Ha például étterembe mennek és nagyon „jó fejek” a pincérek, kiszolgálók, akkor ez fel sem tűnik a fogyatékosnak. Lehetnek olyan szituációk, melyekben kifejezetten kellemetlenül érezheti magát.

V.1. Szabadtéri koncert

Egy szabadtéri koncertre nagy bátorság vakon elmenni.

⁵⁷ SZK kérdőíve

⁵⁸ SZK kérdőíve

⁵⁹ Interjú 4.

„Szabadtéri koncertre nem megyek egyedül, de még egy másik vakkal sem. Nem tudnám, hogy merre van az együttes, így mivel én a hangforrása felé fordulnék, lehet, hogy a végén háttal állnék az előadónak. Ezt a frusztrációt nem vállalom be!”⁶⁰ KY

GJ és RT egyszer mégis összeszedték minden bátorságukat és kimentek egyedül az akkori (Felvoulási) térre Sting-koncertre. Már előbb elindultak és kerestek egy falat, amiben biztos voltak, hogy jó irányban van és a mellé álltak. Viszont azért így is nyilván kimaradtak egynéhány vizuális poénból, show-elemből.

V.2. Kávéházak, éttermek, teázók

A kávéházak, éttermek, teázók általában mind jól megközelíthető helyen vannak. Hisz a tulajdonosnak is az az érdeke, hogy minél többen látogassák a létesítményt, és ezért központi helyen kell lennie és jól megközelíthetőnek. Ezért a vakok is szinte bárhová el tudnak menni. Persze mindenhol segítséget kell kérni, ha már belül vannak az ajtón. Akkor szerencsés az eset, ha „beülős” és csak várni kell a pincérre, mert akkor nem kell tálcával lavírozni az emberek között. Bár ebben pedig az a veszélyes, hogy ha valaki egyedül ül egy asztalnál, tehát nem hallják, hogy beszélgetnének, akkor „diszkrétén” bár, de hivatlanul leülhetnek a süteménye mellé.

Egy ilyen félnyilvános helyen sokkal inkább számíthatunk segítségre, mint az utcán. Mivel itt kevesebben vannak és nem egy átmenő forgalom bonyolódik itt, hanem egy kis időre azonos céllal mindenki időz, így nagyobb a felelősség-tudat. Itt nem lehet annyira az anonimitás védelmében meghúzódni, mert esetleg a szomszéd asztaltól szűrős szemekkel fognak ránézni. Vagy még szóvá is tehetik. Másrészt ez egy kicsit irányított folyamat. A kiszolgálók az irányítói. Attól függ, milyen tempóban szolgálnak ki, vagy a pincér kihez megy oda előbb.

Több vak együtt is elmegy ilyen „beülős” helyekre. Ezzel abszolút semmi gond nincs. Valamelyikük ismeri a helyet, ahova szeretnének menni, akkor semmi akadálya, sem az eljutásnak (hisz egyikük ismeri az útvonalat), sem magán a helyen való boldogulásnak, hisz az ottani személyzetnek nem új egy látássérült jelenléte a vendéglátóhelyen. De ha teljesen új helyre mennek el, akkor sincs gond, hiszen biztos, hogy mindig találnak valakit, aki se-

gítségükre lesz. Ilyenkor azért a pincérek kötelességüknek is érzik a segítségnyújtást. Nekik amúgy is az a feladatuk, hogy kiszolgálják a vendégeket, hát most egy vendégnek más területen is kell segíteni. Ez nem áll annyira távol az ő „munkahelyi” magatartásától.

Inkább olyan helyeken szokott gond lenni, ahol nagy a fényűzés, a pompa. Tehát exkluzívabb hely és előkelő, illetve „pénzes” vendégekre számítanak. Ilyenkor azt gondolja a pincér, hogy azzal védi a hely „érdekeit”, ha az olyan embereket távol tartja, akik kiríznak a megszokott vendégkörből. Egyébként sajnos Magyarországon az esélyegyenlőségi törvény betartása nem kötelező. Csak 2010-től lesz törvényileg szankcionálva, ha valaki például nem akadálymentesíti a szórakozóhelyét, vagy ugyanez vonatkozik a közintézményekre is. Az utóbbiak eléggé demoralizálják a városban található más „félnyilvános” helyek tulajdonosait. Hisz ha egy közintézmény sem tartja be a már meglévő törvényt, akkor miért ő, magánember tartsa be. Ezért szoktak civilszervezetek akciókat szervezni, hogy egy helyet akadálymentesítsenek. Az akadálymentesítésbe nem csak az tartozna bele, hogy kerekesszéssel jól megközelíthető legyen, hanem a vakok illetve a siketek számára is használható legyen az adott létesítmény, arra, amire bárki más használhatja, tehát rendeltetészerűen.

Azért nem árt, ha egy látássérült például egy kávézóban a belső terét is ismeri. Ilyenkor az egész teret képtelenség megismerni, hisz nincs arra alkalom és mód, hogy körbejárja a helyiséget, és mindent megnézzen, „megfogjon”. Valamilyen képet mégis ki kell alakítaniuk az adott helyről, mert különben nincs meg a „verbális térkép” a fejükben. Egy vak számára akkor igazán használható egy szórakozóhely, kávézó stb., ha nincs túl nagy zaj. Mivel a szájról olvasás művészete kicsit intim lenne helyzetükben, így ezt nem is alkalmazzák. Így viszont más kommunikációs lehetőség nem marad. Tehát csak „nézhetik” egymást és iszogathatják italaikat. Ilyen szituációban még az étkezés is nehézkes lehet, hisz a látás hiányát a hallás segítségével pótolják valamennyire. Az esetleges étkezési nehézségekbe, bonyodalmakba most nem mélyednék bele. A fentieket egy összegző idézettel zárom.

„Ha valamelyikünk oda talál, bárhová mehetünk! Én személy szerint úgy gondolom, az ember szinte bármilyen útvonalat meg tud tanulni, ha fontos, vagy ha megéri. Így ha egy szórakozó-hely ugyan nehezebb-

⁶⁰ Interjú 4.

ben megközelíthető, de olcsó, jó a kaja, segítőkész a személyzet, nem kell vágni a füstöt, és nem ordít annyira a zene, hogy egymás hangját sem halljuk, oda megéri eltalálni”.⁶¹ GJ

V.3. Színház, mozi

A látássérültek ugyanúgy járnak minden szórakozással kapcsolatos helyre, mint egy látó ember. Illetve talán egy hely van, ahol nem túl gyakori vendég a vak, ez pedig a cirkusz. Nyilván nem kizárt, hogy ide is elmenjen, hisz ha csak a légkörét megtapasztalja és elmeséli neki, hogy mi történik, már az is nagy élmény lehet annak, akit érdekel ez a fajta előadás. Itt a nehézség az, hogy nagyon nehéz szavakban elmondani azt, ami a cirkuszban történik.

Ellenben színházba és moziba bármelyik látássérült elmegy, még akár egyedül is. Illetve egyedül csak néhányan mennek el. Ezek az épületek abszolút nincsenek akadálymentesítve. Az új Nemzeti Színház ugyan igen, de sajnos abba a hibába estek itt is, hogy egy mozgássérült lehet, hogy tudja használni, de egy látássérült nem. Kitalálták, hogy adnak el „látássérült jegyeket”, ami azt jelenti, hogy az illető egy oszlop mögül nézheti az előadást. A dolgozatban már szó volt arról, hogy mennyire zavar a hallásban, ha valami van előttünk. Illetve nem a hallásban, hanem abban a bizonyos „hallásárnyékban”. Így vakok számára is élvezhetetlen az előadás egy oszlop mögül. Erre is az vonatkozik, ha már megismertek ott minket, tehát a jegyszedő néni tudja, hogy kik vagyunk, mit akarunk, akkor már segítőkész lesz és tudja is, hogyan kell segítenie. Egyébként ez igaz a boltokra is, hogy leggyakrabban a biztonsági őrök, vagy olyan személyzet segít, akinek ez egyáltalán nem lenne a feladata, csak „felelősséget” érez az ottani emberekért valamennyire. Valószínű egy kicsit olyan, mint a pincérek esete. Színházba inkább elmegy egy vak egyedül, illetve egy másik látássérülttel, mivel egy színházi előadás jobban értelmezhető vakon, mint egy mozifilm. Ettől még nem kizárt, hogy moziba is elmenjenek. Nem szabad arra várni, hogy majd valaki jöjjön és kíséren el, mert lehet, hogy addigra leveszik a filmet a másorról.

⁶¹ GJ kérdőíve

V.4. Plázák, bevásárlóközpontok

Bár egy látássérült soha nem megy el plázába, mivel ott a tájékozódás számára teljesen lehetetlen. Nagyon nagy a tömeg, ami meghatározhatatlan irányba mozog. Nem lehet mihez viszonyítani, hisz a fal mellett végig üzletek vannak. A mozgólépcsők általában a nyitott tér közepén helyezkednek el, így esélytelen, hogy megtalálják. Arra nem lehet számítani, hogy úgymint mindenki arrafelé megy, hisz ott bárki bármerre mehet. Sajnos a városépítés és városi tömegkultúra ebbe az irányba halad, azaz minél inkább minden közösség által használt illetve a közösségnek szükséges létesítmény egy helyen legyen. Ezek olyan szegmensei a városnak, ahol egy vak teljesen elveszítettnek érzi magát egyedül. Így mindig kísérrőre van szüksége, tehát érezheti azt, hogy ki van szolgáltatva. A városias lét ezen megnyilvánulási formája önmagában szegregál. Kizárja annak a lehetőségét, hogy látássérült ember egyedül, önállóan, szabadon élhessen a városi közösség minden megnyilvánulási formájában. Így élelmiszer-vásárlásra is inkább a kisebb boltokat használják. Ott átláthatóbb a tér és segítőkészek az emberek.

A nagy bevásárló helyekre is az igaz, ami a „nyilvános” terekre, hogy túl nagy a tér, így a benne mozgó emberek személytelenek, anonimek maradhatnak. Senki nem érzi úgy, hogy dolga lenne segíteni és ezt senki nem is fogja számon kérni tőle. Ezek a „félnyilvános” terek kezdik egyre inkább felvenni a „nyilvános” terek jellegzetességeit. A „rég, hagyományos” szórakozóhelyekre így akár egy látássérült is el tud menni, csak az a lényeg, hogy a személyzet segítőkész legyen.

„Színházba szerintem el lehet menni vakon egyedül, bár én nem járok egyedül szórakozni. Több vak viszont együtt simán el tud menni. Ugyanez vonatkozik a kávézókra, éttermekre, teázókra. Ezek az objektumok viszonylag könnyen megközelíthető helyen vannak, hisz a vendéglátásnak is fontos szempont, nem csak a vakoknak. Tehát ilyen esetben az számít, hogy mennyire kedvesek, segítőkészek a pincérek, eladók. Általában ezzel nem szokott gond lenni”.⁶² KY

Egy utcai kirakodóvásárba, vagy utcai mulatságba egy látássérült soha nem fog egyedül elmenni. Egszerűen ez a tér kezelhetetlen vakon. Itt az a lényeg, hogy lássák az emberek az árucikkeket, és ha valami megtetszik nekik, odamennek. Az utcai mulatságok térben ugyan behatároltak, egy utcárészen, vagy egy

⁶² Interjú 4.

konkrét téren van, de ennek a térnek az egészét kihasználja, betölti, és nem egy állandó dolog van benne, hanem folyamatosan változnak a történések. Ehhez lehetetlenség vakon alkalmazkodni, illetve nyomkövetni.

VI. fejezet Összegzés, tanulság

„Az idegenek világának a boldoguláshoz, a mindennapi életvitelhez szükséges kiismerése már nem hagyatkozhat a pusztá vizualitásra; nem elégséges már a gyakorlott szem, az iskolázott tekintet, hogy eligazítson bennünket az idegenek, a nagyváros általunk személyesen nem ismert lakóinak identitása felől”.⁶³

A megismeréshez nem elégséges a vizuális észlelés. Szükség van minden érzékszerv által tapasztalt jelenségek információ-tartalmára. Ha mindezeket az észleléseket fel is dolgoztuk, csak akkor mondhatjuk, hogy ismerünk valamit, jelen esetben a várost. Tehát egy város megismerése nagyon komplex folyamat. Mivel nem csak a vizualitás játszik szerepet a megismerésében, így teljesen jól feldolgozható és értelmezhető a város egy látássérült számára is. Nekik a vizuális élmény helyett más érzékelés által tapasztalt információkból áll össze képpé a város.

Amit csak egy érzékszervvel tapasztalunk a városból, az nem lehet a város egésze. Az csak az, ami látszik például belőle. Ez olyan, mintha valaki arra a kérdésre, hogy szereti-e a paprikáskrumplit, azt válaszolná: „Igen, mert nagyon jó a hagyma íze”. De a paprikáskrumpli nem csak a hagymából áll, hanem minden hozzávalónak az összeadódott ízéből. Ezek együtt és ilyen arányban alkotják a paprikáskrumplit.

Részleteiben is megragadható a város, de az nem lesz teljes kép. Az csak egy részlete. A város, ami igazán lényeges, az, ami valakinek az „imaginált” városa. Őbenne milyen kép alakult ki arról az élettérről, amiben él. Minden embernek más egy kicsit az érzékelése. Attól függően, hogy az érzékelt dologról beérkező jelet mennyire tudja hasznosítani, mennyi információt tartalmaz számára. Mivel minden ember különböző, nincs két egyforma személyiség, így a megélelések, tapasztalások is különböznek.

„A térérzékelés tapasztalatfüggő jelenség, kisvárosi térben mások a távolságok, az objektumok és terek kiterjedései, struktúrájuk, más a lépték is, vagy a horizontról alkotott fogalom”.⁶⁴ (A.Gergely 1996:14).

A fenti mondat abszolút érvényes mind látónál, mind látássérültnél, mind bármilyen más fogyatékosággal élő embernél. A tapasztalás a lényeg. Ennek viszont van külső és belső tényezője. A belső az, amit érzékelünk és értelmezünk az adott térről. Az értelmezés pedig attól függ, hogy milyen emlékeink vannak, mihez tudjuk hasonlítani, milyen tapasztalataink vannak stb. Nagymértékben meghatározza a térfelfogásunkat az, hogy milyen városban, milyen településen és milyen körülmények között szocializálódtunk. A gyerekkori emlékek mindig meghatározóak lesznek. Ezek nagyon mélyen beleivódnak az emberbe. Bár a nagyon kicsi-kori élmények nem raktározódnak még el, így körülbelül óvodás kortól maradnak meghatározó emlékei a térről. Én csak azt tudom elmondani, hogy egy látássérültnek milyen formában marad meg emléke a kicsi gyerekkorban megélt tájakról, terekről. Ami legjobban megmarad, az illatélmény. Amikor már nagyobb lesz a gyerek, akkor már más élmények is az emlékezetbe vésődnek, de először mindig az illat lesz az, ami beugrik. „Itt olyan illat van, mint amikor mentünk hazafelé busszal a falunk felé...”.

Az értelmezésnek van egy másik alkotóeleme is, az pedig, hogy mások mit mondanak nekem arról az adott térről. Ők hogy magyarázzák el nekem, mit emelnek ki belőle, mit tartanak fontosnak. Ez nagyon lényeges, hisz ez is nagymértékben hat az én térfelfogásomra. De ő már azt adja nekem tovább, amit ő maga érzékelt és értelmezett egy térről. Így én valakinek a szűrőjén keresztül kapok információkat. Ezért olyan egyedi mindenkinek a városról való elképzelése. Azokat az elbeszéléseket, leírásokat fogom inkább beépíteni magamnak, melyeket barátoktól kaptam, olyan emberektől, akikben megbízom. Elmesélek egy idevágó történetet.

Évekkel ezelőtt közlekedtem a 19-es villamoson. Egy esti órában igyekeztem a Móricz Zsigmond körtérről haza a Batthyány térre. Nagyon kellett sietnem, hogy elérjem az utolsó villamost, ezért gyorsan segítő után kellett nézmem. A közelben volt is

⁶⁴ Fehérvári Marcell: *A modern nagyváros metafizikája*. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont, Munkafüzetek 92. Bevezető. Budapest, 1996.

⁶³ Gyáni 1990.

valaki, akiről kiderült miután megszólítottam, hogy teljesen részeg. Egy jól szituált nőről van szó, így nem is estem annyira kétségbe. Nagyon készségesen segített és fel is szállt velem a villamosra, csak pár megálló után közölte velem, hogy a Vámház körúton vagyunk. Erre nagyon megijedtem, hisz a 19-es villamos nem is arra megy. Szerencsére nem mondott igazat. Valószínű nem rosszindulatból csinálta, csak az alkohol mámora sűrű ködbe burkolta az agyát.

Egy fogyatékos embernél a megismerésnek a leglényegesebb eleme a bizalom. Bízni kell abban, hogy jó helyen vagyunk, aki segít, jó szándékkal segít, aki elmondja a bennünket körülvevő teret, a tőle telhető legnagyobb pontossággal teszi ezt. Ha számomra nagyon fontos helyre kell elmenni, vagy nagyon fontos dolgot kell megismernem, akkor mindenképp olyan emberrel megyek el, akinek ismerem a gondolkodását, a viszonyulását a térhez, dolgokhoz. Nem kell, hogy ugyanúgy gondolkodjunk, de az nagyon fontos, hogy ugyanolyan precízséggel, vagy ugyanolyan nem precízséggel mondja el az engem érdeklő dolgot.

„Ha látnék, én is azt látnám meg, engem is az ragadna meg az adott térből, jelenségből!”

Ez a legfontosabb. Így tehát, ha olyan emberrel „nézegetek” térképet, akiben maximálisan megbízom, hisz ugyanolyan megismerési szempontrendszere van, mint nekem, akkor máris kitágulhat a világképem. Hisz távoli országokról, szigetekről, létezési formákról is kialakulhat egy körülbelüli képem.

Bibliográfia

1/1975 (II.5.) KPM-BM közös rendelet 40. szakasz 8. bekezdés

Bohannon, Paul – Glazer, Mark szerk. 1997
Mérföldkövek a kulturális antropológiában.
Panem Kft., Budapest.

Cséfalvai Zoltán 1990
Térképek a fejünkben. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Fehérvári Marcell 2002
A modern nagyváros metafizikája. MTA PTI
Etnoregionális Kutatóközpont, Munkafüzetek
92., Budapest.

Gyáni Gábor 1990
A városi mikroterek társadalomtörténete. *Tér és Társadalom*, 4:1-13.

Gyáni Gábor 1998
Az utca és a szalon. A társadalmi térhasználat Budapesten (1870–1940). Új Mandátum
Könyvkiadó, Budapest.

Ilyés Sándor 2000
Bevezetés a gyógypedagógiába. Bárcki Gusztáv
Gyógypedagógiai Főiskola, Budapest.

Nagy József 2006
Pumukli plüssmackói. *168 óra*, 51-52. sz.

Niedermüller Péter 1994
A város: kultúra, mítosz, imagináció. *Mozgó Világ*, 5:5-17.

Whyte, William Foote 1999
Utcasarki társadalom. Egy olasz szegénynegyed társadalom-szerkezete. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

Elektronikus források

Mérő László 2005
Maga itt a tánctanár? Szociális kódunk. *Magyar Narancs*, publicisztika – egotrip. On-line:
www.mancs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=11129

http://human.kando.hu/pedlex/lexicon/H.xml/haptikus_eszleles.html

Tibori Tímea

HOGYAN TANÍTHATÓ A SPORTSZOCIOLÓGIA?

Igazi, keményfedeles könyve jelent meg most Földesiné dr. Szabó Gyöngyi sportszociológusnak, az elmúlt 30 év tanulmányaiból történt összeállítás. Műfaját a Szerző és a kiadó is válogatásként jegyzi, de a kötet ennél sokkal differenciáltabb szövegválogatás. Egyrészt sporttörténeti dokumentumok tárháza magyar és angol nyelven, másrészt a hazai sportszociológia manifesztuma.

A szerző hosszas gondolkodást követően állította össze a könyve tartalmát. A bevezetőben indoklásszerűen megfogalmazza szerkesztési elvét: feladatának tekinti a szociológiai szemléletmód egyre szélesebb és mélyebb elterjesztését a sportban, valamint a sportszociológia népszerűsítését a társadalomban. Földesiné beállítódása négy pilléren nyugszik: a sport mibenlétének megnevezésén, életminőséget formáló szerepén, az egzakt társadalomismereten, -kutatáson, és a tudományos ismeretterjesztésen.

Valós dilemma volt tehát a könyv szerkesztési elvének megválasztása. A döntés a sokszínűség mellett briliáns megoldást eredményezett: feltárulnak előttünk a hazai sportszociológia főbb kérdései: a professzionális és a kedvtelésből végzett sport hazai története, politikai, gazdasági meghatározottsága, a szervezetek helyzete, szerepe a sport preventív funkciójának mélyítésében, a sport életmódra, életkorokra gyakorolt hatása, a deviáns jelenségek (dopping, szurkolói huliganizmus stb.). Ennek megfelelően válogatott a Szerző írásaiból, amelyet három nagy témára, fejezetre bontott. (I. Sport, életmód, esélyegyenlőtlenség, II. Élsportolók, szurkolók, devianciák, III. Sport, társadalmi változások, politika).

Földesiné hitvallása pályakezdése óta töretlen: permanens jelleggel visszatér a sportélet gondjaira (az idő szerepe a sportolásban, fogyatékosok helyzete a sport világában, élsportolók jelene és jövője, sportfogyasztás, mint a kulturális fogyasztás alrendszere, devianciák a sportolók és a szurkolók körében, a sport politikai kiszolgáltatottsága, a sport és a szabadidő-sport, valamint az életmód összefüggései stb.).

Figyelemre méltó a Szerző nyelvhasználata, amely végső soron a sportszociológia egyedülálló, magyar (és angol) nyelvű, plasztikus, szisztematikus

bemutatását eredményezi. A könyv kétnyelvűsége lehetővé teszi a tankönyv és a szöveggyűjtemény funkciójának közös, magas színvonalú megjelenítését.

Néhány – a sportszociológia terrénumán túlmutató – tanulság, amelyet döntéshozók, sportolók és civilek figyelmébe egyaránt ajánlunk:

1./ élsport, dopping témájában a Szerző leszögezi: „Az olimpikonok származása arra enged következtetni, hogy társadalmunkban a gyermekek esélyei az élsportolói státusz elérésére csak elvileg egyenlők. A gyakorlatban társadalmi tényezők – első helyen a családi háttér is – befolyásolják, hogy egy potenciálisan tehetséges gyerek eljut-e a versenysport élvonalába. Az anyagilag és kulturálisan kedvezőbb helyzetű fiataloknak nagyobb lehetőségük van arra, hogy élsportolókká váljanak” (120. p.). A teljesítmények végtelenségig fokozását elítéli a Szerző, különösen a doppingszereket és azt az álságos magatartást, ami hallgatólagosan lehetővé teszi az egészséget károsító szerek alkalmazását.

2./ az értékekkel kapcsolatban megállapítja: „...Magyarországon már a fogyasztás szintjén sem közkinccs, hozzáférhetősége egyértelműen korlátozott..., a sportfogyasztás már nem foglal el olyan előkelő helyet a magyar lakosság körében, mint korábban..., hamis illúzió azt feltételezni, hogy az egykor volt közel össznépi érdeklődés a sport és a magyar sportolók teljesítménye iránt töretlen és lankadatlan...” (165. p.).

3./ a jelen sportpolitikája kiüresedett, állapota több mint elkésérítő. Földesiné jogos kritikája szerint: „...a Sportstratégia... folyamata megtorpant, az érdemi munka nem kezdődött meg annak érdekében, hogy sportoló nemzetté váljunk. A sportra fordítható központi költségvetések elosztásában nyomát sem lehetett felfedezni ilyen irányú változásoknak..., a Legnagyobb vesztes ismét a szabadidősport lesz... Az élsportban radikálisan megerősödött az üzleti szféra befolyása..., addig a szabadidősport finanszírozását... a civil társadalomra próbálják áthárítani...” (276-277. p.).

Földesiné dr. Szabó Gyöngyi, aki a szociológiai tudományok doktora, a SE Testnevelési Kar Társadalomtudományi Intézetének professzora, a hazai és a nemzetközi sportszociológia kiemelkedő képviselője úgy véli, a kötet nemcsak az ő szellemi tudásának manifesztuma, hanem kollégáié, tanítványaié is. Állítása csak részben igaz, mivel az alkotás mindig közösségi alapú, azonban invenciózus autor nélkül nem születhetett volna ilyen koherens mű, melynek háttérében a Szerző több évtizedes kutatómunkája,

több száz magyar és idegen nyelvű publikációkban is mérhető tudása, szakértelme áll.

A válogatott tanulmányok gyűjteménye mind a szakértők, a döntéshozók, mind a sportkedvelő érdeklődők számára kitűnő olvasmány.¹

---

¹ Földesiné dr. Szabó Gyöngyi – Gál Andrea – Dóczi Tamás: *Sportszociológia*. 2010. Bp. SE Testnevelési és Sporttudományi Kar. 192 p.

A. Gergely András

TÜRELEM-POLICY. MEGISMERÉSTŐL ELFOGADÁSIG, KIREKESZTÉSTŐL JÖVŐKÉP

„Világunk nem racionális és nem is fenntartható” – summázza korunk ingatag rendszereit (társadalmiakat, politikaiakat, morálisakat, ökológiaiakat) új könyvében László Ervin egy új, fennmaradási vagy megmaradási stratégia részeinek, szereplőinek tekintő felfogásmódban is más utakat kereső „policy” alapelveit taglala. Az *Új világkép. A tudatos változás kézikönyve* című opusz nem kisebb politikai közszereplők előszavával jelenik meg, mint az egykori államfő Mihail Gorbacsov, vagy a spirituális vezetőként elhíresült orvos, Deepak Chopra morális tanításával, aki a kettős világ-összetottság gazdasági kíméletlenségének opciójaként a humanitárius gyalázatok elkerülésének programját hangsúlyozza méltóbb jövő-perspektívaként. Az új világkép a tudatos krízismenedzselés fontosságára int, a környezeti etika felelősségére kötelez és korunk társadalmainak roppant mértékű fogyatékoságáról mond ítéletet, mikor a válságról részint veszélyként beszél, másrészt viszont esélyről is, hogy a kulturális intolerancia adott mértékét és romlási trendjét elkerülhetőnek hihessük. Az erőforrások gazdasági, ökológiai, munkamigrációs, megélhetési és demográfiai turbulenciákban kimerítően méltatlan túlfogyasztása nemcsak a túlélés veszélyeztettségének állapotára, hanem a fenyegető instabilitás és a társadalmi-politikai rendszerek összeomlását vizionáló közeljövő élményére kényszeríti a szemlélődőt vagy mérlegkészítőt. László Ervin, aki zongorista csodagyerekként már kilenc évesen a Pesti Vigadóban lépett föl, tizenöt éves korától húsz éven át koncertezett a világ leghíresebb pódiumain, majd filozófiai és rendszerelméleti tudományok professzoraként a világ legjelesebb egyetemeinek oktatója lett, 1978-ban készítette el *Célok az emberiség számára* című jelentését a Római Klub számára. A jövőtudományok terén végzett kutatásai, több mint hetven könyve alapján valóban egyetemes jelentőségű gondolkodó nemcsak a legkiválóbb univerzitások díszdoktora, Nobel-békedíjra jelölt közszereplő, a Budapest Klub alapítója és elnöke, hanem az emberiség várható jövőjéért okkal aggódni kész morális gondolkodó is, akit korunk egyenlőtlenségeinek és fogyatékoságainak kérdése nemcsak krízis-teóriaként érdekel, hanem akit a mentális-morális nyomásgyakorlás felelőssége is elkötelezetté tesz. Kötetének a „Mi történne, ha...?”

és „A 2012-es jövőkép” fejezetein túl a planetáris tudatról szóló kiáltvány mellett egy „új emberiségért vállalt misszió” alapjainak letétele lett kiemelt célja, s ezen belül is a könyv „Jól időzített változás” fejezetében fundált etikai rendszermegújítási programban hangsúlyozott alapelvek kerültek fókuszba. Itt László Ervin a globális egymásrautaltság követelményeként a „harmóniában éljünk egymással” elvét, az „együttélés minimumfeltételeként” aposztrofált „közös etikai rendszert” és a tudományok felelősségét hangsúlyozza: bár a világ nagy vallásai által több ezer éve megfogalmazott viselkedési és erkölcsi szabályrendszerek kínáltak harmóniakat, de ezeket (a zsidó-keresztény Tízparancsolat, a buddhista Négy Nemes Igazság, vagy a Korán alapelveit) a tudományok valamely hideg intellektuális fölényvel nem fogadták el, továbbá noha az emberi lét harmóniáit programosan meghirdető teóriák (így Saint-Simon 1700-as évekbeli, Auguste Comte 1800-as, Émile Durkheim 1900-as évekbeli normatív erkölcsi vagy „pozitív” célkitűzései) nem lettek „a tudomány elvi alapjául szolgáló tökéletes objektívitas” törekvésének” irányadó programjai, mégis, ma már nem elodázható egy új etikai rendszer kidolgozásának és ezt megerősítő mozgalomnak életre hívása, amely a felelősség új korszakát készítené elő. A világ vezető tudósainak szervezete (Union of Concerned Scientists) 1993-ban kibocsátott nyilatkozatát 70 ország 1670 tudósa írta alá, melyben a Földhöz való viszony és az emberiségnek a természeti világgal való szembenyomulása mint fenyegető jövőkép kapott felkiáltójelet, abban a figyelmeztetésben csúcsosodott ki, hogy „éljünk úgy, hogy mások is tudjanak élni”. Ez a „planetáris etika” a szegényeket és az újjgazdagokat is változásra, felelős konszenzus keresésére szólítja fel, s főként arra: akár fejlett, akár fejletlen országban, elzárt életmódban vagy fogyasztói korszakban, de a közös etika nevében csakis úgy igyekezzünk élni, hogy az igazságos és felelősségteljes élet minél kevésbé lehetetlenítse el mások életét. A „tudat evolúciójának előmozdítása”, az érzések, érzelmek, közösségi kapcsolatok, „az önerősítés” mint az individuumtól elválasztható univerzális egyensúlyok átélése”, valamint az alapvetően közös értékek – társadalmi, intellektuális, érzelmi tartalmak – átélése segítő hatása hangsúlyosabban részt kaphatna a jövőépítés társas dimenziói között. Akik

nem a külső, pénz és hatalom, birtoklás és gazdagság-alapú értékrend elfogadására képesek csupán, hanem a belső, új értékigazságok belátására is, azok maguk és egész emberi közösségük számára megszerzhetik a létezés élményének mélyebb tartalmait, a természet rendjében is harmonikusabb együttélési-együttműködési normák sikerélményét. Ehhez azonban a kapcsolatgazdag, emberi erőforrások iránti tisztelet és intenzív (a hódítás, gyarmatosítás, fogyasztás extenzív silányságaival szemben is életképes) kommunikáció, transzperszonális értékrend és a befogadóbb, a közjó tartalmait az emberi mélységek felé is kiterjesztő kooperáció életterének gazdagítása szükséges. Ehhez pedig nem (világ)kormányok programja, nem felsőbbrendű tudatok térhódítása, nem gátlástalan sikerképesség erőszakos nyomulása, hanem a befogadóbb, a közhaszon lényegét a harmóniák megelégedésében megnevező tudatos program és döntésbefolyásolási akaratosság szükséges. Ezt a hitvallást, a tudat magasabb szintjének célrendszerében megvalósuló szeretet és kapcsolat, egység és összekapcsoltság követelményét éppen a megkülönböztetések kihívásainak leküzdésével, egyéni morális programok kidolgozásával tehetjük teljesebbé – ezzel a drámai múltélményt és egyenlőtlen fejlődésre alapuló örökséget is képesek lehetünk az újabb és végleges megválasztások előtt a magunk felelős jövőképévé alakítani. Semmiféle szervezett (vagy szervezeti) világ nem lehet meg egytónusú, egysejtű, egyhangú stratégiával (még a szivacsok is fejlesztenek szakosodott funkciójú sejteket!), ezért az emberi és kulturális világban a sokféleség megőrzésének elve, az eltérések megbecsülésének normája, a multikulturális sokszínűség mint strukturális elv kell az uniformizálás-nélküliséget elősegítse. A „statikus stabilitás vágyalom, mert az egyetlen állandóság a fenntartható változásban és átalakulásban rejlik. Társadalmaink fejlődését folyamatosan irányítani kell, hogy elkerüljük a sikertelenségeket, és olyan világ felé haladjunk, ahol békében, szabadságban és méltósággal lehet élni. ... Lényegében és legfőképpen azonban ez személy szerint mindenkitől várható... Saját magunknak kell elkezdennünk” társas tudásunkat és kollektív normáinkat a társadalmi változtatás felé alakítani, hogy „az emberiség létfontosságú egymásrautaltságát és alapvető egységét fölismerve önként elfogadjuk az ebből származó etikát és étoszt. Ennek kifejlesztése elkerülhetetlen az emberiség számára, ha fenn akar maradni e bolygón” (165. old.).

A fennmaradás és a harmónia-keresés etikáját, a szavak mögött és a tettek mélyén rejlő

emblemikus késztetettségek tartalmait kutatta, esélyüket és metakommunikatív rejtett üzeneteik önségítő erővé avatásának perspektívái szerint elemezte egész tudományos életének hosszán Buda Béla is, akinek munka- és pályatársai, társtudományi követői vagy szellemi örökösei köszöntő- és tanulmánykötetet állítottak össze 70. születésnapja alkalmából. A *Polihistoria* címen keménykötésben prezentált opusz utolsó 30 oldala az ünnepelt publikációs listáját tartalmazza, első száz oldala pedig a „szellemi olimpikon” köszöntésének tizenhárom méltató esszéjét. A negyvenkét szerző nevének teljes körű felsorolása itt nem lehetőség (bár lehetne cél), de a fő tartalmat talán már a fejezetek tematikai tagolása is mutatja: tudománytörténet, kommunikáció és nyelvészet, antropológia, epidemiológia és adatgyűjtés, addiktológia, szexualitás-kötődéscsalád hármasa, szuicidológia, végül pszichoterápia kínál terepet az életigenlés és szeretetkifejezés tudományos gesztusaira, mely köszöntő ünnepelés „az emberszolgálati professziók puritán professzorát és polihisztorát” illeti meg (Prológus). „Buda Béla kétségkívül évtizedek óta mindenütt jelen van a magyar értelmiségi létezés valóságában. A tudománytörténet, kommunikáció, nyelvészet, antropológia, szociológia, addiktológia, szexológia, szuicidológia, pszichiátria-pszichoterápia (a pszichoanalízistől a családterápián át a csoportterápiáig) és a mentálhigiéné területein éppúgy otthonos, mint a szakképviselő és a kapcsolatok nemzetközi színterein, ahol szakmai nagykövetünknek tekinthetjük. Minden közösségisége mellett mégis Benne tisztelhetjük a szellemi szabadságát soha fel nem adó, megvesztegethetetlenül autonóm embert”. A prológus és a személyes köszöntők emelkedett szavai „a magyar pszichiátria Kazinczyját”, a „budabélaság, ez az egyszerű, egyedülálló és megismételhetetlen minőség” titkát és közvetlen élményét írják körül, az európai önségítő mozgalom ideológiai megújulását, a telefonos segélyszolgálatok rendszerének kiépítését, a magatartástudomány egyetemi megalapozását és más „huszútávfutói” vállalások hosszú sorát említik föl mint e tudományos magatartás emberi vállalástömegét. „Mi késtünk le Rólal!” írja Deme Tamás lekötözött köszöntője az egykor klasszika-filológusnak készülő Buda Béláról, akit nemhogy verseny- vagy pályatársai, de követői sem remélhetően érhetnek be. Majd még további száz oldal lapozás kínálkozik, hogy a tisztelgés közvetlenségére felkért/vállalkozó szerzők leróják tudományos tiszteletköreiket a Mester előtt, aki nem akart sem mester, sem balett-táncos, sem kőfaragó, sem sokdoktorátusú

akadémikus lenni, viszont pozitívan deviáns, folyvást gondolkodó, magányos és eltökélten autonóm „kívülálló” szerepében küldetéses akart és tudott is győztes maradni. A kötet írásaiból képtelen tisztség lenne szárnyas szavakat vagy magvas gondolatokat idézni oly mértékben, ahogy az méltó lenne, rövid összegzéseket kínálni pedig szinte talmság és méltatlanság is volna... Hagyom hát a hatszáz oldalnyi válogatás esélyét, örömet és késztető hatását az Olvasókra, akiké a belátás, felismerés, megértés élménye is lehet ugyanakkor arról, milyen a másság ha hasonló, s milyen az azonosság, ha érdemben eltér.

A kötet egyik legkiadósabb fejezete az addiktológia, mely az alkohol-, drog- és egyéb toxikus vagy társadalmi függésvizonyok terén fogant kortárs kutatások és belátás-lehetőségek szinte körképszerű szociokulturális rendszerét jeleníti meg. E tudásterület a maga multidiszciplináris beágyazottságát és kialakulás-történetét tekintve a neurobiológiától a klinikai pszichológián át a kulturális antropológiáig vagy szociológiáig megannyi határtudományt tud maga körül kiindulási bázisnak tekinteni, mikor legalapvetőbben a szenvedélybetegségekkel foglalkozik. Játék vagy drog, alkohol vagy erőszak, szexus vagy tárgyfüggés éppúgy leképezi a szakképesítést elnyerő klinikai és mentálhigiénés orvosok tapasztalati területeit, mint a szubkultúrák, AIDS, tárgymániák, kábítószeres vagy depressziós dependenciák és további addikciók (vagyis a személyiség adaptációs magatartásformáinak függőségekké válása). A viselkedési vagy kémiai addikciók esetében „a tüneti kép nagyon hasonló”, a „viselkedések kényszeressége, ciklikussága és impulzivitása” egyaránt a tanácsadásra, segítő támaszra, kapcsolati kölcsönösség kiépítésére vár, s maga a függőség nem a diagnózis-alapú klinikai kórlap csupán, hanem a beteg személyek és környezetük közvetlen kölcsönkapcsolatának, életviteli és életminőségi viszonylatok rendszerének ártalmas hatáseggyüttesére segít következtetni. Demetrovics Zsolt, kinek szerkesztésében megjelent *Az addiktológia alapjai I.* című kötet, az alapfogalmak körébe invitáló szakmai glosszárium függőségi relációkat tárgyaló részében éppen ezekbe a „függőség-teóriákba” csomagolt feltárási gyakorlat nehézségei közt említi meg, hogy „a függőség a személyre és/vagy környezetére nézve ártalmas jelenség. Azoknak a függőségeknek, amelyek nem okoznak problémát az egyén és/vagy környezete számára, klinikai (orvosi, pszichológiai) szempontból nem tulajdonítanak jelentőséget. Függőség – általános, köznapi értelemben – lehet

a madarászás, a horgászás, bármilyen gyújtószennvedély és ezer más tevékenység, amelyek valóban csak a szó köznapi értelmében függőségek. Ebben a tág értelemben valamennyi embernek vannak függőségei. Klinikai jelentőségük azonban ezeknek a tevékenységeknek mindaddig nincs, amíg nem okoznak szenvedést, nem okoznak egészségügyi vagy pszichológiai ártalmakat, romlást a mindennapi életvitelben, a teljesítményben, a társas (családi, baráti) kapcsolatokban” (34. old.). A kötet négy nagyobb tankönyvi blokkban, tizenhárom fejezetben tárja föl a szakirodalmi ismeretanyagot, azzal a konzekvens és tájékoztató szerkesztésmóddal, ahogyan az orvosi tankönyvek-szakkönyvek hajlamosak erre. A kilenc szerzői mű-részlet Buda Béla lektorálása alatt készült el, igényessége szinte látványosan viszszaigazolja a Róla főntebb elmondottakat. Mint e tudományterületen az első tankönyv, vállalása nem is kevesebb, mint „minden” bemutatása, ami persze lehetetlen. A fejezetek több mint felét Demetrovics Zsolt meg Paksi Borbála írta, akik nélkül a függési és viselkedési kiszolgáltatottságok rendszere most nem lehetne közérthető nyelven megírt ismeretanyag, ha nem veszik nyakukba a kötet alapozó részének fejezeteit. Laikus olvasó számára talán leginkább a szöszedet igazít el elsőként, hogy azután a Pikó Bettina, Paksi Borbála komponálta részek vezessenek tovább a részkérdések felé. E gazdag és (nemcsak orvos- vagy viselkedés-, hanem társadalomtudományi értelemben véve is) korszakosan fontos ágazati tudás apróbb részkérdéseit itt lehetetlen lenne elemezni vagy fölledzni, de az ifjúsági szubkultúrák, drogfogyasztási és prevenció programok, drogfüggőségi állapotrajzok, pszichodinamikai verziók, epidemiológiai (drogfogyasztás-terjedési) mutatószámok vagy a magyar társadalom drogerintettségének, a bűnelkövető viselkedésmódok társadalmi hátterének, vagy az alkohol-, nikotin- és viselkedési addikciók tipológiájának felmutatása megannyi társtudomány számára is megvilágosító hatást kínál a rendszerlogikák, típusok, empirikus megértési törekvések számára.

Csupán egyetlen dimenziót hadd emeljek ki itt az imént jelzett hatáseggyüttesből. Demetrovics az addiktológiai alapfogalmak között tárgyalja a szerfogyasztás tünetegyüttesei között a tolerancia-szintek (a hozzászokástól és ingervezérelt receptor-működéstől kezdve a funkcionális, a metabolikus, a fordított és a kereszttolerancia szintjeiig lehetséges) megnyilvánulási formáit, rámutatva arra, hogy a viselkedési tolerancia szintjén, ahol a társadalmi

tanulás (szocializáció, minták, életminőségi háttér, függővé válási kondíciók, stb.) és „a változó környezeti feltételek közösen felelősek a hozzá szokás kialakulásáért” (38. old.), az érintettség (az adott populáció szóbanforgó körének társadalmi arányszáma) miképpen lesz feltételévé és folytonos körülményé. Rövidebben, és Pikó Bettina devianciaszociológiai modelljét is ezzel mintegy „beágyazva” a szociológia-elméleti megközelítésbe, itt olyan deviáns magatartásformák (öngyilkosság, alkoholizmus, illegális drogfogyasztás, bűnözés) értelmezésének kontextusát világítják meg, amelyek a társadalmi szabályozó normákra épülnek, illetve a kutató ezekből kiindulva kísérel meg értékelést elvégezni. A deviáció (vagyis elhajlás, *de/via*, az útról való letérés) társadalomtudományi megközelítése nem tagadja a neurobiológiai vagy lélektani háttér összefüggéseit, de ezeket a társadalom-értelmezésekkel teszi összefüggő rendszerben leírhatóvá. Magyarán: nem létezhet magában véve deviancia, mindig csak „az adott társadalomban levő magatartási szabályokat (normákat) ismerve” mondható ki, mi az, ami már a minden társadalomban létező devianciák erősen kultúrafüggő mivoltában is normabontó, az adott társadalom normáitól eltérő, azokkal kontrasztban álló magatartás. A civilizáltak tekintett országokban és kultúrákban a korszak társadalomlélektani szempontból immár megnevezhető devianciái egyfajta „epidemiológiai robbanás” jelenségére vezethetők vissza, a biológiai kondíciókat felülmúló mesterséges környezet hatásaira, melyek javarészt jelzésértékű cselekvések, mivel pszichikai és szociális krízis-háttérükre irányítják a figyelmet, szociokulturális összefüggések nélkül nem tárgyalhatók (357. oldal). A kultúra mindenhol normatív rendszere, a társadalmi konszenzust sértő megnyilvánulásai immár nemcsak (a funkcionista megközelítés-modellekben még kardinális szerepet játszó) „biztonsági szelepek” vagy *anómiák* (Durkheim), hanem a megjelenő életcélok és életviteli módok tartós állapotává lettek, mivel a cél- és eszközrendszer *harmóniája* megbomlott (Merton), a *konformitás* mellett megjelent az *újítás*, teret nyert a csak részben konvenciókra támaszkodó *ritualizmus* is, de egyre gyakoribbá válik a befelé fordulás és *visszahúzódás*, amely segíti a devianciák formálódását és a nemsiker adaptációs viselkedésmódok elterjedését is, vagy elvezet a *lázadás* kollektív és személyes szubkultúra-normáinak térnyeréséhez (358-360. old.). Az itt ehhez kapcsolódó ökológiai, adaptációs, kultúra- és szubkultúra-elméleti megközelítéssel, továbbá a szimbolikus

interakcionizmus bemutatásával Pikó Bettina mély háttérrel fest napjaink fogyasztói kultúrára jellemző izgalmak, kalandok, fogyasztói modellek, stimulált-felpörgetett életstílus-változatok keresésének, a „mának élés” normaformáló hatásának és a hedonizmusra éhes társadalmi szimbólumvilágok szinte már kontrollálhatatlan tömegének feltűnő jelenléte mögé, egyúttal alapkérdéseket fogalmaz a megítélés módok disszonáns voltára, a sodródásba került magatartások konform-ellenes hatásainak elfogadásába is belenyugvó normarendszer eluralkodására, és a „deviancia mint reakció” konfliktusmodelljének érvényesülési terére vonatkozóan (360-363. old.).

A kötetben Paksi Borbála idézi föl a devianciák szociálpszichológiai modelljeihez kapcsolódó társadalmi mintázatokat (379-415. old.), elsősorban a droghasználat dimenzióinak szociológiai aspektusait sorra véve, de talán külön hangsúllyal is e mintázatok anómia-függő kulturális normarendjére, a társadalmi struktúra szabta kilátások és kultúra teljesíthetetlen követelményeinek áldozataira, a „legalul élőkre” kitérve. A gazdag fejezet nemcsak nemzetközi trendek tükrét, a drogfüggés és érintettség idői, térbeli és szubkulturális képleteit kínálja, de az iskolázottság, visszavonultság és szabálykövetés/megszegés határozott orientációs folyamatait is abba a következmény-együttesbe vezeti át, melyben a drogfüggés kockázatai és az érintettség/veszélyeztetettség értékhierarchiái nagymértékben magyarázó állapotábrái is az elidegenedési, integráció-hiányos és kockázat-függő magatartásoknak, vagyis a társadalmi kohézió erejének csökkenését, a családi integrációs modell válságát, az iskolai végzettség és a szociális integrálódási célok terén feltűnő másóságok körét formálják meg. Az individualizációs hatásokkal, posztmodernséggel, fogyasztás-kultusszal is számoló kulturális normarendszerek szinte egyértelműnek mutatkozó összefüggésben állnak a függetlenségre, elismerésre, bizalomra, tudásra, és a külsőségekben megmutatkozó értéknormákra vonatkozó célokkal, de velük együtt a többségi társadalom értékpreferenciáival is. Itt nem valami „determinisztikus kultúraelméletéről” van szó, hanem a deviáns és a konvenciókövető társadalmi kötések jelenlétéről is (396-409. old.). Olyasmikről, amiket a kötet Prevenció-fejezetében Rácz József tekint át mint a droghasználat érzelmi nevelési, társadalmi hatáseggyüttesekben és kompetencia-fejlesztési programokban korrigálandó szféráját, vagyis a veszélyeztetettekkel bánás lehetséges útjainak alapjait (417-447. old.). A témakör Nemzeti Drogmegelő-

zési Intézet által indított szakmai forráskutatási kötetorozatban már megjelent opusza Demetrovics Zsolt feltáró összefoglalója révén is ismert kérdésekkel függ össze, hisz a droghasználat nem parfümpiaci kérdés csupán, hanem az eltérő típusú szerek társadalmi eloszlásának kor- és térbeli modell-lehetőségben, feltáró kutatás alapján deklarálható tapasztalati tényanyagon alapuló térképe is. *A Drog, család, személyiség* című kötet épp ezeket a mögöttes relációkat, intim kapcsolati kötődéseket, depressziókat, szorongásokat, szülői kontroll és érzelmek összefüggéseit, továbbá a szerhasználók családjának dinamikai terét világítja meg, keresve a szerfüggés okait, a viselkedési funkciózavarok magyarázatait és családindinamikai történetét is. Az intim kapcsolati kötődés és a családpatológiai mutatók az életinterjúkban rögzített hatások szerint nem tisztán a „kontrolláló anya és autokratikus apa” képlet igazolhatóságához vezetnek mint a „magas szenzoros élménykereséssel” összefüggő droghasználat mélyebb okai, legfőlegbb érzékenyítő hatással segítik elő a drogfüggést (147-149. old.). De a „deviáns karrier” az életútvalasztás olyan „felettes én-funkciókban” gyengébb működésére utal, amelyben „a lelkiismereti funkciók gyengébb működése, a szociális érettség és szociális felelősségérzet alacsonyabb szintje, s feltételezhetően ezzel összefüggésben a konvencionális értékek általi gyengébb megköttetés olyan közös faktor, amely általános predikciós erővel bír a droghasználat kialakulását illetően. Viszont a társadalmi csoportok elkülönülésének és elkülönítésének tartalmait vizsgáló „felettes én-funkciók”-kutatás arra vet figyelmet, hogy a szociáliskontroll-elméletek és analitikus megfigyelések egyértelműen láttatják a társadalmi normák által kevésbé kötött fiatalok valószerűsíthető deviáns viselkedés irányába kitérését, az antiszocialitás gyakran „adottságnak” tetsző, de mégsem pszichopatóid működést igazol, vagy lelkiismeretlen, empátia nélküli és szorongásmentes magatartást valószerűsít. „Az alacsony szintű szocializáltság az opiátfüggők esetében magasabb szorongással, alacsonyabb élettel való elégedettséggel, alacsonyabb önértékeléssel, öntisztelettel és az önszabályozás funkcióinak gyengébb működésével jár együtt” (152. old.). A drogok tehát „betöltik funkcióikat, segítik a személyt abban, hogy elbíri, pontosabban, hogy el tudja nyomni kezelhetetlen s a belső kapacitások hiányában kontrollálhatatlan belső feszültségeit, indulatait”. E depresszáns hatású stimulálók „a belső indulatok csillapítására és a dezintegrációval szembeni védelem mellett a családi homeosztázis fenntartásában is

alapvető szerepet töltenek be”. Az empirikus, klinikai megfigyelésekre épülő következtetések persze kutatásközi állapotot tükröznek, de fontos spot-fényt vetnek a szociodemográfiai és személyiséglélektani összefüggésekre, melyek az egyén társas fejlődési dinamikájában az önállóság, autonómia, énfunkciók és önszabályozás terén a szimbiotikus kötődések családon belüli hangsúlyaira, a dezorganizációra kényszerülő fiatal életek szükségleteire fókuszálják a figyelmet (152-153. old.).

Nemigen lehet kérdéses az ismertető e pontján, hogy a devianciák, függések és társadalmi anómiák rendszereinek, kihatásainak szemlélését nem pusztán az addikciók mintázatai vagy a szubkulturális társadalmi tagoltság képletei kedvéért vonultatom föl; nyíltan bevallott célom, hogy a társadalmi kirekesztődések és kirekesztések folyamatait helyezem folyóirat-számunk háttérben munkáló fogyatékos-megítélések mögé, mintegy a fogyatékos-sággal élők szociális befogadási/kirekesztési kontextusainak kontrasztjaként vagy lehetséges okaként. Az elfogadás és a megismerés szociálpszichikai tényezői, a belátás, értékelés és kooperáció teorikus vagy hétköznapi esélyei alighanem súlyos esélyként/devianciaként vannak-lehetnek jelen a másságok felismerésében, tűrésében, elfogadásában. Ennek számos türelmetlenség látszik ellentmondani, de ezek oka sem teljesen ismeretlen. A „felhasználóbarát” felfogás, a bevonódottság és a társadalmi befolyással történő felruházás képletei azonban a társadalmi „fények és árnyak” kutatások alapján (NKFP kirekesztődés-vizsgálat) olyan folyamatokra is rámutatnak, melyek a hatalom- és én-technológiák „új kormányzási” (governmentality) elvek Foucault-féle képletével is összefüggenek. De az individuum társadalmi szerepének csökkenésével szembeállított program, mely az egyént képessé teheti arra, hogy önkreatív képességeit vesse latba, nagy mértékben korlátozás alá kerül a felelősség, a kapcsolati töké, a lefelé csúszás tömeges jelenségével, a stigmatizációval és a „felelőssé tevés” terápiás lehetőségeivel is. Az „énprojektek” és a „cseppfolyós modernitás” körülményei folyamatos határdefiníciós játszmákba torkollanak, melyekben a kirekesztési stratégiák sokszor a nulla végösszegű interakciókhoz vezetnek, de sajnos nem kevesebbszer a társadalompolitikai félreértésekhez, a hatalmi oldalról az egyén védtelen világába továbbított felelősség-áthárításnak útján át is érvényesülnek. *A Leszakadók. A társadalmi kirekesztődés folyamata* című tanulmánykötetben (Rácz József szerkesztésében) éppen ennek gátat vet-

ni próbáló kutatói szemléletmód érvényesül, midőn az ágencia (érintettség felismerése, felelős kezelése) kérdéskörébe a felelőssé tétel (responsibilisation) problematikáját vonja be, vagyis azt, miként nem szabadna a generációkon át munkanélküli, az elnyomott kisebbség tagja, a hajléktalan vagy a szabadult „börtönviseltek”, a prostituált vagy az állami gondozott, a krízisszállóra került fiatal anyák vagy a társadalmi tőke és segítők nélkül vergődő más csoportok praktikus stigmatizálásával teremteni olyan értékrendet, amelyben a kiszolgáltatottak létbizonytalansága, a fehérgalléros bűnözés vagy más rizikócsoportok is sommás lekezelésnek eshetnek áldozatul. A kvalitatív kutatás anyaga másfélszáz oldalon taglalt árnyalatai roppant nehezen emelhetők át egy rövid figyelemfelhívó szövegbe, így hadd szorítkozzam a kötet olvasásának, befogadásának fontosságára utaláson túl arra az alaptónusára, amely nemcsak diagnózist, hanem terápiát is nyújtani kíván. Az életút-elemzések, interjú-részletek, integrációs minőségeket „célcsoportok” kontextusában körvonalázó projekt a „kockázati magatartások” felé eltolódott sorsokra fókuszál, melyek a szociológiai és szociálpszichológiai vagy addiktológiai és devianciakutatási perspektívákra is kihatnak. A kirekesztettség és a visszaintegrálás célképzete jellemző módon nem „tömeges” felmérésben, kvantitatív mutatókban látta meg eszközárát, (sőt, magát a felmérési helyzetet is kellő önképpel jellemzi, miszerint a kutatás etikai kérdései közé tartozott az is, hogy maguk a kutatók nem voltak kirekesztettek, mert nem lehetett vállalt feladatuk a szolidaritás, viszont a megértés és az együttérzés igen, ld. 17. old.), ezzel pedig annak elősegítése is, hogy az érintett kirekesztettek felfedezése, megtalálása, meghallgatása, kizárásuk lehetőség szerinti enyhítése éppen e publikáció révén lehessen eredményes, sőt társadalompolitikai programcél is. Ezért az ágencia értelmét a leszakadó csoportok esetében nem pusztán társadalmi-strukturális keresztmetszetben használták, hanem a mintázatok kirajzolásához hosszsmetszeti, idői, átélt, belső narratívákat is föltétlenül tartalmazó szempontot vettek inkább, melynek része volt a „sors” sodrásainak kitétt egyének védekezési mechanizmusai, túlélési technikái mögött megfogalmazódó én-képe, sorsfelelőssége, normasértési és akarat(osság)i eleme, választási és magatartási bázisa is. A kötet alaptankönyv – nemcsak segítőknek vagy segítők segítőinek, hanem mindennemű kirekesztési és bekebelezési folyamat megértésére, elfogadó és leszakadásra ítélő társas viselkedési gyakorlat megismerésére merészkedő olvasó számára is.

A meglehetősen nehéz társadalmi és tudományos feladatot, a szocializációs és az uralkodó (fals vagy önemésztő) értékrendet kevés jó társadalomtudományi könyv tematizálja. Ezek egyikeként biztosan helye van önkreatív könyveink polcán a Kállai Ernő és Kovács László szerkesztette *Megismerés és elfogadás. Pedagógiai kihívások és roma közösségek a 21. század iskolájában* című szövegválogatásnak. A testes kötet 21 szerzője és cikkeik-tanulmányaik címeinek roppant változatossága ismét csak kifog a recenzens merszén, hisz mindjüket felsorolni nem lehet, kiemelni viszont merész kockázatot is jelent, ha nem akar minősítés lenni egyúttal. Márpedig ettől épp azért ózdkodni kéne, mert a pedagógia társadalmi és iskolai vagy óvodai nevelési metódusai semmivel sem kiemelhetőbbek, mint a kirekesztettek, hátrányos helyzetűek, csonka családok vagy roma kisebbségek helyzetképei és megértésük módjai. A kötet három tematikus blokkjában ugyan elválnak valamelyest az elméleti pedagógia, általános nevelélmélet, az erkölcsi nevelés, értékrendek és megismerés, iskolai fegyelmezés, családi szocializáció és kapcsolatépítés, személyiségismeret és 21. századi gyermeklét megannyi kérdésének első első blokkja, a második rész az identitás, közoktatási „mátság”, napközis lét, kirekesztés és empátia, pszichológusok és pedagógusjelöltek tapasztalati anyaga, hátrányos helyzetben lakozó családok szituatív megismerési és megértési módjainak kötet-egysége a harmadik, romológiai tömbtől, társadalomtörténeti vázlattól, cigányoktatás-történetétől, irodalmi neveléstől és romapedagógiai hatásvizsgálattól, de mindhárom végighúzódik a problematikák nem egyfokuszú, hanem multidiszciplináris, humánus, sokszor szinte alázatos hittel interkulturálisra hangolt belátása. A fő cél maga az EMBER teljesség-igényű megismerése, megértése, elfogadása és társadalmi vagy egyéni szinteken megvalósuló lét-teljessége ... – ami bár igaz program, de nemcsak a tényekhez, hanem a kalkulálásra kerülő előzményekhez is tartozik már, hogy korunk változó közléte, sodró hétköznapjai, kívülről determinált személyiségideálja, öntörvényű utak járhatatlansága vagy nehézsége, bezártság vagy kirekesztődés nyomozható következményei immár nem csupán az egyszeri embert zúzzák bele a közös, „homogén” társas világba, hanem a megismerhetőség hiánya, a megértés nélkülözése, a kirekesztettség csapásai és a berekesztés technikái is ugyanúgy megtiporják a motivációk, hovatartozások, személyes tudások, egyéni viselkedések és közösségihiányos létformák pedagógiai „alanyait”. A szocializációs, társas beilleszkedési programok tehát sosem (csak

rutinra, de annál több adaptációs struktúrára, alkalmazkodási stratégiára épülve kell formálják a pedagógiai, társadalomszemléleti, emberfejlesztési célrendszereket... – akár kiilleszkedőkről, akár besoroltakról, akár érthetetlen vagy épp átlátható viselkedésmódokról, másságokról van szó. E programos szándék, a pedagógia egyre hangosabban megnyilvánul, mert egyre küzdelmesebb és még szorongatóbban próbára tett értékrendje talán épp ennek révén lehet képes (a minőségi másságok látzatai mögött) a hátrányos vagy fogyatékos állapotok mélyén rejlő humánus programterv érdemi kidolgozására és a meg-megújuló önkép és társadalomkép formálására is. Így lehet talán esélyünk arra, hogy az első ismertetett kötet „új világképe” szerint, a változó világrend gazdasági kíméletlenségének opciójaként a humanitárius gyalázatok elkerülésének programját a krízismenedzselés hangsúlyozásával egyensúlyozzuk ki egy méltóbb jövő perspektívájaként.

Irodalom

- László Ervin: *Új világkép. A tudatos változás kézikönyve*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2009. 180 oldal
- Bagdy Emőke – Demetrovics Zsolt – Pilling János szerk. *Polihistória. Köszöntők és tanulmányok Buda Béla 70. születésnapja alkalmából*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009. 596 oldal;
- Demetrovics Zsolt szerk. *Az addiktológia alapjai I.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2007. 447 oldal
- Demetrovics Zsolt: *Drog, család, személyiség. Különböző típusú drogok használatának személyiség-pszichológiai és családi háttere*. L'Harmattan, Budapest, 2007. 183 oldal
- Rácz József szerk. *Leszakadók. A társadalmi kirekesztődés folyamata*. L'Harmattan, Budapest, 2007. 158 oldal
- Kállai Ernő – Kovács László szerk. *Megismerés és elfogadás. Pedagógiai kihívások és roma közösségek a 21. század iskolájában*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2009. 264 oldal.

SZERZŐINK

Albert Fruzsina (Budapest, 1969):

szociológus, angol nyelv és irodalom szakos tanár. Az MTA Szociológiai Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa.

Balázs János (Budapest, 1951):

okleveles közgazdász és matematikus, a szociológia tudományának kandidátusa. Az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar főiskolai tanára.

A. Gergely András (Budapest, 1952):

politológus, kulturális antropológus, az MTA PTI tudományos főmunkatársa, az ELTE, a PTE és a ZSKF oktatója, szerkesztőségünk tagja.

Hangya Dóra (Kiskunhalas, 1987):

a Szegedi Tudományegyetem andragógia BA szakán végzett, jelenleg ugyanitt másodéves MA szakos hallgató. Kutatási területe a fogyatékossgal élők társadalmi integrációja a felnőttképzés és a foglalkoztatás tükrében.

Keszi Roland (Kaposvár, 1973):

szociológus. Az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar egyetemi adjunktusa.

Kiss László (Tatabánya, 1975):

szociológus, az Educatio Nonprofit Kft. elemzője.

Márkus Marcell (Budapest, 1984):

szociológus.

Laki Ildikó (Pincehely, 1973):

szociológus, művelődési és felnőttképzési menedzser. Az MTA Szociológiai Kutatóintézetének munkatársa és a Szegedi Tudományegyetem JGYPK Alkalmazott Társadalomismereti Tanszék oktatója.

Ságvári Bence (Budapest, 1977):

szociológus. Az MTA Szociológiai Kutatóintézetének munkatársa, továbbá az ITHAKA ügyvezető igazgatója.

Kállai György (Győr, 1989):

szociológus hallgató a Zsigmond Király Főiskolán. Érdeklődési területe a fogyatékos fiatalok életkörülményei és családi kötetelkei, valamint a gyermekvédelem.

Matatek Judit (1976. Sümeg – 2009. Budapest):

hat éves korától a budapesti Vakok Intézetének növendéke, majd a József Attila Gimnáziumban érettségizik, matematika tagozaton, utána a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogtudományi Karának hallgatója, végül az ELTE BTK Kulturális Antropológia Tanszéken diplomázik. 2001-ben Tímár Péter: Vakvagányok című filmjének főszerepét kapja, ez országos ismertséget hozott számára. Szerepelt a Bozsik Yvette Társulat Lélektánc c. performance-ában is. Sokat tett a társadalmi szemléletformálásért és a vakokért. A Mosolyország Alapítvány nagykövete, az Informatika a látássérültekért Alapítvány önkéntese és két éven át az alapítvány arca volt. 33 évesen rosszindulatú daganat következtében hunyt el. Itt közölt írása egyetemi szigorlati dolgozata volt.

Tibori Tímea (Békéscsaba, 1950):

szociológus, az MTA Szociológiai Kutatóintézetének megbízott igazgatója, egyetemi-főiskolai oktató, lapunk főszerkesztője.

Tóthné Aszalai Anett (1971):

gyógypedagógus, oligofrénpedagógia-logopédia szakos gyógypedagógiai tanár. A Szegedi Tudományegyetem JGYPK Gyógypedagógia-képző Intézet oktatója.

Betűtípus, tördelés/beállítások

Általános betűtípus: Times New Roman, 12 pont nagyságú, 1,5 sorközzel, 2,5x2,5 cm-es margóval, a szöveg balra sorkizárt. Kéretik a szövegkezelési és tördelési paramétereiket nem a „kenyér-szövegbe” illeszteni, hanem speciális kérés esetén külön jelezni. A beállítások átállítása szükségszerű a beérkezett kéziratok sokasága esetén, ezért az extra/extrém betűtípusok vagy vizuális kísérletek nem érvényesülhetnek, a tördelési munka során természetesen lehetségesek pótmegoldások, de ez nem lehet elvárás.

Címek

A KéK (lehetőség szerint) helytakarékos közléseket pártol – ha lehetséges, kerüljük a sok soros címek adását. A címválasztást könnyítheti, ha a magyarázó részét (pl. Kutatási jelentés a .... című kutatás zárótanulmányaként, vagy OTDK dolgozat a .... évi diákköri konferencia díjazottjaként, stb.), lábjegyzetben is elférnek a szöveg cím oldalának alján.

Cikk végére összefoglaló – absztrakt

Minden cikket rövid, maximum 8–10 soros kiemelt szövegrész zár. Ezt érdemes oly módon megfogalmazni, hogy az olvasó képet kapjon az alkotás tartalmáról. A magyar nyelvű áttekintést angol verzióval is kéretik kiegészíteni, ez felel meg a tudományos publikációk kívánalmainak. Természetesen rövid könyvismertetést vagy élménybeszámolót, hír vagy költeményt nem kell kivonatolni...

Bekezdés

A tanulmányok olvasását megkönnyíti, ha azok részei arányosan tagolódnak bekezdésekre. Egy bekezdés általában legyen hosszabb, mint egy mondat, de ne legyen hosszabb egy-két gépelt oldalnál. Az új bekezdések előtt soremelés jelezze az új gondolatmenetet vagy tartalmi fordulatot.

Táblázatok

A táblázatokat arab számokkal kell számozni. Minden táblázatnak legyen címe, ennek helye a táblázat felett van, balra zárva, dőlt betűvel. A táblázatokra a számuk alapján kell hivatkozni. A tördelés változásai miatt kerülni kell a térbeli irányt (előző, következő, lenti, fenti stb.) megadó utalásokat. A táblázat minden sorának és oszlopának legyen neve. A táblázatok adatainak önmagukban, a szövegben való elmélyülés nélkül is értelmezhetőeknek kell lenniük. Az önmagukban nem elég informatív feliratokat tartalmazó táblázatok alá hosszabb megjegyzést, lábjegyzetet lehet fűzni, de ezek a tördelést nehezítik és az olvasat hatását sem okvetlenül javítják. Nem érdemes viszont táblázatba foglalni, ami szövegszerűen is átlátható és értelmes vízió lenne.

Egy táblázat maximálisan 65 sort és egy sorban 80 betűt (álló táblázat) vagy 45 sort és egy sorban 125 betűt (fekvő táblázat) tartalmazhat. (Az oszlopokat elválasztó közők és a vonalak is egy betűnek számítanak.) Ennél több sor esetén a táblázatot oldalakra kell tördelni, a fejléc minden oldalon jelenjen meg. Ha a táblázat a kéziratban nem a szöveg megfelelő helyén szerepel, meg kell jelölni a hozzávetőleges helyet, ahol található.

Ábrák és fotók

Minden ábrát arab számokkal kell számozni, legyen címük (ábraalírás) is. A cím nyomtatásban az ábra alatti sorba kerül (középre, times new roman, italic), ezért a cím ne legyen a rajz része. Az ábrákra számuk alapján kell hivatkozni. Az ábrákat feliratokkal kell ellátni úgy, hogy azok önmagukban is értelmezhetőek legyenek.

Az egyéb ábrafeliratok szintén Times New Roman, normál, álló, 10 pontos betűtípussal szerepeljenek!

A *Kultúra és Közösség* szürkeárnyalatos nyomdai kivitelezésben készül, emiatt kérjük mindenféle szín mellőzését az ábrákban! Helyette használjunk egyértelmű szürkeárnyalatokat, vagy még inkább különböző mintázatokat!

Vonaldiagramoknál a különböző diagramvonalakat különböző vonaltípussal (folyamatos, szagga-

tott stb.) és különböző csomópontokkal (kör, négyzet, háromszög stb.) jelöljük!

Az objektumokat felépítő vonalak (pl. grafikonok tengelyei) vastagsága ne haladja meg a 0,5-1 pontot, kerüljük a szaggatott vonalstílust!

Fotók esetében képszám, képcím jelzését kérjük. A fekete-fehér nyomtatás okán olyan tónusú képek mellékelését javasoljuk, melyek minősége nem romlik a közlés során. Ennek érdekében a fotókat képmellékletként kérjük elektronikus levélben elküldeni vagy CD-n ill. DVD-n átadni. A szövegbe illesztés helyett javasoljuk a képek helyének jelzését (*ld. 5. sz. fotó*), a képminőség terén pedig a lehetséges legjobb pixel-számú fotóbeállítás alkalmazását.

Belső kiemelések

A közlemények belső, alsó-felső léniák közötti kiemeléseit a szerkesztőség jelöli ki tipográfiai, tördelési kompozíciós elemek révén. Ha elkerülhető, kérik a szövegtagoló vonalkák mellőzése, még lábjegyzetnél is.

Köszönetnyilvánítások

A tanulmány keletkezésére, kutatási témára, támogatási forrásra utaló információk. Helye a jegyzetben van.

Irodalom

A hivatkozott irodalom a tanulmány végére kerül a szerzők (első szerző) szerinti szigorú betűrendben felsorolva. Ugyanazon szerző publikációit évszám szerinti sorrendben kell felsorolni.

A szövegben előforduló minden hivatkozásnak meg kell jelennie az irodalomjegyzékben. Az irodalomjegyzékben szereplő minden tételre a szövegben hivatkozni kell.

Jegyzet

A Jegyzetbe a szöveghez fűzött megjegyzések kerülnek, a KéK a széljegyzetekkel szemben a lábjegyzeteket alkalmazza. Egy-egy lábjegyzet lehetőleg ne legyen hosszabb, mint öt-tíz gépelt sor. A közlendőket általában célszerű a szövegbe belefoglalni és mérsékelni a lábjegyzetek számát és hosszát. El-

sősorban az kerüljön lábjegyzetbe, aminek olvasása megtöri a főszöveg folyamatosságát. A szakirodalmi utalásokat nem kell vagy nem szükségszerűen lábjegyzetbe rakni, elegendő a főszövegben a szerző vezetéknévére és *évszámra:oldalszámra* utalni (pl. Csepeli 1987:113). A publikált szövegekre az irodalomban kell hivatkozni, a lábjegyzetben a nem publikált források, levéltári anyagok megjelölése kerülhet, de ha lehet, ezt is lássuk el évszámmal. Hálózati forrásra utalva is igyekezzünk évszámot jelezni. A köszönetnyilvánításoknak sem a lábjegyzetben vagy a bevezető főszövegben van a helye, esetleg végjegyzetben praktikusabb. Nyomtatásban a lábjegyzet azon a szövegdoldalon jelenik meg, amelyen rá hivatkozás történik. Kéziratkozlás vagy képalírás esetében a lábjegyzeteket, forrásmutatót célszerű a tanulmány végén külön felsorolni, sorra véve a képek számát és a képalírásokat is.

Szerző adatai

A szerző a közlemény végén röviden közölje születési évszámát és helyét, tudományos minősítéseit, esetleg munkahelyét vagy státuszát, esetleg korábbi fontosabb publikációinak helyét-időpontját. Praktikus okokból itt jelezheti biztos elérhetőségét mail-cím vagy telefonszám közlésével is (ez nem nyilvános, hanem a szerkesztés közbeni, vagy a megjelenést követő elérhetőség érdekében célszerű, a Szerkesztőség ezt harmadik személynek nem adja ki).

Hivatkozások a szövegben

A szövegben a hivatkozás a szerző(k) nevével és a megjelenés évszámával történik. A szerző(k) neve lehet része a mondatnak [... amint White tanulmányában (1998) közölt eredmények ...], vagy szerepelhet zárójelben [... a két változó közötti szoros összefüggés már korábban felmerült (White 1998), ezért ...].

Két szerző nevét az „és” helyett szóközök közötti gondolatjel (–) választja el egymástól: (Black – White 1998). Több név esetén a nevek között is gondolatjel áll (Fekete – Fehér – Barna 1998). Háromnál több név esetén az első vezetéknév után „et al” illetve magyar szerzők esetében „mtsai” rövidítés álljon (Fekete és mtsai 1998).

A szöveg közbeni szó szerinti idézeteket „idézójel” fogják közre, a hivatkozás a szerző nevére, évszámra utalás mellett jelöli az oldalszám(ka)t is (White 1998:32); (Black et al. 1959:153-154).

Egy zárójelen belül egy szerző különböző munkáira hivatkozva a vezetéknevet csak egyszer írjuk, utána következnek az évszámok, egymástól vesszővel és szóközzel elválasztva (Bloom 1955, 1956, 1957).

Egy zárójelen belül több szerző munkáira hivatkozva az egyes tételeket pontos vessző (;) választja el (Fekete 1988; Fehér 1989:12-57; Szürke – Barna 1990:123-125).

Ha egy szerzőnek azonos évben publikált több írására hivatkozunk, azokat az egyes évszámok után írt betűkkel különböztetjük meg (Bloom 1955, 1956a, 1956b).

Az oldalszámot nem szükséges „o.”-val vagy „old.”-al jelölni. A konvenció szerint az évszámmal viszonyba hozott (gyakorta vesszővel, itt inkább *kettősponttal* elválasztott) oldalszámok megjelölése eléggé egyértelmű, a szöveg betűszámát viszont roppant módon növeli az oldalszámok mellé írt fölösleges „értelmezés”.

Hivatkozások az irodalomjegyzékben

Önálló könyvek

Szerző(k) évszám Cím. Kiadó, kiadás helye (város). A könyv címe dőlt betűvel.

Például: Lénárd Ferenc 1986 *Pedagógiai ellentmondások*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Szerkesztett könyvek

Szerző(k) /Vezetéknév, Keresztnév/ évszám, szerk. Cím. Kiadó, kiadás helye (város). A könyv címe dőlt betűvel.

Például: Mandl, Herbert – De Corte, Ernesto – Bennett, Norbert 1990 szerk. *Learning and instruction. European research in an international context. Volume 2.1. Social and cognitive aspects of learning and instruction*. Pergamon Press, Oxford.

/Javaslat: idegen nyelvű szövegek szerzői esetében előfordul, hogy hivatkozásokban vagy bibliográfiákban nem tüntetik fel a keresztnévét. A tényleges szöveg olvastán azonban ez rendszerint kiderül. Ne hagyjuk el, mert esetleg arra utal, hogy kezünkben sem volt a forrás! Ha csak utalja valaki, szerepeljen az utalás helye, szerzője!)

Könyvfejezetek

Szerző(k) évszám Fejezet (tanulmány) címe. In Szerkesztő(k) neve /+szerk., ed., eds, Hrsg./ *Könyv címe*. Kiadó, kiadás helye (város). Oldalszámok: a fejezet első és utolsó oldala. A könyv (és nem a fejezet vagy tanulmány!) címe dőlt betűvel.

Például: Neves, Daniel M. – Anderson, John Randolph 1981 Knowledge compilation: Mechanisms for the automatization of cognitive skills. In Anderson, J. R. ed. *Cognitive skills and their acquisition*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, Hillsdale. 57-84.

Folyóiratban megjelent cikkek

Szerző(k) évszám Tanulmány cím. *Folyóiratcím*, évfolyam [kötet] száma. Sorszám:oldalszámok (a tanulmány első és utolsó oldalának száma). A folyóirat címe dőlt betűvel. Az évfolyam száma kerülhet (zárójelbe).

Például: Larkin, Jacob Herbert – Simon, Hugh A. 1987 Why a diagram is (sometimes) worth ten thousand words. *Cognitive Science*, 9. 11:65-99.

Folyóirat tematikus száma esetében: Forray R. Katalin 1993 szerk. *Kisebbségek*. Educatio, 2. (2. sz.); Galbraith, David – Rijlaarsdam, Gert 1999 szerk. *Effective strategies for the teaching and learning of writing* [tematikus szám]. *Learning and Instruction*, 9. (2.)

Brosúra

Szerző év Cím. Testület neve, Kiadás helye.

Példa: Tudományos és Nemzetközi Kapcsolatok Igazgatósága (é.n.) *University of Szeged: Visiting student guide*. Szegedi Tudományegyetem, Szeged.

Enciklopédia, lexikon vagy szótár

Szerkesztők vagy Főszerkesztők neve év szerk. Cím. (kiadás száma, kötetszám). Kiadó, hely.

Példa: Báthory Zoltán – Falus Iván 1997 szerk. *Pedagógiai Lexikon*. (3 kötet). Keraban, Budapest.

Szócikk enciklopédiában, lexikonban vagy szótárban

Szerző év Szócikk címe. In Szerkesztő(k) vagy Főszerkesztő(k) neve év, szerk. Cím. (aktuális kötet száma.) Kiadó, hely.

Példa: Ballér Endre 1997 Alaptanterv. In Báthory Zoltán – Falus Iván szerk. *Pedagógiai Lexikon*. (1. kötet.) Keraban, Budapest.

Konferencia-előadás

Szerző neve évszám Cím. Előadás: konferencia neve, helye, időpontja.

Példa: Kádárné Fülöp Judit 1997 *Irodalmi kánon és magyar pesszimizmus*. (Előadás: Szigetek és hidak. A HUNRA Első Magyar Olvasáskongresszusa). Szeged, 1997. április 2-4.

Kézirat

Szerző év Cím. Kézirat. A szervezet/intézmény, amely számára a kézirat készült, Hely (lelőhely).

Példa: Kulcsár Béláné 2005 *Tudásszintmérés üzleti levelezésből: Taxonómia*. Kézirat. SZTE BTK Neveléstudományi Tanszék, Szeged.

Kiadatlan szakdolgozat, disszertáció

Szerző év Cím. Műfaj megnevezése. Kézirat. Az intézmény, amelynek égisze alatt a kézirat készült, Hely.

Példa: Gulácsiné Vass Mária 2001 Hatékonyabb-e a kommunikatív-funkcionális szemléletű fogalmazástanítás a hagyományosnál? 10 éves tanulók fogalmazásainak összehasonlító vizsgálata. *Pedagógiai szakértői szakdolgozat*. Kézirat. SZTE BTK Neveléstudományi Tanszék, Szeged.

(Újság)cikk havi- vagy hetilapban, folyóiratban

Szerző év hó nap Cikk címe. *Újság címe*, évfolyam. Oldalszám(ok). /Ne használjuk sajtótermékek esetében az In: utalót!/
Például: Sággy Erna Pártprogramok: Oktatás. Életre nevelnének. *Figyelő*, 50:12-15. (2006. 02. 16.)

Újság cikk napilapban

Szerző, ha van (akár csak névbetűkkel), vagy Cikk címe, ha nincs a szerző feltüntetve (év. hó. nap.): Cikk címe, ha előbb nem tüntették fel. *Újság címe*, oldalszám(ok).

Például: Erzsébet-szobrot avattak Mórahalmon. *Délmagyarország*, 5. (2006. 03. 06.)

Ismertetés

Ismertetés szerzője (év; hó, nap, ha van): Ismertetés címe. Folyóirat címe, évfolyam. Szám. Oldalszám.

Például: Fenyő D. György 2006 Személyes pedagógiatörténet. [Ismertetés Gordon Győri János (2004): A magyartanítás mestersége. Mestertanárok a magyartanításról (Beszélgetés tíz kiemelkedő jelentőségű magyartanárral) c. könyvről.] *Iskolakultúra*, 16. 2:140-142.

On-line könyv

Szerző Neve (évszám): Könyv címe. Letöltés ideje, forrása vagy szervezet, <http://pontos.webcím.ahonnan>

Ha a kötet nyomtatásban is megjelent, meg kell adni a kiadót és a helyet is!

Példa: Kamarás István 2005 Olvasásügy. *Isko-*

lakultúra, Pécs. (2005. 06. 17-i letöltés), on-line: <http://www.iskolakultura.hu>

Folyóirat on-line változatában megjelent tanulmány

Szerző Neve évszám Tanulmány címe. Folyóirat címe, évfolyam. szám. oldalszám. Letöltés forrása vagyis szervezet, <http://pontos.webcím.ahonnan>

Lehetőleg meg kell adni a nyomtatott változat oldalszámát. Példa: Kojanitz László 2005 A tankönyvkutatás szerepe és feladatai. *Új Pedagógiai Szemle*, 55. 3:53-68. Letöltés dátuma: 2006. 02. 17-i. Új Pedagógiai Szemle <http://www.oki.hu/cikk.php?kod=2005-03-ko-Kojanitz-Tankonyvkutatasa.html>

On-line tanulmány

Szerző Neve évszám Tanulmány címe. Mikori letöltés, forrás vagyis szervezet, <http://pontos.webcím.ahonnan>

Példa: Kojanitz László 2004 A tankönyvek használhatóságát meghatározó minőségi összetevők elemzése és összehasonlítása. (2005. 07. 08-i letöltés, Oktatási Minisztérium, <http://www.om.hu/main.php?folderID=965>)

Weblap

Szerző neve, ha megtalálható (évszám): Weblap címe. Alcíme, ha kell. Mikori megtekintés, letöltés forrása vagyis szervezet, <http://pontos.webcím.ahonnan>

Példa: OECD (é.n.): OECD Program for International Student Assessment: PISA Homepage. Contacts. http://www.pisa.oecd.org/pages/0,2966,en_32252351_32236359_1_1_1_1_1,00.html

Nyelv, stílus, írásjelek

Számok írása

A számokat szövegben 10 alatt általában betűvel, tíztől felfelé számmal írjuk. Kivételt képeznek a statisztikai adatok, mértékek, ahol számokat írunk, és a sorozatban közölt számok, ahol lehet egységes írásmódot használni (pl. „a méréseket a hetedik, a kilencedik és a tizenegyedik osztályban végeztük”). Statisztikai számítások eredményét általában három értékes jegy pontossággal közöljük. Ahol a számértékek statisztikai bizonytalansága nagyobb, elég két tizedes-jegy is. A korrelációs együtthatóknál elég két tizedes jegy közlése. A tizedes jegyeket a magyar helyesírásnak megfelelően tizedesvessző előzi meg.

Számozás, sorozatok, felsorolások

A tanulmányok alcímei nem kapnak sorszámot. Ha a bekezdések felsorolást alkotnak, az összetartozó bekezdések sorrendjét (arab) számmal vagy kisbetűvel lehet jelölni. A számok után pont, a betűk után zárójel áll. Például: 1. Ez a bekezdés egy felsorolásban az első. a) Ez a bekezdés egy felsorolásban az első.

A bekezdésen belüli felsorolás jelölése szintén történhet számmal vagy betűvel, a sorrendjét mindkét esetben zárójel fogja közre. Például: „Bloom taxonómiájának fő kategóriái: (1) ismeret, (2) megértés, (3) alkalmazás...”; vagy „Bloom taxonómiájának fő kategóriái: (a) ismeret, (b) megértés, (c) alkalmazás...”.

A felsorolásokban gondolatjelekkel (– vagyis ALT + 0150) kezdjük a kis betűvel kezdődő tételket, amelyeknek végén pontosvessző áll (;). Az utolsó tétel után pont szerepel.

Speciális írásjelek

Idézőjel: megkülönböztetjük a nyitó („ – ALT + 0132), illetve a záró idézőjelet (” – ALT + 0148). Idézetben belül használhatjuk a » (ALT + 0187) nyitó-, valamint a « (ALT + 0171) záró idézőjelet. Elfogadható az 'apostrof' jel is az idézőjeles szövegen belüli idézésre.

Gondolatjel: – (ALT + 0150) – különböztessük meg az elválasztó-/kötőjeltől (-). Számbeli tartományokat is ezzel a jellel azonosítsunk, pl. 1222–1300, 3–4. szám, 15–30 km.

Kötőjel: - a szöveg közbeni szótagokat, szavakat elválasztó jel, de az oldalszámok jelzésekor is lehetőleg kötőjellel használjuk, helytakarékosabb (pl. Kultúra és Közösség, 2009/3–4:123-156).

Százalékjel: A szövegtörzsben nem használjuk a százalékjelet, helyette kiírjuk a teljes szót (pl. 10 százalék)! Természetesen ábrákon, táblázatokban már használhatjuk a % jelet.

Rövidítések

Lehetőleg visszafogottan használjunk a szövegtörzsben stílusrontó rövidítést, például „ún.” helyett írjunk „úgynevezettet” vagy „c.” helyett legyen „című”.

Kézirat(ok) előkészítése

A szerkesztőség kéri a kézirat(ok) számítógépes előkészítését a fentiek alapján, valamint papír-alapú küldemény helyett e-mailen való benyújtását, az alábbi elektronikus címekre:

tiborit@socio.mta.hu (Tibori Tímea)
andrasgergelya@gmail.com (A. Gergely András)

